

Český les

PŘÍRODA A HISTORIE

22/2023

MAPA PRÍSPĚVŮ

HISTORIE

	MOTTO	4
1	SYNAGOGY V ČESKÉM LESE – BERNARTICE, BOR, STRÁŽ Václav Fred Chvátal	6
2	VODNÍ DÍLO V OBCI ZADNÍ ŽDÁR Jiří Chlevištan	13
3	ZE ŽIVOTA ZANIKLÝCH VSÍ ČESKÉHO LESA VI. – ZAHÁJÍ Jan Edl	17
4	HISTORIE HŘBITOVA V BOHUSLAVI Miroslav Vetrák	25
5	LOVECKÝ KÁMEN POD VRCHEM TIŠINA Zdeněk Procházka	31

PŘÍRODA

6	MASENKA LIŠEJNÍKOVÁ NEJEN V ČESKÉM LESE Luboš Zelený	33
7	ZAJÍMAVÉ ROSTLINY ČESKÉHO LESA – ČESNEK MEDVĚDÍ Petr Mudra	35
8	ODUMÍRÁNÍ BOROVICAE BLATKY V PR PODKOVÁK Tomáš Fiala	39
9	PŘÍRODA POD KŘÍDLY CHKO VIII. – NPP NA POŽÁRECH – ZÁCHRANA NA POSLEDNÍ CHVÍLI Markéta Kašparová	42
9	DENNÍ MOTÝLI NPP NA POŽÁRECH Zuzana Blažková	47
10	CHŘÁSTAL VODNÍ – PŘEHLÍŽENÝ OBYVATEL RYBNÍKŮ TACHOVSKÉ BRÁZDY Martin Liška	54
11	ŠTĚTCONOŠ SMRKOVÝ V PR DIANA Jan Walter	61
12	DVA NOVÉ DRUHY AVIFAUNY PLZEŇSKÉHO KRAJE Martin Liška, Libor Schröpfer, Pavel Růžek, Gabriela Uhrová a Rudolf Uher	63
13	JAKOU MÁ OSÍDLENÍ BOBRŮ VNITŘNÍ A VNĚJŠÍ DYNAMIKU ANEBO CO JIŽ VÍME O BOBRECH V ČESKÉM LESE? Aleš Vorel	67
14	TIP NA VÝLET: POZNEJTE TAJUPLNÝ ČERCHOVSKÝ LES SE ZAPOMENUTÝM ÚDOLÍM Miroslav Žižka	79
15	SLUNEČNÝ DEN ČESKÉHO LESA PROZÁŘIL LANDART	84

Grafenried, foto Z. Procházka.

PŘÁNÍ ČESKÉMU LESU 2024

JE TU OPĚT ZAČÁTEK NOVÉHO ROKU, ČAS PŘÁNÍ A PŘEDSEVZETÍ. CO TEDY POPRÁT ČESKÉMU LESU K JEHO 33. VÝROČÍ OSVOBOZENÍ SE OD DRÁTŮ ŽELEZNÉ OPONY? KAŽDÝ, KDO V JEHO BLÍZKOSTI ŽIJE NEBO ČESKÝ LES RÁD NAVŠTĚVUJE, MÁ JISTĚ PŘÁNÍ RŮZNÁ, ALE VŠICHNI SE VĚTŠINOU SHODNEME NA TOM, ŽE BYCHOM MU RÁDI ALESPŮŇ V TĚCH PUSTÝCH A NEOSÍDLENÝCH ČÁSTECH ZACHOVALI INTIMITU A KLID.

Znám i ostatní pásma kopců a hor, která obklopují naši zemi, rád je navštěvuji a mám tam mnoho přátel. Často se bavíme o tom, co se v „našich“ horách a lesích povedlo a od čeho se nám je podařilo uchránit. Český les v tomto srovnání, alespoň pokud se týká přístupu k zaniklým lidským sídlům, která zanikla po roce 1945, ob stojí se ctí. Prozatím jen v Českém lese se podařilo všech těch téměř 100 zaniklých osad označit plechovými tabulemi, vypracovat turistické mapy, informační panely i knihy, které zájemce o historii a přírodu na tato místa přivedou. Svým rozsahem i přeshraničním dosahem je naprosto ojedinělý projekt, při němž byly odhaleny a volně zpřístupněny pozůstatky zničené obce Lučina – Grafenried na česko-bavorské hranici a další podobné nekomerční projekty, které se na území Českého lesa uskutečnily.

Nejprve co Českému lesu do budoucích let nepřeji: jsou to velké komerční projekty na jeho masové zpřístupnění, které by mu uškodilo víc než nedávná kůrovcová kalamita.

Co tedy přát Českému lesu? Za mě, za člověka s romantickou a konzervativní duší, mu přeji uvážlivé lesní správce, zodpovědné starosty místních obcí a vesniček, stejně jako ohleduplné majitele a nájemce, kteří jeho rozlehlé území využívají k omezenému a někdy i dost neomezenému podnikání. Ukáznění návštěvníci, kteří po sobě nezanechají v lesích viditelné stopy a odvezou si jen povznášející zážitky, jsou samozřejmě v pohraničních lesích vítáni. Chtěl bych mu nakonec popřát i trpělivost pracovníků CHKO Český les, kteří se snaží krajinu Českého lesa uhájit a před škodlivými zájmy a projekty.

Zdeněk Procházka

Bývalý kovářův domek stojí alespoň částečně na místě někdejší bernartické synagogy, foto V. F. Chvátal.

SYNAGOGY V ČESKÉM LESE

Bernartice, Bor, Stráž

Autor: **Václav Fred Chvátal**

MLUVÍ-LI SE O ŽIDOVSKÝCH PAMÁTKÁCH OKOLÍ ČESKÉHO LESA, BÝVÁ ČASTO ZMIŇOVÁNA JEDNA RARITA, TYPICKÁ PRO TUTO OBLAST – NEOBVYKLÁ HUSTOTA SAMOSTATNÝCH ŽIDOVSKÝCH OBCÍ, KTERÉ EXISTOVALY I V MALÝCH VESNICÍCH, VZÁJEMNĚ VZDÁLENÝCH NE VÍCE NEŽ NĚKOLIK MÁLO KILOMETRŮ. NEJINAK TOMU BUDE I V TOMTO PŘÍSPĚVKU. NAHLÉDNEME V NĚM DO DĚJIN SYNAGOG, SOUČASNĚ EXISTUJÍCÍCH V BERNARTICÍCH, BORU A STRÁŽI.

Část bývalé židovské ulice v Bernarticech, foto V. F. Chvátal.

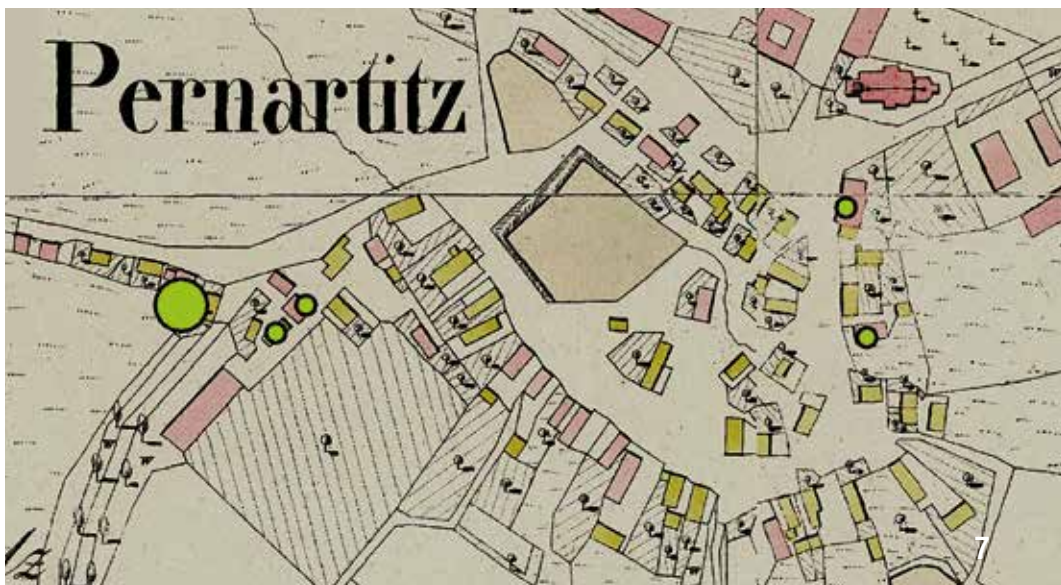
Dochované části zdí za kovářským domkem v Bernarticech mohou být pozůstatky kovárny nebo posledním zbytkem synagogální budovy, foto V. F. Chvátal.

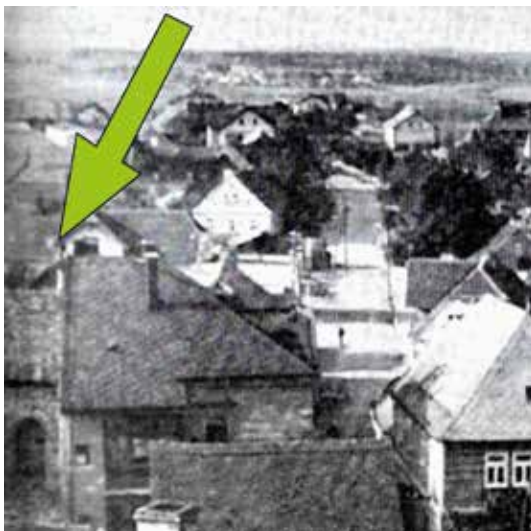
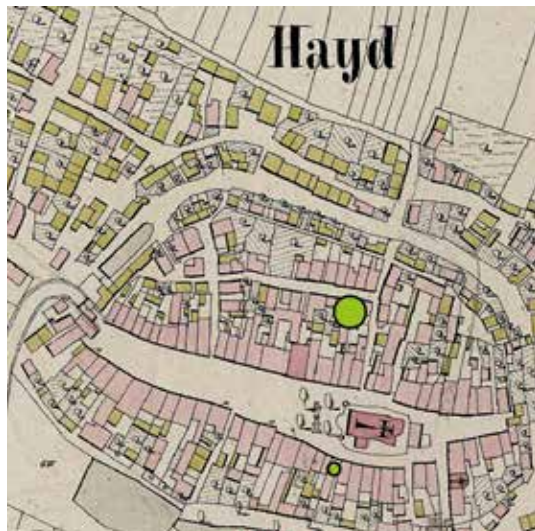
Bernartice

Přestože je židovské obyvatelstvo v Bernarticech doloženo už od třicetileté války, zprávy o zdejší synagoze máme až z doby mnohem mladší. V 17. a 18. století byla v menších obcích běžná praxe, že pro účely bohoslužeb a jiných obřadů zastupovala synagoga jen skromná modlitebna – tedy

vlastně jen upravená místnost v některém z obytných domů. Tak tomu bylo i v Bernarticech. Teprve v katastrální dokumentaci z roku 1838 se objevuje zmínka, že židovská náboženská obec v Bernarticech vlastní synagogální budovu. Je však zarážející, že se ještě ve 40. letech 19. století různé

Bernartice v roce 1838 na mapě stabilního katastru. Synagoga je označena velkým kroužkem, další domy, kde se konaly obřady, jsou vyznačeny menšími kroužky, zdroj SOKA Tachov.

Bor na mapě stabilního katastru z roku 1838. Velký kroužek označuje umístění synagogy, malý kroužek dům čp. 92, v němž bývala první provizorní modlitebna, zdroj SOKA Tachov.

Jediný známý snímek, zachycující část borské synagogy s oknem, foto A. Dattelzweig.

náboženské obřady, zejména obřizky, pojmenování novorozenců a ohlášky snoubenců, konaly kromě synagogy i v několika jiných domech, např. čp. 3, 6, 36, 65. Synagoga měla číslo popisné 38 a stála na začátku židovské ulice, která za vsí pokračuje cestou do Dehetné. Svému účelu sloužila až do 90. let 19. století, tedy prakticky do zániku židovské obce Bernartice a přičlenění jejího okrsku k židovské obci Stráž. Nevyužitá budova byla zbořena v první čtvrtině 20. století. Na jejím místě byl po 1. světové válce postaven přízemní domek s kovárnou.

Bor

První zmínky o existenci židovské modlitebny v Boru se objevují koncem 60. let 19. století. Modlitebna (označovaná „Betstube“, ale také „Synagoge“) byla umístěna v některé místnosti domu čp. 92, na jižní straně náměstí, poblíž vchodu do kostela. V ní se konaly i obřizky a pojmenování novorozenců, a to až do zřízení nové, větší a lépe vybavené modlitebny.

Kovárna už nestojí, ale domek ano a slouží jako rekreační chalupa. Jeho půdorys je však oproti původní synagoze pozměněn, a tak se můžeme jen dohadovat, jsou-li zbytky zdiva v jeho zahradě pozůstatkem kovárny nebo posledním zbytkem bernartické synagogy. Najdeme je na souřadnicích 49.6271031N/12.7968594E. Bývalý kovářův domek se žlutou fasádou je dobře viditelný z ulice, zbytky zdiva však leží na soukromé zahradě, a tak se můžeme podívat jen přes plot.

Tu nechal ve svém domě čp. 8 v ulici Malzhausgasse, severně od náměstí (dnes Vítězná ulice), zřídit obchodník Josef Rauscher. Byl jedním z významných protagonistů duchovního života židovské obce, představeným pohřebního bratrstva Chevra Kadiša a také chazanem – synagógním zpěvákem modliteb. Protože pro novou modlitebnu byly patrně provedeny

rozsáhlejší stavební úpravy domu včetně klenutých oken, můžeme ji považovat už za plnohodnotnou synagogu. Sám Josef Rauscher se, žel, jejího slavnostního otevření v poslední srpnový den roku 1895 nedožil, zesnul již o necelé dva měsíce dříve.

O podobě borské synagogy nevíme víc než to, že měla vysoký strop a klenutá okna hlavního sálu, umístěného v patře. Existuje jediná známá fotografie, na které je zachycena část synagogy s právě jedním jediným oknem. Byla pořízena borským občanem Alfredem Dattelzweigem. Jiná dokumentace, pokud je zatím známo, dochována není.

Od svého otevření až do poloviny 20. let 20. století žije borská synagoga čilým rituálním životem – jsou v ní konány bohoslužby, novorozenecké obřady, ohlášky snoubenců a sňatky. Co se s ní však stalo během druhé světové války a po ní, nevíme. Přesněji řečeno, existují tři verze.

Podle první byla o nechvalně známé tzv.

Křišťálové noci na podzim 1938 nacisty vypálena a následně během války byl dům zbořen. Na jeho místě je dnes volný prostor a část bytového domu.

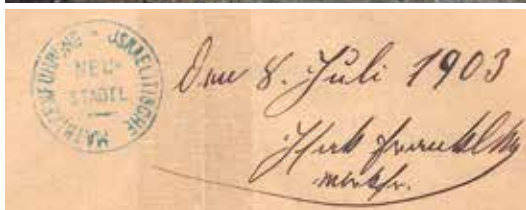
Podle druhé verze synagoga v roce 1938 vypálena nebyla, nacisté od toho ustoupili na prosby nežidovských obyvatel Boru, protože v okolí budovy byly zemědělské stavby plné sena a slámy a bylo zde nebezpečí rozsáhlého požáru celého města. V únoru 1945 však byla budova zničena při leteckém bombardování.

Podle třetí verze nebyla budova ani vypálena, ani zbořena, ani vybombardována. Po válce přešla do vlastnictví města a později byla radikálně přestavěna na patrový obytný dům.

V každém případě borská synagoga se do našich dnů nedochovala. Prohlédnout si můžeme jen její někdejší místo, a to na souřadnicích 49.7123825N/12.7762811E.

Obchod Simona Weisse (střížní zboží a textilní galanterie) v židovské ulici ve Stráži na počátku 20. století, výřez z pohlednice.

Stráž na mapě stabilního katastru z roku 1838. Větší kroužek označuje synagogu, menší kroužek židovský obecní dům, zdroj SOKA Tachov.

Poslední dochovaná zeď strážské synagogy. Právě tak jako z jeruzalémského chrámu, zničeného Římany v roce 70 o. l., z ní zůstala jen západní zeď, foto V. F. Chvátal.

Výklenek pro kijor (umývadlo k omytí rukou) u bývalého vstupu do strážské synagogy, foto V. F. Chvátal.

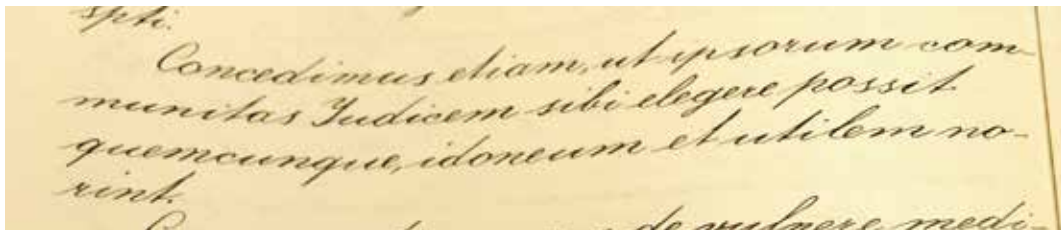
Razítko židovského matričního úřadu ve Stráži s datem 8. července 1903 a podpisem matrikáře Isaka Frantola, zdroj: osobní archiv autora.

Stráž

Škála jmen, které městečko Stráž neslo v minulosti, je opravdu široká. Německy se jmenuje Neustadt am Klinger, ale říkalo se mu také Neustädtl furm Wald nebo prostě zkráceně Neustadtl a odtud česky Novoměstí (tak je uvedeno např. v prvním

jízdním řádu železniční trati Domažlice – Tachov). Od jména městečka jsou odvozena i pozdější židovská příjmení Neustadt, Neustädtler.

Stráž byla často zmiňována v souvislosti s údajným velmi starým dokladem

Interiér synagogy ve Stráži ve 20. letech 20. století, foto H. Gold.

Okolí Bernartic, Boru a Stráže na Müllerově mapě Čech z roku 1720. Eschewitz = Čečkovice, Lusen = Lužná, Hayd = Bor, Speyerling = Skviřín, Mutzken = Muckov, Gossau = Kosov, Turban = Borovany, Neuhof = Nový Dvůr, Woschnitz = Boječnice, Gros Wonetitz = Bonětice, Klein Wonetitz = Bonětičky, Alt Sattel = Staré Sedlo, Elsch = Olešná, Zummern = Souměř, Neustattl = Stráž, Gotrusch = Jadruž, Wurken = Borek, Strochowitz = Strachovice, Witowitz = Vítovice, Bernarditz = Bernartice, Ratzau = Racov. Ve Stráži je zachycen poutní kostel Sv. Ducha (S. Spirit) a severozápadně od Jadruže kostel Sv. Štěpána (S. Stephan), dnes už neexistující, zdroj: ČÚZK, Archivní mapy.

Domovský list Evy Weiss z Bernartic, 1893, zdroj: osobní archiv autora.

Opis latinského textu listiny krále Jana Lucemburského z roku 1331, jíž postupuje městu Stráži právo volby vlastního rychtáře, zdroj: SOKA Tachov.

židovského osídlení – král Jan Lucemburský roku 1331 prý „daroval městu Stráži příjmy ze židů“. Tento nesmysl byl publikován už v Goldově sborníku v roce 1934 a od té doby vytrvale opisován a dále šířen mnoha dalšími badateli. Ve skutečnosti není ve zmíněné králově listině o židech ani slovo. Omyl vznikl chybným překladem

z latiny, kdy bylo zaměněno slovo „iudex – iudicem“ (rychtář – rychtáře) se slovem „iudaeus – iudaeum“ (žid – žida). Celá klíčová věta v králově listině zní:

„Concedimus etiam, ut ipsorum communitas iudicem sibi elegere possit quemcunque, idoneum et utilem norint.“

„Povolujeme také, aby si jejich obec mohla sama zvolit rychtáře, jehož považuje za vhodného a užitečného.“

Za prokázané můžeme židovské osídlení Stráže považovat až od 16. století. Židovskou ulici tvořily dvě řady domů lemující silnici do Souměře. Šlo o zděné domy a většina z nich je zde dodnes dochována, byť po různých přestavbách a úpravách.

Zřejmě velmi záhy si místní židovská komunita zřídila synagogu, která byla v roce 1664 renovována a možná i rozšířena, snad v souvislosti s nárůstem členstva židovské obce po třicetileté válce. V 70. letech 19. století strážská synagoga vyhořela a na jejím místě byla v roce 1882 postavena synagoga nová. Jednalo se o prostor ve dvoře domu čp. 200 v jižní frontě židovské ulice.

Není známa žádná dochovaná fotografie exteriéru synagogy ani náskok její prostorové dispozice. Na základě půdorysu zachyceného katastrální mapou a jediné dochované fotografie interiéru se můžeme pouze domnívat, že synagoga měla netradiční jižní orientaci, podobně jako před rokem 1911 stará synagoga v Tachově. V obou případech si toto řešení vynutila místní situace. Aškenázská tradice, jejíž oblast zahrnuje i náš region, upřednostňuje orientaci východní, tu však zdejší stísněné prostory nedovolily.

Strážská synagoga sloužila k bohoslužbám a rodinným obřadům až do nacistické okupace, kdy byla vypálena a zrušena. Z torza budovy se do 21. století dochovala jen část západní zdi, v níž byl patrný válcovitý výklenek pro kiyor – umývadlo k rituálnímu omytí rukou čistou vodou před vstupem do modlitebního sálu. Obě tyto stopy byly pohlceny pozdějšími stavebními úpravami. Poděkování patří nynějšímu majiteli domu, který v průběhu stavebních prací umožnil

fotografickou dokumentaci posledních zbytků strážské synagogy.

Místo, kde synagoga stála, má souřadnice 49.6689364N/12.7726900E, není však přístupné ani viditelné z ulice, leží v soukromé zahradě za obytným domem.

Kromě synagogy měla strážská židovská obec ještě tzv. obecní dům. Je dodnes dochován, i když stavebně upraven, stojí na jižní straně bývalé židovské ulice. V době, kdy židovské domy bývaly označeny římskými čísly, měl číslo popisné VII, dnes 197. Židovský obecní dům sloužil k bydlení zaměstnanců židovské obce. Od konce 18. století a po celé 19. století zde bydlelo postupně pět rabínů, čtyři synagogální zpěváci modliteb, tři učitelé a správce synagogy.

Použitá literatura a prameny:

ČÚZK, Geoportál, Archivní mapy, <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

Edl J. (2011): Archivní prameny k dějinám židů na okrese Tachov. In: Sborník konference Židé v Čechách 3. Židovské muzeum v Praze.

Gold H. (1934): Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart, Brünn.

SOKA Tachov, Katastrální úřad Tachov, Pozemková kniha k. ú. Bernartice u Stráže, Bor u Tachova, Stráž u Tachova.

Köpl Chr. R. (1911): Chronik der Stadtgemeinde Neustadt am Klinger, verfasst von P. Robert Chr. Köpl, Wien 1911, SOKA Tachov.

Nařízení c. k. ministeria záležitostí duchovních a vyučování č. 39/1893 z. z., kterým se ustanovují a ohraničují obvody israelitských obcí náboženských v království Českém.

Rukopisné poznámky z pozůstalosti Jiřího Fiedlera, osobní archiv autora.

Zákon č. 57/1890 ř. z., jímž se upravují zevnitřní právní poměry israelitské společnosti náboženské.

Fotografie zachycující mechanické čištění nádrže, foto J. Chlevišťan.

VODNÍ DÍLO

v obci Zadní Žďár

Autor: **Jiří Chlevišťan**

VZNIK OBCE ŽĎÁR (NĚM. BRAND) JE SPOJOVÁN S ROKEM 1727. V TOMTO ROCE DAL MAJITEL PANSTVÍ PLANÁ HRABĚ FRANTIŠEK MICHAEL SINZENDORF VYPÁLIT STARÝ LES KVŮLI PASTVINÁM PRO OVCE.

OBEC SE SKLÁDALA ZE TŘÍ ČÁSTÍ – PŘEDNÍ, PROSTŘEDNÍ A ZADNÍ ŽĎÁR. PODLE ÚŘEDNÍCH SPISŮ VZNIKLY DOMKY VE VSÍCH V ROCE 1731. V DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ BYL ŽĎÁR NEVELKÁ LESNÍ VES SE DVĚMA RYBNÍKY. V ROCE 1930 BYLO V ZADNÍM ŽĎÁRU 14 DOMŮ, VE KTERÝCH ŽILO 77 OBYVATEL.

PO ROCE 1945 BYLI PŮVODNÍ OBYVATELÉ ODSUNUTI A OBEC BYLA ZNOVU OSÍDLENA. ZADNÍ ŽĎÁR A NĚKTERÉ PŘILEHLÉ OSADY, KTERÉ SPADALY DO HRANIČNÍHO PÁSMU, BYLY OVŠEM NAKONEC ROKU 1958 STEJNĚ ZLIKVIDOVÁNY. OSADU ZADNÍ ŽĎÁR V SOUČASNOSTI PŘIPOMÍNÁ MLÝNSKÝ RYBNÍK A U NĚJ KAMENNÉ ZBYTKY MLÝNA. JÁDRO OBCE, KTERÉ BYLO SITUOVÁNO PŘIBLIŽNĚ 200 METRŮ VÝCHODNĚ OD RYBNÍKA, DÁVAJÍ TUŠIT STARÉ OVOCNÉ STROMY A HROMADY KAMENÍ. (PROCHÁZKA 2011)

Pohled na točité schodiště do sklepa Medvědího mlýna, foto J. Chlevišťan.

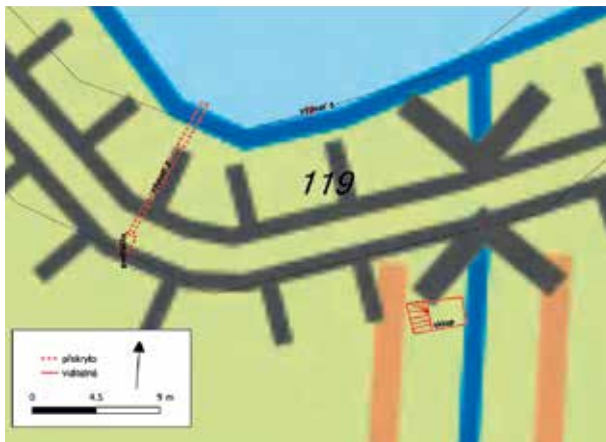
Interiér sklepa, foto J. Chlevišťan.

V průběhu čištění dřívější vodní nádrže v roce 2019 byl proveden archeologický průzkum vodního díla a přidružených objektů. Během průzkumu došlo k nálezům tří vodovodních výpustí, přičemž dvě byly dřevěné a jedna ze železa. Současně byly s tímto vodním dílem prozkoumány také pozůstatky mlýna zvaného Medvědí (Bärenmühle). Pozůstatky sestávají především ze zbytku náhonu a točitého kamenného schodiště vedoucí do sklepa. Prozkoumání tohoto místa je bezpochyby jedinečné, jelikož ještě minimálně v roce 2011 byl sklep zatopen vodou, a tudíž dokumentaci neumožňoval. Tento sklep má valenou klenbu a dosahuje šířky kolem 2 m. V blízkosti kolem pozůstatků tohoto sklepa se podařilo zachránit sběrem některé věci denní potřeby, které ukazují na rozličnou škálu používaných předmětů. Navíc mohou stavbu mlýna či jeho okolí pomoci datovat. Mezi předměty najdeme také zlomky kachlových kamen, které pokud opravdu pocházely z Medvědího mlýna, ukazují na poměrně vysoký status zmíněné stavby. Významnost kachlových nálezů může navíc

umocňovat to, že stabilní katastr zobrazuje v 1. třetině 19. století v místě vsi stavby dřevěné, tudíž pravděpodobně obyčejné vesnické roubenky. Převážná část nashromážděných předmětů je časově zařaditelná do 19. století, najdou se ovšem také výjimky (mezi které patří i kachle), které můžeme spojovat již s koncem 18. století.

Neméně významným je nález již zmíněných výpustí, které nastiňují vývoj Mlýnského rybníka. První z výpustí (výpust 1) sestávala z jediného kusu kmene, zatímco pro druhou výpust (výpust 2) byly použity dvě na sebe nezapadající části. Obě výpusti byly vyrobeny z jedlového dřeva. Výpust 1 byla pokácena již v roce 1716 a patřila k ní také část nalezeného čapu. Spodní část výpusti 2 byla smýcena roku 1831, zatímco horní až o 9 let později (Vobejda 2019). Vyústění potrubí leželo na jakési dřevěné podlážce. Nad výpustí 2 byla nalezena také již zmíněná železná výpust.

Náhodě nebyla ponechána ani vnitřní dutina výpustí 1 a 2, ze kterých byly z usazenin zachráněny keramické zlomky nádob, které

Prostorové vyobrazení náleзовého kontextu, podklad ZM 10, zdroj: www.cuzk.cz.

V souboru se nachází keramika denní potřeby, stavební keramika a železné předměty, na obrázku výběr nálezů, foto J. Chlevišťan.

můžeme opět datovat na přelom 18. a 19. století. Na tomto výsledku tak lze monitorovat vývoj využívání vody při mlýnském náhonu, o čemž svědčí také poloha výpustí. Již stabilní katastr z let 1838 ukazuje, že v této době byl náhon veden kolmo na sypanou hráz rybníka. Jedná se o místo, které prostorově koresponduje se starší výpustí (výpust 1) datovanou do 2. poloviny 18. století.

Další zaměřování z 20. let 20. století již níméně ukazuje koryto směřující více na severozápad, což naopak ukazuje na místo, kde došlo k nálezu druhé výpustí. Důvodem pro tento transfer mohlo být zanesení či poničení potrubí.

Přenesení však můžeme spojovat i s možným navýšením kapacity nádrže, na což možná odkazuje stratigrafie vrstev v řezu

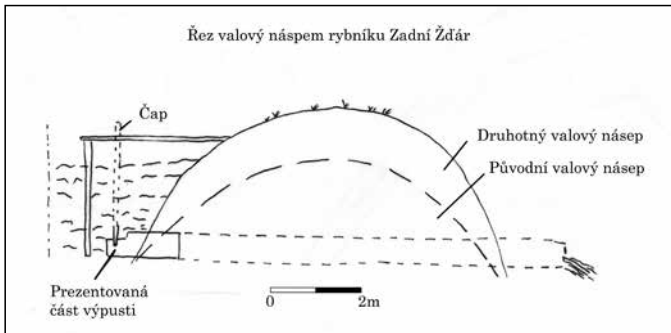

Nalezená vtoková část výpustí 1 i spolu s fragmentem čapu, foto J. Chlevišťan.

Pohled na odkrytou výpust 2 spolu s pohledem na profil valu, foto J. Chlevišťan.

Srovnání mapy stabilního katastru a mapy pozemkového katastru z 20. let 20. století.
Na plánech jsou patrné změny v ústích náhonů, zdroj: www.cuzk.cz.

Pokus o generalizovanou rekonstrukci valového tělesa s výpustí 1. Nepřerušovanou čarou je uvedena část výpusti, která je prezentovaná v Muzeu Českého lesa v Tachově, náskres J. Chlevišťan.

Odběr vzorků pro dendrochronologickou analýzu, foto J. Chlevišťan.

rybníčního valu. Zde jsou naznačeny dvě možné fáze sypání hráze, kdy nejvrchnější vrstva představuje násyp relativně nejstarší a tudíž pravděpodobně spojitelný s rekonstrukcí či úpravou. Na otázku přesného roku výstavby mlýna se tak prozatím nepodařilo odpovědět, jelikož 1. vojenské mapování v tomto ohledu neposkytuje příliš zřejmý důkaz. Prokazatelně je patrně zakreslen již v mapách stabilního katastru (1836) a na mapě II. vojenského mapování (1845–1846). Dá se předpokládat, že vznikl nedlouho po vysazení vsi. Mapa I. vojenského mapování sice značí stavení blízko rybníka, neobsahuje však piktogram značící mlýn (alespoň se tak vyobrazení jeví).

Je možné, že zde stavení již fungovalo, obyvatelé však neprovozovali mlynářskou činnost. V potaz je však také nutné vzít, že vzhledem k nejasnosti vyobrazení, mohlo dojít ke špatné interpretaci přítomnosti mlýnského zařízení.

Použitá literatura:

Procházka Z. (2011): Putování po zaniklých místech Českého lesa II. – Tachovsko. Domažlice.

Vobejda L. (2019): Žďár, okr. Tachov. Výzkumná zpráva o dendrochronologické analýze. Laboratoř archeobotaniky a paleoekologie. Přírodovědecká fakulta. Jihočeská univerzita.

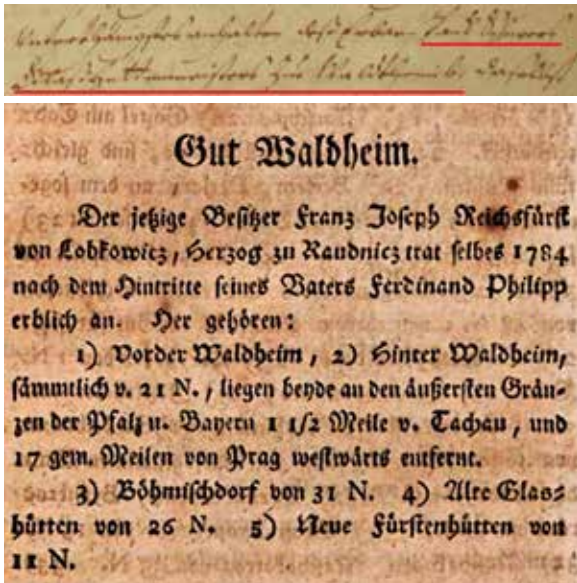
Pohled na Zahájí z počátku třicátých let 20. století.

ZE ŽIVOTA ZANIKLÝCH VSÍ ČESKÉHO LESA VI.

Zahájí

Autor: **Jan Edl**

POSLEDNÍ ZANIKLOU LOKALITOU V TACHOVSKÉ ČÁSTI ČESKÉHO LESA, KTERÁ MĚLA PŘED ROKEM 1945 VLASTNÍ SAMOSPRÁVU, BYLO ZAHÁJÍ, NĚMECKY WALDHEIM. TATO LOKALITA JE TAKÉ POSLEDNÍ OBCÍ, KTERÉ VĚNUJEME POZORNOST V RÁMCI PUTOVÁNÍ PO ZANIKLÝCH OBCÍCH V ČESKÉM LESE. VELMI ZAJÍMAVÁ OBEC JE ŠIRŠÍ VEŘEJNOSTI ZNÁMA PŘEDEVŠÍM DÍKY HOSTINCI, KTERÝ MĚL V MINULOSTI STÁT PŘÍMO NA STÁTNÍ HRANICI A NA JEDNÉ STRANĚ SE ČEPOVALO ČESKÉ A NA DRUHÉ BAVORSKÉ PIVO. I DNES LZE V MAPÁCH WALDHEIM NALÉZT, JEDNÁ SE VŠAK POUZE O ZBYLÉ DOMY LEŽÍCÍ NA NĚMECKÉ STRANĚ, ZATÍMCO PO MNOHEM ROZSÁHLEJŠÍM OSÍDLENÍ V ČECHÁCH NENÍ S VÝJIMKOU ZŘÍČENIN ZÁMKU TĚMĚŘ ANI PAMÁTKY.

Erb rytířů Schürerů von Waldheim udělený císařem Rudolfem II. v roce 1592.

Zmínka o sklářské huti Pavla Schürera z roku 1609.

Popis statku Zahájí z topografie J. Schallera z roku 1788.

Obec byla vždy rozdělena na dvě části nazývané Přední Waldheim (něm. Vorder Waldheim) a Zadní Waldheim (něm. Hinter Waldheim). Takto počestěné pojmenování obce bylo používáno až do roku 1948, kdy obec obdržela úřední název Zahájí, resp. Přední Zahájí a Zadní Zahájí. Přední Zahájí ležící přímo na státní hranici se dále dělilo na Neuweiherhäuseln (situované u stejnojmenného rybníka), Hüttenmühle, Zámek Waldheim (po roce 1948 pouze Zámek) a Přední Zahájí. Zadní Zahájí ležící více ve vnitrozemí bylo rozděleno pouze mezi skupinu domů nazývanou Na drahách (Trothhäuser) a samotné Zadní Zahájí.

Vznik lokality je spojen se sklářským podnikáním Pavla Schürera, jednoho z členů sklářské dynastie původem ze Saska.

Několik členů této rodiny včetně „našeho“ Pavla Schürera povýšil císař Rudolf II v roce 1592 do rytířského stavu, udělil jim erb a predikát von Waldheim. Predikát pravděpodobně symbolizoval odlehlost sklářských hutí té doby a se vsí, která v té době ještě neexistovala, neměl žádnou spojitost.

Pavel Schürer využil rozprodeje pohraničního hvozdu císařem Rudolfem II. a 17. května 1607 zakoupil část pohraničního hvozdu náležejícího dříve k tachovskému panství, aby zde vybudoval novou sklárnu. O tom informuje i opis listiny císaře Rudolfa II. z roku 1609 zachovaný v předbělohorském urbáři tachovského panství. Vybudovat mohl nejen sklárnu, ale také obytné budovy, pivovar či krčmu.

Postupným osidlováním území se dostal do sporu s falckým rodem Wirsbergů, kteří si na toto území rovněž činili nárok. Ačkoliv měl dostatek energie na založení sklárny i malého statku, neustále hrozby ze strany Wirsbergů ho nakonec dohnaly k tomu, že svůj statek v roce 1617 prodal Leonardovi (Linhartovi) Colonovi z Felsu a odešel na Šumavu. Leonard Colona z Felsu si držení malého statečku příliš neužil a za své postojе při protihabsburském povstání mu byl statek posmrtně zkonfiskován a po krátké době se opět ocitl v držení královské komory. Za třicetileté války se sice načas dostal do soukromého držení, ale krátce po jejím skončení opět připadl královské komoře. V berní rule, popisující stav českého království krátce po skončení třicetileté války, byl v roce 1654 samostatný statek Waldheim stále v držení královské komory a byl rozdělen na Dolejší Waldheim a Ves Waldheim. V těchto lokalitách tehdy žilo 31 zahradníků (i s rodinami), tedy majitelů nejmenších zemědělských ploch podrobených dani. I v berní rule však bylo konstatováno, že všichni jsou „špatní a chudí“. Ve válečném období také zanikla původní schürerovská sklárna a v Zahájí samotné již sklářské provozy nebyly nikdy obnoveny.

Vrchnost nad malým statkem se stabilizovala až v roce 1666, kdy jej zakoupil kníže Václav Eusebius Lobkovic a administrativně ho spojil se svým dalším statkem, bavorským Waldthurnem. Statek se opět začal rozvíjet a vznikly i nové sklárny – Stará Knížecí Huť a Nová Knížecí Huť. V Tereziánském katastru sestavovaném v 1. polovině 18. století je již stará schürerovská sklárna uvedena jako zaniklá s tím, že v jejím prostoru bylo vystavěno osm nových domů včetně mlýna. I v tomto katastru je uvedeno, že „ves leží uprostřed Českého lesa, pole jsou neúrodná. Nemají nikdy obilí na prodej, nýbrž se živí nádenickou prací“. Součástí lokality byl rovněž výše zmíněný panský mlýn.

Přestože od dob Schürerových v Zahájí vrchnost nesídlila, bylo centrem malého statku vždy panské sídlo. Původní, vybudované zakladatelem obce Pavlem Schürerem bylo za lobkovické éry přestavěno. Tento tzv. starý zámek měl vyhořet ještě v době lobkovického držení statku, tedy ještě před rokem 1811. V době lobkovického držení statku byla Jaroslavem Schallerem vydána první topografie Čech. Ve svazku pro Plzeňský kraj vydaném v roce 1788 byl popsán rovněž statek Zahájí (Waldheim), který se tehdy již sestával nejen z Předního a Zadního Zahájí, ale také z České Vsi, Staré Knížecí Huti a Nové Knížecí Huti.

Ke změně majitele došlo až poté, co Lobkovicové prodali své waldthurnské zboží a malý statek Zahájí se tak ocitl zcela odtržen od jejich držav. V roce 1811 statek zakoupil Markvart Josef, svobodný pán Koc z Dobrše, který jej ale o dva roky později prodal Arnoštovi, svobodnému pánu Malovcovi z Malovic. Za Malovců, kteří Zahájí drželi do roku 1884 došlo k poslednímu rozvoji statku, ale také k významným celospolečenským změnám, které ovlivnily i život v Zahájí. Doba Malovců byla ovšem vnímána odlišně samotnými obyvateli, neboť s jejich příchodem začaly pro místní obyvatele dle krajanské literatury těžké časy. Za Malovců byl v letech 1827–1829 obnoven zámek, nazývaný novým. V roce 1838 byl vydán plzeňský svazek další z topografií, tentokrát topografie Johanna Gottfrieda Sommera. V té době stály nad Zahájím zámky dva – nový zámek obnovený Malovci (číslo popisné 1), s krásnou zahradou, a nedaleko od něj zříceniny starého zámku s půdorysem připomínajícím písmeno L. Nemohlo se však jednat o zříceniny, protože starý zámek, který nesl číslo popisné 2, byl využíván k bydlení po většinu 19. století. Stavu popsanému Sommerem odpovídá i mapa stabilního katastru pořizovaná ve stejném roce, kdy pod oběma zámky jsou vidět

Výřez z mapy stabilního katastru z roku 1838.

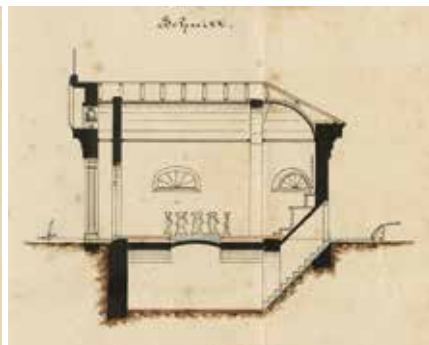

Nový zámek v Zahájí na litografii Heinricha Waldemara Raua z doby okolo roku 1850

ještě budovy panského pivovaru a vinopalny. Z mapy stabilního katastru je rovněž patrné, že domy v Předním Waldheimu byly převážně dřevěné (vyznačené žlutou barvou) a kamenné byly jen oba zámky s pivovarem, mlýn a další dvě budovy. Nový zámek i s pivovarem stojícím pod ním zachytil na litografii z poloviny 19. století Heinrich Waldemar Rau. Malovcové však nezanechali v Zahájí pouze zámek. V roce 1843 nechal Arnošt Antonín Josef Malovec vybudovat v zámeckém parku pohřební kapli, do níž byli pohřbeni všichni členové této větve rodiny. Jak kaple vypadala, dokládají plány zhotovené v roce 1886 (viz obr. na str. 21). V té době však již nepatřila Malovcům, protože Arnošt Michael Malovec v roce 1884 statek prodal. Novými majiteli se stali v rychlém sledu Albert Dub a následně Karl Hermann Weck, kteří statek začali rozprodávat. Patrně proto, že všichni Malovcové zemřeli na Zahájí byli uloženi k poslednímu odpočinku v rodové hrobce nedaleko zahájského nového zámku, odkoupil Arnošt Michael Malovec od Karla Hermana Wecka za 1 250 zlatých vídeňské měny kapli s přílehlou zahradou v roce 1896 zpět. Po jeho smrti v roce 1902 kapli zdědil hrabě

František Boos-Waldeck. Ten byl také posledním šlechtickým majitelem kaple. Se zbytkem statku byla kaple se zahradou spojena až v roce 1944 a jejím posledním vlastníkem před rokem 1945 se stal majitel zbývající části statku Anton Frank. V jakém stavu kaple v té době byla, nelze spolehlivě zjistit, ale již v období 1. republiky byla dvakrát vyrabována a v roce 1943 byly ostatky Malovců uloženy do jedné rakve a pohřbeny u severní zdi hřbitova v nedaleké Jedlině. Výměna majitelů po roce 1884 nepřála ani oběma zámkům. Starý zámek byl postupně bourán a využíván jako stavební materiál již koncem 19. století a dcerou Karla Hermana Wecka byly odstraněny i jeho poslední zbytky. Nový zámek sice přečkal až do 20. století, ale za předposledního majitele zbývající části statku, sklářského podnikatele Zachariáše Franka, byl v roce 1928 zdemolován i on.

Vzhledem k tomu, že obec ležela přímo na hranici, byla atypická rovněž její církevní správa. Nejbližší farností, kam směřovaly kroky věřících, byla farnost waldthurnská, ale pro její rozlehlost byla v roce 1732 zřízena její expozitura při kostele sv. Kryštofa v Neukirchen zu Sankt Christoph, kam

Rodinná hrobka Malovců na plánech z roku 1886.

Nový zámek v Zahájí na pohlednici z přelomu 19. a 20. století.

poté náleželi i obyvatelé Zahájí. Přestože se jednalo o území jiného státu, nešlo o nijak zvláštní problém, protože celé území náleželo do lobkovického waldthurnského zboží. Situace se změnila v roce 1787, kdy byla zřízena farnost v nedaleké Jedlině (viz Český les 18/2019), kam byly přiřazeny i lokality doposud náležející do správy této expozitury. Mimo Zahájí se ještě jednalo o Českou Ves, Starou Knížecí Huť a Stoupu. Z roku 1788 rovněž pochází první samostatná matrika narozených vedená pro Zahájí. Prvním narozeným dítětem zapsaným v této matrice byla Maria Barbara Helget narozená 16. února 1788. Marie Barbara se narodila v domě čp. 11, což by měl být právě hostinec stojící přímo na státní hranici zmiňovaný na začátku článku. Matriční zápis je velice zajímavý nejen starým pojmenováním měsíce února (Hornung) či obtížně

čitelným příjmením otce Andrese, ale zejména tím, že jako kmotra je v něm uvedena Marie Barbara Grübner, která pocházela z Neukirchen zu Sankt Christoph. Jak dokládají i další matriční zápisy, existence státní hranice nečinila obyvatelům odlehlého Zahájí žádný větší problém, a i nadále udržovali čilé kontakty na její opačné straně. Na mše svate rovněž začasťe docházeli do bližšího kostela v Neukirchen zu Sankt Christoph.

Přítomnost státní hranice také zapříčinila, že v obci byl již nejpozději od 18. století celní úřad. Ten sídlil zpočátku na různých místech, ale okolo poloviny 19. století se „usadil“ v domě čp. 28 v Předním Zahájí, což byl hostinec rodiny Haubnerových. V roce 1907 byl stávající celní úřad doplněn i o nově zřízenou jednotku finanční stráže.

Štítek na deskách první matriky pro Zahájí vedené jedlinským farářem od roku 1788.

Pohled na budovu hostince a celního úřadu v Předním Zahájí čp. 28 z roku 1927.

Po roce 1848 a zrušení patrimoniální (vrchnostenské) správy se Zahájí stalo samostatnou obcí v čele se starostou (prvním starostou byl Johann Seibert).

S ohledem na polohu obce je jasné, že v ní žilo převážně německé obyvatelstvo s nepatrným množstvím cizinců a po roce 1918 i obyvatel hlásících se k československé národnosti. Ti se sem dostali prakticky výhradně z důvodu služby v úřadech (byli příslušníky finanční stráže či zaměstnanci celního úřadu). Z počtu obyvatel je zřejmé, že i když se jednalo o sídlo statku, Zahájí nebylo největší obcí nacházející se na jeho území. S tím souvisela například i absence školy v obci, kdy obyvatelé Zahájí byli rozděleni. Zatímco děti z Předního Zahájí navštěvovaly školu v České Vsi (viz Český les 16/2017), školáci ze Zadního Zahájí chodili do školy v Jedlině (viz Český les 18/2019).

Zvláštností Zahájí bylo, že v obci nepůsobilo žádné velké množství spolků. V adresářích politického okresu Tachov vydaných v letech 1914 a 1925 není dokonce uveden v Zahájí žádný fungující spolek. Důvody této anomálie mohou být pravděpodobně pouze dva. Tím prvním byla spádovost Zahájí do České Vsi (škola) a Jedliny (fara), kdy obyvatelé, kteří se chtěli spolkově angažovat mohli být členy tamních spolků. Druhou možností je blízkost německé hranice a zapojení obyvatel do tamních mnohem bližších spolků. Situace se změnila až po roce 1918. Tehdy začalo být v obci činných mnoho místních organizací, celostátně působících spolků, či stran. Jednalo se například o sociální demokraty (1923) či Bund der Deutschen (1932). Opravdovým místním spolkem však byli pouze dobrovolní hasiči, k jejichž ustavení došlo v roce 1927. V roce 1938 byl jejich velitelem

Tabulka 1 | Základní přehled o počtu obyvatel a počtu domů (za lomítkem) v letech 1869–1939

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1930	1939
Přední Zahájí	290/28	199/31	229/29	217/26	185/26	183/25	165/27	
Zadní Zahájí	289/20	165/21	164/20	154/18	152/20	143/20	139/21	312
Celkem	579/48	364/52	393/49	371/44	337/46	326/45	304/48	312

dlouholetý starosta Zahájí Johann Weidensteiner a i když k založení a činnosti spolku nejsou k dispozici žádné materiály, právě s jeho jménem můžeme vznik tohoto jediného spolku v Zahájí s velkou pravděpodobností spojit.

Spádovost Zahájí dokládá i činnost instituce fungující na pomezí mezi spolkem a finanční institucí. V roce 1902 byl v České Vsi z popudu místních sedláků založen spořitelní a záložní spolek, plným jménem Spar- und Darlehencassen-Verein für Böhmischdorf, Waldheim, Altfürstenhütte und Neulosimthal registrierte Genossenschaft mit unbeschränkter Haftung in Böhmischdorf (viz Český les 16/2017). Jak je z názvu patrné, působnost spolku zabírala celou farnost Jedlina a zahrnovala tedy i Zahájí a mezi zakládajícími členy můžeme nalézt sedláka a tehdejšího starostu ze Zahájí Josefa Kreuzera a sedláka Josefa Seidla ze Zahájí čp. 11, k nimž se poté přidávali i další obyvatelé obce.

V odlehlejší obci byl ve druhé polovině 19. století zřízen také poštovní úřad. Podle dostupné literatury svoji činnost započal v roce 1864 a byl umístěn na zámku (minimálně v 19. století snad i ve starém zámku). V Zahájí byl následně provozován dalších 60 let. Uzavřen byl v roce 1924, kdy byla jeho činnost přenesena do nedaleké Jedliny. V nevelké obci nefungovalo ani žádné velké množství obchodů či řemeslníků. Podle adresáře politického okresu Tachov z roku 1914 byl v obci pouze hostinec Antona Haubnera spojený s řeznictvím (Přední Zahájí čp. 28), hostinec Georga Helgerta (Zadní Zahájí čp. 20), obchod se smíšeným zbožím Marie Haubner a také zde pracovali kovář, krejčí, dva obuvníci a kolář. Prakticky totožnou situaci lze v adresáři pro politický okres Tachov nalézt i o 11 let později. Podobná data přináší i adresář republiky Československé z roku 1935. I z toho je zřejmé, že v případě specializovanějších obchodů či řemesel se museli obyvatelé Zahájí obracet

Informace o Zahájí v Adresáři republiky Československé z roku 1935

do větších obcí v okolí, případně do Německa. Na tomto místě by bylo možné připomenout i činnost vrchnostenského pivovaru. Ten byl patrně založen v době, kdy byl statek součástí lobkovických držav se sídlem ve Waldthurnu. V rámci zamýšleného prodeje statku byl v roce 1809 vypracován jeho odhad a v něm již pivovar zmíněn byl. Byl umístěn v budově pod zámek a fungoval až do sklonku 19. století. Tehdy poslední nájemce Franz Hahn již nájemní smlouvu neprodloužil a v roce 1898 ze Zahájí odešel. Protože se již žádný další nájemce nenašel, rozhodl se majitel panství Karl Hermann Weck budovu pivovaru v roce 1901 zbouřat. V obci byl také mlýn poprvé zmíněn již v tereziánském katastru v polovině 18. století. V roce 1890 zakoupila mlýn firma Kupfer & Glaser vlastníci sklárské provozy, které bývaly součástí zahájského statku a nechala jej přestavět na leštírnu skla. Její zříceniny je možné u bývalého Zahájí navštívit dodnes.

Konec války výrazně poznamenal i odlehlejší Zahájí. Americká armáda do něj vstoupila již 26. dubna 1945, ale několik domů přitom vzalo za své. V té době bylo v malé obci ubytováno 51 německých uprchlíků převážně z Horního Slezska. Válka sice skončila, ale pro německé obyvatelstvo v obci to neznamenalo nic dobrého. Po obnovení Československé republiky totiž ztratilo státní občanství a došlo rovněž k plošné konfiskaci

Definitivní likvidace Zahájí na fotografiích pořízených 8. prosince 1955

majetku. Odsuny provedené v roce 1946, resp. spíše častější ilegální odchody přes hranice, pak obec zcela vyvylidnily (což dokládá tabulka 2).

Z tabulky 2 je zřejmé, že obec situovaná přímo na státní hranici již neměla žádnou naději na obnovu. Dokonce v Zahájí nebyla ustavena ani místní správní komise a obec byla spravována ze sousední Jedliny. Už na počátku roku 1948 bylo rozhodnuto o likvidaci domů v Zahájí, ale tato akce se samozřejmě protáhla. Vyšetřovací arch pro seznam míst vyhotovený pro první poválečné sčítání obyvatelstva uskutečněné v roce 1950 tak přináší soupisy domů, které byly buďto již zbořeny nebo byly k demolicí teprve určeny. V roce 1955 byly všechny zbývající domy v Zahájí srovnány se zemí, což dokumentuje i unikátní fotografie

z demolice obce pořízená zpoza státní hranice. Tou dobou ovšem Zahájí zaniklo jako obec i oficiálně (1952), když bylo formálně sloučeno s Lesnou.

Jedna z mála hmatatelných památek jsou zříceniny nového zámku skryté na návrší nad bývalou obcí. Paradoxně proto, že zámek byl zbourán dříve než samotná obec, v období první československé republiky. Jediné, čím si návštěvník může Zahájí připomenout, je cesta označená zelenou turistickou značkou, která vede podél Zahájského potoka středem bývalé obce a směřuje do německého Waldheimu, který dodnes upomíná na to, že i na české straně stála obec stejného jména.

Použitá literatura:

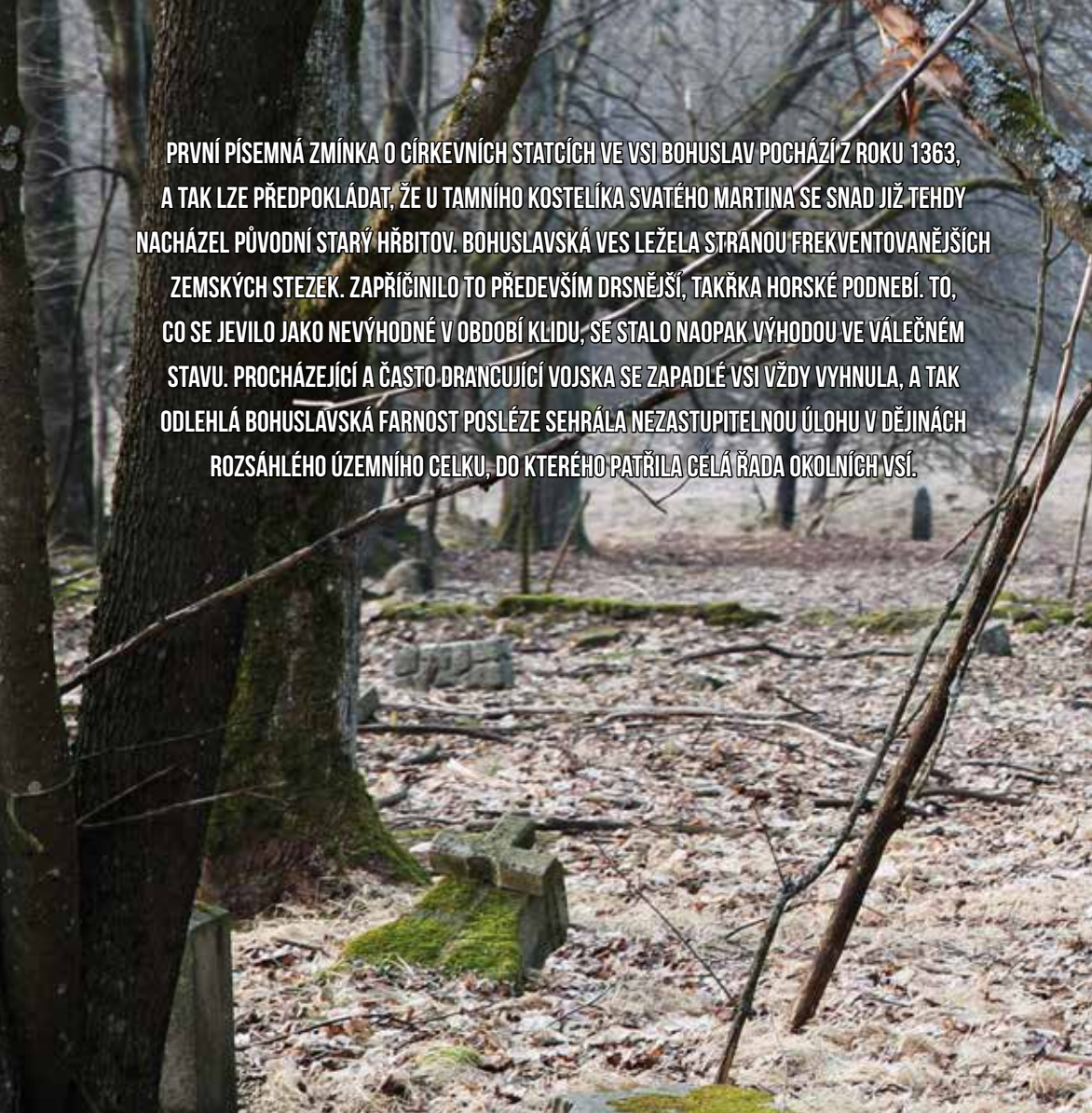
Chronik (1966): Chronik und Gedenkbuch der Gemeinde Waldheim, Erlangen.

Procházka Z. (2021): Putování po zaniklých místech Českého lesa. II., Tachovsko, Domažlice.

Schuster F. (1962): Tachau – Pfraumberger Heimat, Weiden.

Tabulka 2 | Počty obyvatel po 2. světové válce

	podzim 1945	12/ 1945	12/ 1946	2/ 1948	2/ 1949	2/ 1950
Zahájí	300	273	–	8	8	–

PRVNÍ PÍSEMNÁ ZMÍNKA O CÍRKEVNÍCH STATCÍCH VE VSI BOHUSLAV POCHÁZÍ Z ROKU 1363, A TAK LZE PŘEDPOKLÁDAT, ŽE U TAMNÍHO KOSTELÍKA SVATÉHO MARTINA SE SNAD JIŽ TEHDY NACHÁZEL PŮVODNÍ STARÝ HŘBITOV. BOHUSLAVSKÁ VES LEŽELA STRANOU FREKVENTOVANĚJŠÍCH ZEMSKÝCH STEŽEK. ZAPŘÍČINILO TO PŘEDEVŠÍM DRSNĚJŠÍ, TAKŘKA HORSKÉ PODNEBÍ. TO, CO SE JEVILO JAKO NEVÝHODNÉ V OBDOBÍ KLIDU, SE STALO NAOPAK VÝHODOU VE VÁLEČNÉM STAVU. PROCHÁZEJÍCÍ A ČASTO DRANCUJÍCÍ VOJSKA SE ZAPADLÉ VSI VŽDY VYHNULA, A TAK ODLEHLÁ BOHUSLAVSKÁ FARNOST POSLÉZE SEHRÁLA NEZASTUPITELNOU ÚLOHU V DĚJINÁCH ROZSÁHLÉHO ÚZEMNÍHO CELKU, DO KTERÉHO PATŘILA CELÁ ŘADA OKOLNÍCH VSÍ.

HISTORIE HŘBITOVA

v Bohuslavi

Autor: **Miroslav Vetrák**

Současný pohled na jižní část hřbitova, foto M. Vetrák.

Historicky nejvýznamnějším místem, později vymezeného, bohuslavského farního obvodu, byla zpočátku farnost ve Svaté Kateřině, kde existovalo již kolem roku 1306 probošství. Po konci husitských válek a rozmetání tradičních církevních sídel v kraji převzala bohuslavská farnost prakticky natrvalo roli hlavního farního obvodu, pod který se postupně začlenily vsi Bohuslav, Diana, Hošťka, Hraničky, Labuť, Nové Domky, Nová Ves, Svatá Kateřina a Rozvadov. V lidnatějších vsích tohoto rozsáhlého farního území postupně vznikly menší církevní svatostánky, ve kterých museli být ustavováni pomocní církevní správci (administrátoři či lokalisté). Tito zástupci do jisté míry usnadňovali faráři duchovní provoz ve svěřených farních obcích. S přibývajícím počtem obyvatel větších vsí a vývojem společnosti přímo úměrně narůstaly také problémy s administrací všech lokalit. Na pověřené správce delegoval bohuslavský představený stále více povinností, přičemž pouze jemu plynuly výhody z podřízených církevních majetků.

Administrátoři a lokalisté, jinak také faráři bez náležitých pravomocí, se proto obraceli na arcibiskupskou konzistoř v Praze (coby vrcholný orgán duchovní správy), aby byly farnosti, které splní předepsané církevní náležitosti, povýšeny na samostatné farnosti. Ačkoliv proti tomu bohuslavský farář prakticky neustále protestoval, přišel farní úřad v Bohuslavi popořadě téměř o všechny dříve přiřazené vsi. Když byly v letech 1853–1857 povýšeny dosud administrované fary na samostatné lokálie, zůstaly ve správě bohuslavské farnosti pouze obce Bohuslav a Labuť (včetně přílehlých mlýnů a samot).

Josefínskými reformami bylo nařízeno, že od roku 1784 již nesmí být používány hřbitovy uvnitř obcí a kolem kostelů, pokud se nachází v intravilánu. Starý bohuslavský hřbitov sloužil od pradávna jako místo posledního odpočinku pro obyvatele třech vsí, jejich osad a samot (Bohuslav, Hošťka

a Labuť). Se vzrůstající populací tohoto rozsáhlého území, však začala být situace neúnosná. Původní hřbitov vedle farního kostela přestal kapacitně vyhovovat již v dávné minulosti, přičemž před koncem 18. století se navíc přidružilo uvedené hygienické omezení. Přesto se na starém hřbitově pohřbívalo až do roku 1827. Ještě předtím, o deset let dříve v říjnu roku 1817, si mohli hoštětí farníci po letech žádostí vybudovat vlastní hřbitov. Zesnulí z Hošťky přestali být v Bohuslavi pohřbíváni od října téhož roku. V avizovaném roce 1827 bylo v jihovýchodní části Bohuslavi na obecním pozemku, v těsné blízkosti cesty na Přimdu na tzv. Büchelberg (parcelní č. 1306), vybudováno nákladem 300 zlatých nové obecní pohřebiště. Později, po roce 1917, vznikla v severovýchodním vnitřním nároží hřbitovní zdi na pozemku parcelní č. 70 malá márnice. O stavební náklady se rovným dílem podělili věřící ze všech tří podřízených obcí bohuslavského farního úřadu – Bohuslavi, Hošťky (byť již měli vlastní hřbitov) a Labutě. K prvnímu pohřbu na novém hřbitově však došlo s ročním posunem, neboť trvalo téměř dalších dvanáct měsíců, než byla splněna jedna z dalších podmínek pro úřední schválení nového pohřebiště – obehnutí celého prostoru kamennou zdí. Sotva byl nový hřbitov dokončen, nechal ho tehdejší farář Anton Eckert propojit vysázeným stromořadím se zadní zdí hřbitova starého.

Když v roce 1859 přišel do Bohuslavi farář Ignatz Schneider konstatoval, že „nový“ bohuslavský hřbitov stále nebyl dovybaven vstupní branou. Kromě toho byla ohraničující kamenná zeď na mnoha místech rozpadlá do té míry, že se tudy dalo na hřbitov volně vstupovat. V roce 1860 byla tedy dokončena hřbitovní brána a zároveň se podařilo odstranit nevyhovující stav obvodových zdí obou bohuslavských hřbitovů. Vzhledem k rozsáhlým stavebním úpravám musel být nový hřbitov znovu slavnostně vysvěcen. Páter Schneider pokračoval

Ukázka jednoho z nejlépe dochovaných náhrobků, foto M. Vetrák.

ve zvelebování tohoto hřbitova prakticky neustále a v roce 1863 nechal dodatečně zhotovit kamenný náhrobek pro své dva předchůdce (Georga Metschla a Antona Eckerta), kteří byli na hřbitově pochováni v hrobech nedaleko hlavního hřbitovního kříže.

V Bohuslavi od pradávna platilo (na starém hřbitově u kostela), že ta „nejlepší“ hrobová místa (podél hřbitovních zdí, kam dopadaly sluneční paprsky i v zimních měsících) si pro sebe vyhradili bohuslavští obyvatelé, a tím rozdmýchávali sváry se dvěma zbývajícími přifařenými obcemi (Hoštčkou a Labutí). Nejenže si „domácí“ obyvatelé zabrali větší část hřbitova, vymíňovali si k tomu ještě větší prostor kolem hrobových míst. Hoštěckým se nakonec podařilo založit si vlastní hřbitov (viz výše), ale stejný diskriminační přístup byl uplatněn také na novém hřbitově, teď vůči labuťským farníkům. Duchovní správci v Bohuslavi se

s tím pochopitelně pokoušeli po mnoho let bojovat. Nepodařilo se jim však zlomit odpor obecních radních. Teprve v roce 1892 museli ustoupit návrhu neodbytného faráře Matyáše Frány, kterému se na obecním zastupitelstvu podařilo protlačit hřbitovní řád. Podle tohoto řádu měli být zemřelí ukládáni do hrobů v pevně určeném pořadí bez ohledu na domovskou příslušnost. Aby farář hřbitovní řád prosadil, uchýlil se k drobné lsti. Radní totiž tvrdili, že hřbitov stačí pouze rozšířit, a tak bude moci být zachován starý způsob pohřbívání. Se žádostí o rozšíření se však musel farář (jakožto pověřený správce veřejného pohřebiště) obrátit na okresní hejtmánství v Tachově. Okresní hejtmán vydal k žádosti zamítavé stanovisko, neboť, jak uvedl ve svém rozhodnutí, bohuslavský hřbitov při své rozloze 500 čtverečných sáhů (přibližně 1 800 m²) a roční úmrtnosti 28–30 osob ze dvou obcí byl plochou naprosto dostačující.

Přestože nový hřbitovní řád vešel v platnost, nechtěli jej bohuslavští dodržovat a dostali se s farářem do sporu. Za něj se pro změnu postavili labutští farníci a vše vyústilo v anonymní udání na faráře adresované okresnímu hejtmánovi v Tachově a arcibiskupské konzistoři v Praze. V ostrých kritikách odsuzoval pisatel těchto hanlivých dopisů farářův postoj, když údajně nesmlouvavě trval na dodržování hřbitovního řádu. Jak si stěžovatel posteskl, musel prý hrobník vykonávat spíš práci obecního rása, kdy byl nucen (ve snaze vyhovět nařízením a ukládat mrtvé do řad) utínat končetiny a hlavy zesnulých v předešlých letech. Pochopitelně se jednalo o pouhé výmysly a štvání proti faráři, který se raději stáhl do ústraní a požádal o přeložení na jinou farnost. Když posléze z obce odcházel (za tmy, aby se vyhnul veřejnému ostouzení), někdo po něm dokonce střílel.

V roce 1895 přišel do Bohuslavi nový farář Karel Schuster, který se stal svědkem doznívající zášti vůči svému předchůdci. Po odchodu pátera Frány se totiž bohuslavští pokoušeli žádostmi na okresním úřadu v Tachově zrušit platnost hřbitovního řádu. Sice k tomu nedostali souhlas, ale řád znovu nikdo nedodržel. Labutským byla na hřbitově vymezena opět jeho menší část a spor mezi oběma obcemi přetrvával. Nový farář krátce a výstižně shrnul situaci pro své další nástupce. Upozornil, že pokud chtějí v obci alespoň v klidu přežívat, musí se smířit nejen s vlažným náboženským životem obyvatel, ale především se vystříhat jakýchkoliv komentářů a připomínek ke zvyklostem ohledně místního hřbitova.

Těchto rad se skutečně držel jeho nástupce farář Josef Frydrych, který raději spoustu potřebné fyzické práce odvedl sám (za sběr kamení na opravu hřbitovní zdi si nechali farníci platit zvlášť, proto se farář snažil alespoň trochu ušetřit). To se týkalo rovněž nákladné opravy hřbitova v roce 1905. Většinu stavebních úprav provedli řemeslníci

z okolí, neboť s místními měl farář řadu negativních zkušeností. Platilo, že si od něj vzali peníze napřed a hned další den zmizeli za jinou prací ve vnitrozemí či za hranicemi. Uvedeného roku byla opravena celá hřbitovní zeď. Vrchní část ve směru k obci byla ochráněna šindelem. Zeď, včetně vstupního portálu, byla vyspárována vápennou kaší, došlo k výměně starých, popraskaných kamenů a farář také zajistil novou, dřevěnou bránu. Větší úpravy se dočkal starý železný krucifix, ale jak podotkl farář, kovový Kristus byl prakticky celý zrezlý a jeho podoba neznatelná. Zakázku na zhotovení nového převzal restaurátor Martin Fitzthum z Nového Sedliště. V podstatě všechny uvedené práce a materiál platil farář ze hřbitovního fondu, obec Bohuslav a Labuť uhradily jenom dřevo na vstupní bránu. Pro doplnění je potřeba uvést, že bohuslavský hřbitovní fond se skládal z příspěvků obce, poplatků za jednotlivé hroby a peněz vybraných od zájemců o hrobová místa. Bylo ale běžné, že řada lidí za hrobová místa neplatila, případně platit odmítala. Právě s těmi se dostávali faráři do nejčastějších sporů. Aby ale mohli zajistit alespoň nejnutnější opravy, neváhali faráři běžně uhradit náklady z vlastních finančních prostředků.

K velkým rozporům mezi farníky kvůli hřbitovu v Bohuslavi došlo znovu v roce 1912, kdy okresní lékař vydal nařízení (několikáté), že hřbitovní zeď musí být urychleně opravena, a navíc měly obce zajistit márnici. Během několika měsíců se na postu hrobníka vystřídali dva obecní zaměstnanci, kteří na uvedenou práci rezignovali z důvodů neustálých rozmíšek obyvatel a zastupitelů obou obcí. Nejenže bohuslavští striktně trvali (v rozporu se stále platným hřbitovním řádem) na tom, aby labutští užívali výhradně jim přidělenou část hřbitova, ale movitější (sedláci) nechtěli připustit, aby na „lepších“ místech vedle nich byli pochováni prostí podruhoví či nemajetní domkáři. Rozbroje trvaly do roku

Pomník s motivem sv. Jiří po renovaci, foto M. Vetrák.

Přestěhovaný náhrobní kámen manželů Stinglových, foto M. Vetrák.

Podstavec hlavního hřbitovního kříže uložený v tachovském muzeu, foto M. Vetrák.

1930, kdy labuťští požádali okresní úřad v Tachově o povolení k výstavbě vlastního hřbitova. Jako jeden z důvodů uvedli, že bohuslavský hřbitov nevyhovuje hygienickým předpisům. V roce 1933 jim okresní úřad v Tachově povolení vydal. Hřbitov byl postaven na pozemkové parcele č. 419 a jeho rozloha dosahovala 3 015 m².

Přestože k prvnímu pohřbu došlo na labuťském hřbitově už v roce 1933, kolaudační řízení se konalo v červenci roku 1934. Hned poté se zastupitelé obou obcí dohodli na dalším přístupu ke společným závazkům na bohuslavském hřbitově. Bylo dohodnuto následující: „Obec Labuť rádně opraví tu část zdi bohuslavského hřbitova, o kterou se dříve starala a opravovala ji. Od tohoto okamžiku si již obec Bohuslav nečiní žádný nárok na podíl labuťských na opravě hřbitova.

O nových hřbitovních poplatcích bude rozhodovat obec Bohuslav a vybere je od těch obyvatel Labuť, jejichž příbuzní leží na hřbitově déle než 20 let. Nebude-li tento poplatek uhrazen, hrobové místo zanikne a bude přiděleno někomu jinému. Hřbitovní fond se zřizuje z hrobových poplatků obyvatel obce Bohuslav a Labuť, a poslouží na úhradu oprav hřbitovních zdí.“

Na tomto jednání se zástupci obce Bohuslav shodli (k nesmírnému farářovu údivu), že na bohuslavském hřbitově se musí ustoupit od původního chaotického a nahodilého kopání hrobů a začne se dodržovat pohřbívání v řadách.

Poslední pohřeb se v Bohuslavi uskutečnil v březnu roku 1946. V říjnu byli z obce odsunuti zbývající němečtí obyvatelé včetně faráře. Pravomoc farnosti byla převedena

pod církevního správce ve Starém Sedlišti. Obec Bohuslav nebyla nakonec osídlena, přičemž značnou část obecního katastru posléze zabrala armáda jako vojenský výcvikový prostor. Začal platit omezený režim pro přístup do tohoto vojenského areálu. Došlo k postupné demolici většiny objektů a mezi lety 1969–1973 (v několika formálních krocích) byla obec Bohuslav prohlášena za zaniklou. Starý hřbitov byl rozmetán společně s kostelem (vedle hlavního silničního tahu). Nový hřbitov postupně pohltila příroda. Náhrobní kameny a hroby ničili příslušníci armády, ale také veřejnost, která sem tajně pronikala. V současnosti je hřbitov v terénu velmi těžko rozpoznatelný a náhrobní kameny (či jejich torza) leží často pod nánosem zeminy a jiné vegetace. Řada kamenů byla nevratně poškozena, mnoho jich je zcizeno.

Nový hřbitov je v podstatě jedinou ještě hmatatelnou a komplexní upomínkou na existenci obce Bohuslav. Kromě něj je v bývalém intravilánu a jeho okraji obce Bohuslav k vidění ještě několik menších kamenných památek. Jde o jednoduchá boží muka a památníky (6 kusů). Z bujného porostu vystupuje především svatojiřský sloup, který byl v roce 2011 renovován „Klubem hledačů HP Tachov“. V současnosti jde o poměrně atraktivní turistickou zajímavost. Při renovaci ale došlo k pozměnění originálního textu. Původní tesaný nápis byl pro lepší čitelnost obtažen černou barvou, tím ovšem došlo ke zkreslení zaznamenaných dat. K německému textu přibyla vedle stojící značka s českým překladem a údaji o renovaci (také tady se ale obsahem liší). Původní německý text zněl: *„Gestiftet von Christof u. Margareth Müller No 22 in Wusleben, als Andeken an einem Sohn Georg, welcher hier den 26. December 1873 tödlich verwundet wurde und dadurch seinen Geist aufgab.“* Zde se renovátor dopustil nepřesností, když upravil čp. na 23 a rok úmrtí na 1879. Český překlad na značce

zní: *„Zříceno Christofem a Margarethou Müller čp. 23 z Bohuslavi na památku syna Georga, který zde byl 26. prosince 1878 smrtelně zraněn a v důsledku toho vypustil duši.“* Také tady došlo k chybě v dataci, kdy se autor značky dokonce rozešel s renovovaným nápisem. Pro úplnost je možné dodat, že Georg Müller zemřel 27. prosince 1873 ve věku 12 let na následky úrazu způsobené poraněním hlavy.

K výčtu zajímavostí lze dále doplnit, že kameny z bohuslavského hřbitova se nacházejí ještě na dalších místech našeho regionu. Velký, několikasetkilogramový kvádr, který tvořil podstavec pod hlavním hřbitovním křížem, byl v roce 2020 převezen na nádvoří Muzea Českého lesa v Tachově, čímž byl zachráněn před zcizením. Na kameni jsou zřetelně viditelná místa, kde došlo k jeho poškození při nešetrné manipulaci. Vandalem byl vytažen na okraj hřbitova a připraven k odvozu. V muzeu je uložen v prozatímní úschově. Druhý kámen se nachází na hřbitově v Labuti. Jde o náhrobní kámen manželů Stinglových, jejichž rod vlastnil budovy a pozemky velkostatku v Labuti. Náhrobek byl do Labutě převezen z iniciativy obyvatel této obce v roce 2015. Prošel renovací a byl instalován při západní zdi hřbitova.

Ze hřbitova v současnosti bohužel stále mizí další náhrobní kameny. Ačkoliv je místo velice dobře ukryto terénem a vzrostlou vegetací, je jeho budoucnost nejistá. Jde o poslední důkaz přítomnosti lidské činnosti a života v jedné z nejpozoruhodnějších a nejraněji osídlených částí našeho regionu. Zbývající náhrobní kameny navíc dokládají vynikající řemeslnou úroveň jejich zhotovitelů. Kameničtí mistři z Bohuslavi vetkli svým výtvorům nezaměnitelnou podobu, čímž se výrazně odlišují od práce svých kolegů v okolí. Zpracování, zdobnost a složitost motivů nejlépe dochovaných kamenů jasně dosvědčují umělecké nadání bohuslavských kamenických mistrů, které stojí za to uchovat pro budoucí generace.

LOVECKÝ KÁMEN

pod vrchem Tišina

Autor: **Zdeněk Procházka**

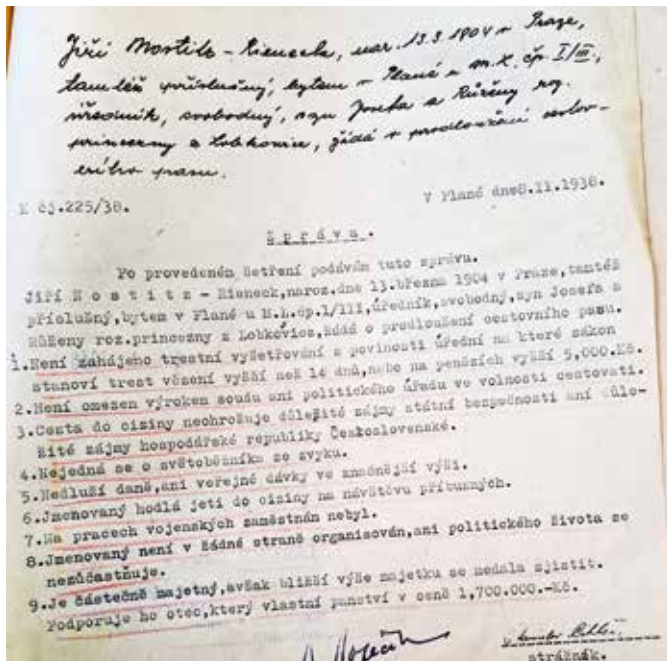
**LETOS O VELIKONOCÍCH MĚ MANŽELÉ NETRVALOVI Z PLANÉ UPOZORNILI NA DOSUD
NEREGISTROVANÝ LOVECKÝ KÁMEN ZTRACENÝ V LESÍCH NA ÚBOČÍ VRCHU TIŠINA.
KÁMEN JSEM DLE ZASLANÝCH INFORMACÍ SKUTEČNĚ NALEZL.**

Jedná se o hrubě opracovaný kvádr se soklem o celkové výšce 180 cm a šířce 68 cm. Na přední straně obsahuje obdélnou vpadlinu s vyrytým německým nápisem: „*Wiedmannshei! / In der Brunst des Jahres / 1923, am 29. September / erlegte hir Herr / Georg Gf. / Nostitz-Rieneck / den „Wanderhirsch“ / einen kapitalen, ungeraden / 18-Ender.*“ Text v překladu sděluje: „*Lovu zdar! V době říje v roce 1923 zde 29. září skolil pan Georg hrabě Nostitz-Rieneck jelena samotáře, kapitálního nepravidelného osmnáctáka.*“

Georg Nostitz (*1904, †1992), který svůj kapitální úlovek střelil v devatenácti letech, byl synem Josefa Nostitze (*1878, †1946) a jeho manželky Rozálie rozené z Lobkovic. Kámen je zasazen v plánské části Českého

lesa pod vrcholem Na výšině (788,8 m n. m.), kde se také nachází zříceniny bývalého vojenského objektu Tišina. Asi 750 m jižně od vrcholu leží křižovatku U křížku, kde se křižují červená a zelená turistická značka. Půjdeme-li z této křižovatky po červené značce k západu ve směru na Branku a odbočíme po 400 m vlevo do poměrně hustého lesa, narazíme po 100–150 m na okraj mýtiny porostlé křovinami, kde při troše štěstí na tento pamětní kámen narazíme.

Vášň stavět v lese pamětní kameny týkající se kapitálních úlovků projevovali především příslušníci rodu Windischgrätzů na sousedním tachovském panství. Z plánského panství Nostitzů je znám pouze tzv. Hubertův kříž, který stojí na lesní křižovatce u Prostředního

Detail nápisu na loveckém kameni, foto Z. Procházka.

Úspěšný střelec Georg Nostitz-Rieneck na fotografii z roku 1938, kdy žádal o prodloužení pasu. Zdroj: SOKA Tachov.

Formulář, kterým Georg Nostitz-Rieneck žádal o prodloužení pasu. Zdroj: SOKA Tachov.

Poloha loveckého kamene pod vrcholem Tíšiny. Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2023. Mapová data převzata z datové sady DATA10 ©ČÚZK; RP SCHKO Český les 2023.

Žďáru. Kamenný kříž z roku 1918, který dal vytesat nadlesní Julius Wegscheider, připomíná Karla Ervína Nostitze.

Za zajímavé informace o dokumentech ze života Georga Nostitz-Rienecka děkují PhDr. Markétě Novotné ze Státního Okresního archivu Tachov.

MASENKA LIŠEJNÍKOVITÁ *HYPOCREOPSIS LICHENOIDES* JE VZÁCNÁ VŘECKOVÝTRUSÁ HOUBA, JEJÍŽ STROMATA (PLODNICE) MNOHDY PŘIPOMÍNÁJÍ SVÝM TVAREM LIDSKÉ PRSTY. VE STÁVAJÍCÍM ČERVENÉM SEZNAMU HUB (MAKROMYCETŮ) ČR JE MASENKA UVEDENA JAKO KRITICKY OHROŽENÝ DRUH (HOLEC A BERAN 2006). VYHLEDÁVÁ S OBLIBOU PODMÁČENÉ LOKALITY S POROSTY KŘOVITÝCH VRB, NA JEJICHŽ MRTVÝCH VĚTVÍCH FRUKTIFIKUJE (VYTVÁŘÍ PLODNICE).

MASENKA LIŠEJNÍKOVÁ

nejen v Českém lese

Autor: **Luboš Zelený**

Obvykle se vyskytuje ve společnosti rozličné houby kožovky tabákové *Hymenochaete tabacina*, na které pravděpodobně parazituje. Na lokalitách růstu v Česku byla masenka vždy nalezena pouze ve formě nepohlavního stadia, tzv. anamorfy. Plně vyvinuté pohlavní plodnice čili telemorfy jsou dokumentovány až mykoložkou Lucií Zíbarovou z Národní přírodní památky Na Požárech (Zíbarová 2014). Fotografie nálezu masenky byla zveřejněna v publikaci *Vzácné houby Plzeňského kraje* (Zelený 2013).

NPP Na Požárech však není jedinou lokalitou výskytu této výjimečné houby v Českém lese. Historicky první doložená lokalita masenky v Česku pochází z Přírodní rezervace Postřekovské rybníky, kde ji v roce 2001 v porostech křovitých vrb našel amatérský ornitolog Václav Bošek (Holec a Zelený 2004). Sběr je uložen v mykologickém herbáři Národního muzea v Praze. Lokalita růstu byla autorem článku poté několikrát navštívena, nové plodnice masenky se bohužel najít nepodařilo. Třetí dosud známá lokalita masenky leží na hranici Českého a Slavkovského lesa u obce Velká Hleďsebe. Fotky masenky z roku 2018 jsou publikovány na webu (hamr1.blogspot.com), autorem sběrů je amatérský mykolog Martin Hamadák.

Podobných příhodných lokalit, kde by se masenka mohla v rámci území Českého lesa vyskytovat, je však celá řada. V letech 2022–2023 probíhal inventarizační mykologický průzkum Přírodní památky Veský mlýn a pozornost byla mimo jiné zaměřena na možný výskyt tohoto druhu. Bohužel nebyla objevena, což ale neznamená, že by na této jedinečné lokalitě nemohla růst. Svým vzhledem a ekologií je masenka natolik jedinečná, že by případný nálezce neměl problémy s její identifikací přímo v terénu.

První publikovaný sběr masenky z území ČR pochází z oblasti Borkovických blat (Kotlaba a Pouzar 2003). Další, ovšem nepotvrzený nález, je z okolí obce Dolní Rozsíčka na Českomoravské vrchovině (Vágner in Holec a Beran 2006). Skutečně doloženým výskytem (uvedeným v databázi NDOP) je sběr z Přírodní památky Čertkus u Horního Kramolína ve Slavkovském lese. Masenku zde našli mykologové Libor Hejl a Martin Bartůšek v roce 2020 při mykologickém inventarizačním průzkumu. Pravděpodobně se nejedná o jedinou lokalitu masenky ve Slavkovském lese, na sociální síti Facebook jsou zveřejněny fotografie z roku 2021 a 2022 od členů Mykologického klubu Slavkovský les, z.s.

Použitá literatura:

- Hejl L. a Bartůšek M. (2020): Závěrečná zpráva z mykologického průzkumu PP Čertkus. Ms. [Závěr. zpráva; depon. in: AOPK ČR, RP SCHKO Slavkovský les, Mariánské lázně]
- Holec J. a Beran M. [eds.] (2006): Červený seznam hub (makromycetů) České republiky. Příroda, Praha, 24: 54.
- Holec S. a Zelený L. (2004): Další lokalita masenky lišejníkovité v Čechách. Mykol. Listy 90–91: 6–9.
- Kotlaba F. a Pouzar Z. (2003): Masenka lišejníkovitá *Hypocreopsis lichenooides* (tvrdohouby) nalezena v Čechách. Mykol. Listy 86: 4–7.
- Zelený L. [ed.] (2013): *Vzácné houby Plzeňského kraje*. Krajský Úřad Plzeňského kraje, Plzeň.
- Zíbarová L. (2014): První nález telemorfy vrčekovýtrosé houby masenky lišejníkovité (*Hypocreopsis lichenooides*) v ČR. *Erica*, Plzeň, 21: 51–56.

Květenství česneku medvědího *Allium ursinum*, foto M. Kašparová.

Zajímavé rostliny Českého lesa:

ČESNEK MEDVĚDÍ

Autor: **Petr Mudra**

VĚTŠINA PLANÝCH ČESNEKŮ ROSTOUCÍCH VE VOLNÉ PŘÍRODĚ NA TACHOVSKU JE VÁZÁNA NA OTEVŘENOU KRAJINU. AŽ JIŽ JDE O ČESNEK PLANÝ *ALLIUM OLERACEUM*, ČESNEK VINIČNÝ *ALLIUM VINEALE* NEBO ČESNEK ŠERÝ HORSKÝ *ALLIUM SENESCENS* SUBSP. *MONTANUM*, JEJICH STANOVIŠTI JSOU RŮZNÉ TRÁVNÍKY, TRAVINOBYLINNÉ LEMY, KŘOVINATÉ FORMACE, DROLINY A SKALNATÉ STRÁNĚ. JEDINÝM STRIKTNĚ LESNÍM DRUHEM JE ČESNEK MEDVĚDÍ *ALLIUM URSINUM*, KTERÝ JE VELMI EFEKTNÍ OZDOBOU JARNÍCH BUČIN V PÁSMU ČESKÉHO LESA.

Setkání s nakvétajícími kobercovými porosty tohoto druhu jsou rozhodně milým estetickým zážitkem, který navíc můžeme procíťovat vícero smysly. Svou roli tu samozřejmě hraje pověstné česnekové aroma, jež se v prohřátém jarním vzduchu rozlévá po okolí, a to i na vzdálenosti stovek metrů od mateřského porostu. Pojdme nyní společně tuto rostlinu poněkud blíže prozkoumat.

Česnek medvědí je vytrvalá bylina s úzce válcovitou cibulí, dorůstající v závislosti na úživnosti stanoviště výšky 20–50 cm. Listy jsou většinou jen dva (někdy tři), řapíkaté, eliptické až úzce vejčité, 6–20 cm dlouhé a 1,5–8 cm široké, celokrajné, na vrcholu zašpičatělé, bez vyniklé žilnatiny. Stvol je

přímý, bezlistý, téměř oblý, dvou- až tříhranný. Květenstvím je řídký lichookolík polokulovitého tvaru, dosahující v průměru 2,5–6 cm, s 6–20 květy spočívajících na hladkých květních stopkách. Blanitý toulec je dvoucípý, vytrvávající, 1,5–2 cm dlouhý. Okvětní lístky jsou kopinaté, čistě bílé. Plodem je 3–4 mm dlouhá tobolka. Podle Sojáka (1968) se na našem státním území vyskytují dvě plemena. Subatlantský nominální poddruh česnek medvědí pravý *Allium ursinum* L. subsp. *ursinum* a východoevropský poddruh česnek medvědí ukrajinský *Allium ursinum* L. subsp. *ucrainicum* Kleopov a Oxner. V Českém lese, stejně jako v celé západní polovině Čech, roste pouze poddruh česnek medvědí pravý.

● ZPRÁVY SPRÁVY

SKAUTSKÉ PATRONÁTY V ČESKÉM LESE

Skauting by bez přírody nemohl existovat. Příroda není jen prostředí, ve kterém se odehrává, je to navíc zdroj formativních a nezapomenutelných zážitků. Někdy zase příroda potřebuje pomoc od člověka. Program Patronáty Skautského institutu probíhá tak, že se skautský oddíl propojí s odborníkem a se správcem nějakého přírodního území, které potřebuje péči. Děti se dozvědí, čím je zdejší příroda jedinečná, a následně se aktivně zapojí do péče o ni. Přebírají tak pomyslný patronát nad kouskem přírody.

Dohodu o vzájemné spolupráci při péči o PP Kolowratův rybník a lokalitu Bezděkov u Třemešného letos v létě podepsali ředitel regionálního pracoviště AOPK ČR, Správy CHKO Český les Tomáš Peckert a Kristina Pěchoučková, vůdkyně střediska Tajfun Tachov, Junák – český skaut. Foto D. Hlinková.

VZÁCNOU MASOŽRAVOU TUČNICI PODPOŘÍ TĚŽKÁ TECHNIKA

Signálka v pásmu bývalé železné opony na Pavlově Studenci s výskytem vzácných masožravých rostlin zarůstala mechem a trávou. V zapojeném porostu neměly tučnice obecné šanci dlouhodobě přežít. Proto jsme přistoupili k razantnímu kroku a z části plochy o rozloze 300 m² odtěžili svrchní část půdy i se zapojeným drnem. Takto obnažená zem je ideálním místem pro klíčení těchto vzácných masožravek. Nakolik byl zásah úspěšný, uvidíme na jaře. Foto P. Mudra.

Biotop s česnekem medvědí, foto P. Mudra.

Česnek medvědí je druhem polostinných až stinných stanovišť, na nichž se zpravidla vyskytuje ve větším množství. Nejlépe mu vyhovují humózní, živinami bohaté, hlubší půdy, nezřídka s významným podílem skeletu a prosakující vodou. Husová (1968) jej řadí do skupiny geofytů jarního aspektu suťových lesů svazu *Tilio platyphylli-Acerion*. Velice zajímavou ekologickou vazbu druh vykazuje také v Českém lese. Zatímco v mírně zvlněných terénech jihovýchodní části Kateřinské kotliny roste výhradně na kambizemních půdách eutrofních květnatých bučin (as. *Mercuriali perennis-Fagetum sylvaticae*), v jižním křídle s vyšší reliéfovou energií (Čerchovský hvozď) je jeho výskyt vázán na azonální vegetaci, ať již jde o výše zmíněné suťové lesy (as. *Mercuriali perennis-Fraxinetum excelsioris*, as. *Arunco dioici-Aceretum pseudoplatani*) či zastíněná suťová prameniska, v nichž vytváří monocenózy o velikosti od několika metrů čtverečních až po několik arů (cf. etiam Anonymus 1972). Prezentovaná vazba na pramenišní biotopy je pozoruhodná hned ze dvou hledisek. Ačkoliv druh v níže

položených územích, zejména pak v úvalech větších vodních toků, ochotně vstupuje do lužních lesů, pozitivní výskyt v plošných helokrénových prameništích není v literatuře zmiňován. Suťová prameniska obrostlá česnekem mají zároveň i vysoce reliktní charakter, neboť představují pozůstatek dřívějšího rozmachu druhově pestřejších mezofilních lesů, které v důsledku zásadních strukturálních změn porostů a antropicky podmíněného nutričního ochuzování lesních stanovišť zmizely v propadlišti času a byly nahrazeny acidofilní vegetací.

Nejrozsáhlejší populace česneku medvědího jsou vázány na lesnatý prostor v jižní části Kateřinské kotliny, vymezený zhruba obcemi Diana – Nová Ves – Železná. Odtud dále na jih jsou známy další roztroušené výskyty v okolí Rybníka (vesměs lesní rezervace skupiny Velkého zvonu), Vranova, Nemanic, Pece pod Čerchovem, bývalé Bystřice a České Kubice. V severní polovině pohoří byl druh dosud nalezen na jediné izolované lokalitě u Broumova. Tento reziduální výskyt je zároveň spojkou na další

lokality v severozápadních Čechách (Doupovské a Tepelské vrchy). Oproti tomu lokality pocházející z intravilánů zaniklých vsí (západní část Nové Vsi pod Přimdou, Mostek, Mýtnice aj.) jsou zjevně sekundárního původu. Na jihovýchodním svahu Čerchova druh stoupá podél místních potůčků a bystřin až k vrstevnici 800 m n. m.

Rostlina má poměrně široké využití, ať již jako léčivka, zelenina či okrasná bylina. V gastronomii se užívá na výrobu pesta, čerstvou natí se koření bílé polévky, omáčky a masa. Ve studené kuchyni jej lze upravit jako zadělávanou zeleninu, popř. salát. Dobře zdokumentovány jsou i léčivé účinky, zejména při prevenci onemocnění gastrointestinálního traktu, aterosklerózy a léčbě onemocnění dýchací soustavy. Obsahové látky vykazují podobný efekt jako u dobře známého česneku kuchyňského. Jednou ze substancí je aminokyselina aliin

a enzym aliináza. Tento enzym po poranění pletiv česneku štěpí aliin na zápachající alicin, který má výrazné antibiotické a další léčivé účinky.

Použitá literatura:

Anonymus (1972): Fytogeografický atlas Západočeského kraje II. – Acta, Ecol. Natur. Region., Praha, 1:79–108.

Erdelská O. (2008): Atlas léčivých rostlin. Příroda, Bratislava.

Husová M. (1968): Synökologische Studie der Waldgesellschaften auf Amphibolitgesteinen. Vegetace ČSSR, A 3, 56, Praha.

Sofron J. a Pyšek A. (1989): Květena Českého lesa. – 1591 p., ms. [Depon. in: Knihovna kat. bot. přírod. fak. Univ. Karlovy Praha, knihovna odděl. bot. Západočes. muz. Plzeň et Bot. ústav AV ČR Průhonice].

Soják J. (1968): Rozšíření plemen *Allium ursinum* L. v Československu. – Preslia, 40: 294–300.

● ZPRÁVY SPRÁVY

BRONTOSAURUS „ŘÁDIL“ V NPP NA POŽÁRECH

V NPP Na požárech proběhla v červnu dobrovolnická akce Hnutí Brontosaurus. Parta mladých nadšenců náhodně poskládaná z nadšenců z celé republiky doputovala až do pohraničí Českého lesa a pod vedením pracovníka AOPK ČR ručním kopáním rýh a narušením travního drnu povrchu vytvořila místa pro klíčení vzácných masožravých rostlin rosnatek okrouhlostých. Pobyt v přírodě Českého lesa byl tak pro mladé „Brontosaurusy“ nejen zážitkem, ale i poučením a reálným přínosem. Foto J. Hájek.

ÚZEMNÍ STUDIE A UDRŽITELNÝ CESTOVNÍ RUCH V ČESKÉM LESE

ubytovací a stravovací zařízení, nouzová tábořiště, expozice v přírodě, interpretace zaniklých sídel a objektů, využití areálů bývalých rot a vojenských objektů). Studie vznikla díky finanční podpoře Plzeňského kraje.

BOROVICE BLATKA JE STŘEDOEVROPSKÝM SUBENDEMIKÝM TAXONEM ROSTOUCÍM NA NĚKOLIKA MÍSTECH ČR S MALÝM PŘESAHEM DO NĚMECKA, RAKOUSKA A POLSKA (BUSINSKÝ 2009). JAKO KAŽDÁ DŘEVINA JE V DNEŠNÍ DOBĚ OHROŽENA SUCHEM A NÁSLEDNÝM NAPADENÍM KŮROVCI. V PR PODKOVÁK SE TYTO DISTURBANČNÍ STAVY PROJEVUJÍ VE VELKÉ MÍŘE. O TO VÝZNAMNĚJŠÍ NÁSLEDEK TO MÁ, PROTOŽE JE BOROVICE BLATKA VEDENÁ V ČERVENÉM SEZNAMU JAKO OHROŽENÁ (GRULICH 2017).

ODUMÍRÁNÍ BOROVICE BLATKY

v PR Podkovák

Autor: **Tomáš Fiala**

Borovice blatka v PR Podkovák, foto M. Kašparová.

Dospělý jedinec kůrovce *Gnathotrichus materiarius*,
foto převzato z Pennsylvania Department of Conservation and Natural Resources – Forestry.

Druhová klasifikace borovice blatky je historicky velmi komplikovaná a podle posledních výzkumů se jedná o poddruh borovice zobanité *Pinus uncinata*, takže správné vědecké jméno je *Pinus uncinata* subsp. *uliginosa* (Businský a Kirschner 2006) a velmi často používaný název *Pinus rotundata* je neplatný. V Přírodní památce Podkovák je výskyt borovice blatky složitý, protože se zde vyskytuje i kříženec borovice blatky a borovice lesní s vědeckým jménem *Pinus × rhaetica* nothosubsp. *digenea* (Businský a Kirschner 2010). Rozlišení mezi klasickou borovicí blatkou a křížencem je obtížné na první pohled. Pro zájemce jsou odlišnosti popsány v článku od Businský a Kirschner (2010). Pro zjednodušení autor v textu vše pojmenoval v širším pojetí jako borovici blátku.

Borovice blátka je dřevina výlučně vázaná na rašeliniště s dostatečnou zásobou spodní vody. Právě kolísání hladiny spodní vody je významným stresorem ovlivňující fyziologii borovice blatky a její odolnost vůči biotickým vlivům (Kučerová 2011). Jako všechny stresované dřeviny i borovici

blátku napadají kůrovci. Už v minulém století byli zjištěni kůrovci na borovici blatce z rašelinišť Třeboňska (Roubal 1934, Spitzer a Zumr 1982). Aktuální nálezy jsou rovněž z Třeboňska (Liška a Knížek 2018) a z Národní přírodní rezervace Kladské rašeliny v CHKO Slavkovský les (Fiala 2017).

V PR Podkovák byl z krátké pochůzky v červenci 2023 odebrán menší vzorek kůrovců z požerků, které byly na vícero borovicích blatkách nalezeny. Jako hlavní škůdce byl identifikován lýkožrout smrkový *Ips typographus*. V PR Podkovák napadnul lýkožrout smrkový skoro všechny borovice blatky, které se v rezervaci vyskytují. Překvapivě byl dalším druhem zjištěným na borovici blatce invazní kůrovec *Gnathotrichus materiarius*. Původem je ze Severní Ameriky a poprvé byl v Evropě zjištěn ve Francii v roce 1933 (Balachowsky 1948), v České republice byl poprvé zjištěn v roce 2005 nedaleko od PR Podkovák v Bělé nad Radbuzou (Knížek 2009). Jedná se o technického škůdce jehličnatých dřevin, který vytváří podobné požerky jako dřevokaz čárkovaný *Trypodendron lineatum*.

Mezi jeho hostitelské dřeviny patří různé druhy smrku, borovice, jedle, modřínu a douglasky. Borovice blatka je novou zjištěnou hostitelskou dřevinou pro svět. Do budoucna se dá očekávat vyhynutí borovice

blatky v PR Podkovák, protože zmlazení této dřeviny je zde nepatrné a k zachování druhu nepomáhá ani kůrovcová kalamita, která je aktuálně ve smrkových porostech za hranicemi rezervace.

Použitá literatura:

- Balachowsky A. (1948): L'acclimatation en France de *Gnathotrichus materiarius* Fitch Scolytide originaire de l'Amérique du Nord. – Bulletin de la Société entomologique de France 53: 140–141.
- Businský R. (2009): Borovice blatka v novém pojetí. – Zprávy České Botanické Společnosti, Praha 44: 35–43.
- Businský R. a Kirschner J. (2006): Nomenclatural notes on the *Pinus mugo* complex in Central Europe. – Phytion 46: 129–139.
- Businský R. a Kirschner J. (2010): *Pinus mugo* and *P. uncinata* as parents of hybrids a taxonomic and nomenclatural survey. – Phytion 50: 27–57.
- Fiala T. (2017): Kůrovci (Coleoptera: Curculionidae: Scolytinae) na borovici blatce (*Pinus uncinata* subsp. *uliginosa*) v NPR Kladské rašeliny. – Západočeské entomologické listy 8: 64–70.
- Grulich V. (2017): Červený seznam cévnatých rostlin ČR. Pp. 75–132. In: Grulich V. a Chobot K. [eds]: Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny. – Příroda, Praha 35.
- Knižek M. (2009): Faunistic records from the Czech Republic – 272. – Klapalekiana 45: 22.
- Kučerová A. (2011): Water régime of *Pinus rotundata* dominated peatbogs in the Třeboň Basin and water relations of their dominant species. Disertační práce. [Depon. in Univerzita Karlova, Praha].
- Liška J. a Knižek M. (2018): Přemnožení lýkožrouta smrkového na borovici blatce. – Lesnická práce 4: 53–54.
- Roubal J. (1934): Die Coleopterenwelt (Tyrphobionte, Tyrphophile, Tyrphoxene etc.) der Treboner (Wittin-gauer) Moore. – Folia Zoologica et Hydrobiologica 7: 56–97.
- Spitzer K. a Zumr V. (1982): K evoluci rašeliništní entomofauny s úzkou vazbou na borovici blatku (*Pinus rotundata* Link.) v jižních Čechách. – Sborník Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, Přírodní vědy 22: 93–96.

● ZPRÁVY SPRÁVY

SETKÁNÍ PŘÍZNIVCŮ ČESKÉHO LESA V DOMĚ PŘÍRODY

Hovořilo se o populaci chřástala vodního v Tachovské brázdě, monitoringu ptáků v Evropsky významné lokalitě Niva Nemanického potoka, o zajímavém archeologickém nálezu v kapli svatého Judy Tadeáše ve Štítarech, o populaci hořce hořepníku v přírodní památce Hvoždanská louka nebo o krásách Čerchovského lesa. Foto D. Hlinková.

Prha arnika *Arnica montana*, foto M. Kašparová.

Příroda pod křídly CHKO VIII. **NPP NA POŽÁRECH** – záchrana na poslední chvíli

Autor: **Markéta Kašparová**

**JEDNÍM Z NEJCENNĚJŠÍCH ÚZEMÍ V CHKO ČESKÝ LES JE NÁRODNÍ PŘÍRODNÍ PAMÁTKA
NA POŽÁRECH. JEDNÁ SE O MOZAIKU MOKŘADNÍCH SPOLEČENSTEV A VYSKYTUJE
SE ZDE ŘADA VZÁCNÝCH A OHROŽENÝCH DRUHŮ ROSTLIN A ŽIVOČICHŮ.**

Pcháčová louka, foto M. Kašparová.

Zarůstání náletovými dřevinami, foto M. Kašparová.

Hustý porost konkurenčně zdatné třtiny křovištní, foto M. Kašparová.

Mezi nejvýznamnější zdejší druhy patří prstnatec májový *Dactylorhiza majalis*, vachta trojlistá *Menyanthes trifoliata*, všivec lesní *Pedicularis sylvatica*, masožravá rosnatka okrouhlostá *Drosera rotundifolia* a vrba borůvkovitá *Salix myrtilloides*, která se vyskytuje pouze na čtyřech lokalitách v ČR. Ze živočichů je to mravenec rašelinný *Formica picea*, tzv. glaciální relikv – druh, který se zde vyskytoval již během dob ledových. Dalšími vzácnými druhy jsou střevlík Ménétriesův *Carabus menetriesi pacholei*

a perleťovec severní *Boloria aquilonaris*, motýl vázaný na vzácnou klikvu bahenní *Oxycoccus palustris*, která je živnou rostlinou pro jeho housenky. Výjimečnost území spočívá v jeho mozaikovitosti, výskytu různých zamokřených biotopů, od smilkových suchých trávníků až po silně podmáčené rašelinné louky a také ve velikosti, což je úctyhodných 78 ha.

Území památky a její okolí bylo v minulosti využíváno zejména zemědělsky, a to až do konce druhé světové války.

Než vůbec mohli nastoupit sekáči, došlo k vyřezávce vzrostlých náletů a křovitých vrb, foto M. Kašparová.

Sekáči v sušší části památky, foto M. Kašparová.

Svoz posekané biomasy v podmáčeném terénu obstarává speciální pásová technika, foto M. Kašparová.

Posekanou hmotu je třeba odvézt mimo památku, jen za rok 2023 bylo z lokality vyvezeno cca 17 návěsů biomasy, foto M. Kašparová.

Vlastní plocha památky sloužila zřejmě jako louky a pastviny a byla odvodňována otevřenou příkopovou drenáží, jejíž zbytky lze ještě dnes v terénu rozeznat. V současné době jsou odvodňovací stružky zarostlé a z větší části nefunkční. Po druhé světové válce se území ocitlo v tzv. hraničním pásmu a přestalo být hospodářsky využíváno. V 80. letech 20. století se do této oblasti hospodaření vrátilo, zejména pastva, ale vlastního území památky se nedotklo, ta nadále zůstala ladem a vládu zde zcela

převzala příroda. Plocha nekontrolovaně zarůstala dřevinami (zejména křovitými vrbami, smrkem a břízami), nežádoucími rostlinami např. třtinou křovištní *Calamagrostis epigejos* či ostricí třeslicovitou *Carex brizoides*. Celkově docházelo ke snižování druhové rozmanitosti území.

Aby zůstala jedinečnost tohoto území zachována, bylo potřeba o památku neustále a hlavně správně pečovat. Vzácné druhy potřebují bezlesí a to bez činnosti člověka nelze dlouhodobě udržet. Louky je potřeba

Slatinná louka s prsnatcem májovým *Datylorhiza majalis*
a suchopýrem úzkolistým *Eriophorum angustifolium*, foto M. Kašparová.

Rosnatka okrouhlostá *Drosera rotundifolia*, foto M. Kašparová.

Vachta trojlístá *Menyanthes trifoliata*, dnes chráněná rostlina se kdysi dávno
přidávala do piva a likérů pro svou hořkost, foto M. Kašparová.

pravidelně kosit, případně i pást. Kvůli místy silnému podmáčení nejlépe kosit ručně či strojem uzpůsobeným k sekání mokřadů. Od roku 2008 začaly být nejcennější části území pravidelně sečeny, cca 9 ha, zejména slatinné louky se vzácnými druhy. Jednalo se však jen o nepatrnou část památky. Zbytek nadále zarůstal dřevinami a měnilo se složení mokřadních společenstev. V jihovýchodní části území vznikly podmáčené až rašelinné smrčiny. Po celé ploše se objevovaly husté neprostupné „lesíky“ náletových dřevin. Začaly převládat konkurenčně zdatnější druhy rostlin (ostřice třeslicovitá, z travin metlice trsnatá *Deschampsia cespitosa* a třtina křovištní), které vytlačovaly

mokřadní a hlavně vzácné druhy rostlin. V některých místech se vytvořily až tzv. monodominantní porosty, kdy převládá jeden druh. Druhová rozmanitost se ztrácela.

Díky finančním prostředkům z evropských fondů, konkrétně „Operačního programu Životní prostředí (OPŽP)“, se mohlo v roce 2018 přistoupení k rozsáhlejší péči o tuto unikátní lokalitu. Jednalo se o pětiletý intenzivní obnovní management s cílem zpomalit či zastavit pokles druhové rozmanitosti a nastartovat procesy vedoucí k obnově druhově bohatých mokřadních společenstev se vzácnými druhy rostlin a živočichů. V prvním roce došlo k vyřezání přibližně devíti hektarů náletových dřevin, převážně

Vrba borůvkovitá *Salix myrtilloides*, foto M. Kašparová.

Všivec lesní *Pedicularis sylvatica* zažil v roce 2023 populační boom v návaznosti na provedený pastevní management, foto M. Kašparová.

smrků, bříz a křovitých vrůb. Z velké části probíhala vyřezávka na silně podmáčených plochách, musela být provedena ručně a získaná dřevní hmota, s ohledem na malou únosnost terénu, odvezena speciální pásovou vyvážecí soupravou. Stejná vyvážecí souprava projekt i zakončila, když vyvážela travní hmotu po poslední ruční seči v letošním roce. Po odstranění náletu byly odhalené plochy spolu s dalšími degradovanými mokřadními loukami v následujících letech ručně sečeny. Celkem se jednalo cca o 26 ha. Ne vždy probíhalo kosení těchto velkých a místy velmi podmáčených ploch bez problémů. Někdy selhala technika jindy zase lidský faktor. Z toho důvodu musely být na lokalitě prováděny pravidelné kontroly, aby se veškeré problémy zachytily a případně řešily včas.

Letošním rokem projekt končí. Naplnil své poslání? Jsme přesvědčeni, že ano. Hned po prvním roce nově zavedených obnovních managementů se objevila výrazná změna. Na ploše po vyřezávce a kosení se objevily desítky prstnatců májových. Rozrostla se i populace suchopýru úzkolistého *Eriophorum angustifolium*, který je typickým druhem slatinných luk. Avšak na některých místech se kvůli klimatickým změnám

(suchu) zvyšovala úživnost a rostlinná společenstva se ubírala ne úplně očekávaným směrem. Z toho důvodu se v roce 2021 přistoupilo k pastvě ovcí, koz a jaků. Díky této pastvě došlo k dalšímu nárůstu biodiverzity. Narušováním drnu kopýtky zvířat se vytváří obnažené plošky (bez vegetace), které jsou ideální místem pro klíčení vzácných rostlin. Na jaře se to ukázalo nárůstem populace silně ohroženého všivce lesního až k tisícovce kvetoucích rostlin. Opatření byla prospěšná nejen pro rostliny, ale i živočichy.

Vyřezávka dřevin spustila téměř populační explozi v případě perletovce severního. V nově otevřených plochách se objevily bulvy rašelíníku, které hostí klikvu bahenní, živnou rostlinu tohoto druhu motýla (blíže viz následující článek Z. Blažkové). Vyřezávku ocenil nejen zranitelný motýl, ale i střevlík Ménétríésův, který se najednou objevil v nejpodmáčenějších částech lokality.

Nyní se připravují plány na následující roky, abychom druhovou diverzitu zachovali, případně i nadále zvyšovali. Současným cílem je podpora populace střevlíka, perletovce a mravence rašelinného a vzácných druhů rostlin.

MALÍ, VELKÍ A VÍCE ČI MÉNĚ PESTROBAREVNÍ – DENNÍ MOTÝLI – JSOU NEPŘEHLÉDNUTELNOU SOUČÁSTÍ ČESKÉ FAUNY. JSOU I DOBRÝMI INDIKAČNÍMI DRUHY. MOTÝLI MAJÍ KRÁTKÝ ŽIVOTNÍ CYKLUS A JSOU ZÁVISLÍ NA PŘÍTOMNOSTI ŽIVNÉ ROSTLINY. NA ZMĚNU KVALITY OBÝVANÉHO EKOSYSTÉMU TAK REAGUJÍ RYCHLE. NĚKTERÉ DRUHY VYUŽÍVAJÍ PRO SVÉ HOUSENKY ŘADU BĚŽNÝCH DRUHŮ ŽIVNÝCH ROSTLIN, NĚKTERÉ DRUHŮ MÉNĚ, JEDNU ČI DVĚ ROSTLINY. A TY NEMUSÍ, ALE BÝVAJÍ I VZÁCNÉ.

DENNÍ MOTÝLI

NPP Na požárech

Autor: **Zuzana Blažková**

Porost suchopýru *Eriophorum angustifolium*, foto Z. Blažková.

Například housenky modráska hořcového *Phengaris alcon* si pochutnávají výhradně na chráněném a vzácném hořci hořepníku *Gentiana pneumonanthe*. Jeho bratranec, modrásek hořcový Rebelův *Phengaris alcon* f. *Rebelii* se v Česku spokojí pouze s hořcem křížatým *Gentiana cruciata*. Zato housenky vřetenušky mokřadní *Zygaena trifolii* vystačí s obyčejným štirovníkem bažinným *Lotus uliginosus*, případně štirovníkem růžkatým *Lotus corniculatus*. Jste na louce a v okolí nepoletuje jiné zvíře než obyčejný a všudypřítomný okáč luční? Lokalita bude s velkou pravděpodobností jednotná, fádňá, chudá na kvetoucí rostliny ale bohatá na živiny, které využívají ruderní rychle rostoucí druhy vegetace jako kopřiva dvoudomá *Urtica dioica*, merlík rodu *Che-nopodium* a různé ostružiníky rodu *Rubus*. A nepřekvapivě, pozorujeme-li mnoho druhů motýlů, lokalita nabízí pestrou paletu různých rostlin a podmínek pro jejich růst. Podle (ne)přítomnosti motýlů na té či oné lokalitě, si proto můžeme udělat dobrý obrázek o daném místě, a to jak o zdraví

ekosystému, tak prostých výkyvech počasí v dané sezóně.

Nejinak je tomu v případě Národní přírodní památky Na požárech. Systematický průzkum denních motýlů zde proběhl třikrát. První v roce 2005 provedl Kamil Zimmermann, který našel 25 druhů. Druhý proběhl v roce 2019 pod taktovkou Jakuba Červeného, ten během vyprahlé sezóny identifikoval 23 druhů. Při třetí a zatím poslední inventarizaci v roce 2022 (Blažková, nepublikováno) bylo na lokalitě nalezeno 39 druhů. Spletitá cesta k tomuto bohatému výčtu se odvíjí od historie hospodářského využití území, jeho opuštění a následného nasazení obnovních managementových činností, které mají za úkol napodobit historické hospodaření.

NPP Na požárech najdeme v okrese Tachov v katastru zaniklé obce Jedlina (německy Neulosimthal). Obec se ve své zlaté době honosila vlastní školou, poštou, několika hospodami, kostelem, četnickou stanicí a dokonce vlastní nemocnicí, kterou nechal ze svých prostředků vystavět místní rodák

Vstavač májový *Dactylorhiza majalis* v porostu suchopýřů *Eriophorum sp.*, foto Z. Blažková.

Jirnice modrá *Polemonium caeruleum* v JV části památky, foto Z. Blažková.

Zplanělý narcis *Narcissus sp.*, foto Z. Blažková.

MUDr. Wenzel Güntner (podrobněji o obci viz Český les 18/2019). Nedílnou součástí života obyvatel byla lesní řemesla, ale také obhospodařování okolních nelesních pozemků včetně území, které dnes nazýváme NPP Na požárech. O zemědělském využití památky svědčí mimo jiné současné letecké snímky, na kterých jsou jasně patrné staré odvodňovací strouhy. A pokud člověk lokalitu navštíví vyzbrojen holínkami, najde zejména na jižní hranici pozůstatky zahrádek v podobě trsů okrasných narcisů, jirnice modré *Polemonium caeruleum* a tavolníku vrboлистého *Spiraea salicifolia*. Lidská přítomnost ale po sobě nezanechala jen zdivočelou zahradní květenu. Člověk se svým hospodařením výrazně podílel na vzniku dnešního území o štědré rozloze bezmála

80 hektarů, kde se střídají suché, mokré až zavodněné, křovinaté a lesnaté plochy s plochami bezlesí, jež jsou domovem řady vzácných druhů flóry a fauny, nejen denních motýlů, ačkoliv řeč bude vesměs jen o nich.

Vlajkový druh motýlů je zde představen drobným ale zářivě zbarveným perletovcem severním *Boloria aquilonaris*, který patří mezi ohrožené druhy červeného seznamu ČR (Hejda a kol. 2017). Jeho současné rozšíření na území památky je výsledkem komplikované managementové dřiny. Pro představu o velikosti a náročnosti zásahu je vhodné vyzdvihnout, že za posledních pět let trvání projektu, o kterém podrobně pojednává předcházející článek M. Kašparové, se z lokality každoročně vyvezlo mezi

Klikva bahenní *Oxycoccus palustris* – drobná rostlina, jejíž plody jsou velké červené bobule bohaté na vitamín C a která je jedinou živnou rostlinou perleťovce severního *Boloria aquilonaris*, foto Z. Blažková.

17 a více než 30 kamionovými návěsy posekané hmoty. I samotní sekáči popisovali, jak při práci v náročném terénu museli dělat pauzy co tři nebo čtyři hodiny – ne proto, že by byli unavení, ale protože se jim v husté vysoké trávě přehřívaly křovinořezy.

A proč se to celé dělo? Místní louky po zániku osídlení pomalu pohlcovaly křovité vrby, břízy a především vzrostlé smrky. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) z finančních prostředků Programu péče o krajinu (PPK) a Operačního programu Životní prostředí (OPŽP) nechala provést masivní vyřezávku vzrostlých smrků doplněnou odstraněním keřovitých vrb a mladých bříz, což vedlo k rozvolnění vegetace. Nově osluněné plochy, které dále narušila pravidelná činnost sekáčů a pastva ovcí a jaků, financované z prostředků PPK, znovu osídly rašeliničky rodu *Sphagnum*. Na nich se uchýtila klikva bahenní *Oxycoccus palustris*, živná rostlina housenek perleťovce severního. Zejména v roce 2022 proběhla masivní letová sezóna druhu, kdy se při průchodu lokalitou zvedaly i desítky vyplašených perleťovců najednou.

Další z mokřadních druhů, který oceňuje

rozlehlé zamokřené plochy památky, je hnědásek rozrazilový *Melitaea diamina*. Druh je v CHKO Český les přítomen, na řadě míst. Jeho výskyt závisí na přítomnosti kozlíků rodu *Valeriana* a v NPP Na požárech se za dobrých podmínek vyskytuje rádově ve stovkách jedinců. Podobně masový výskyt byl v roce 2022 zaznamenán také u okáče rosičkového *Erebia medusa*. Tento výrazný okáč se objevuje v květnu a je poměrně citlivý na způsob hospodaření – plochy nesmí být příliš posečeny, nesmí být příliš vypásány, ale ani nesmí dojít k zapojení vegetace. Motýl potřebuje mozaikový biotop, kde se střídají otevřené slunné plochy a nezapojené porosty křovin a stromů. Podobné nároky na management mají další dva druhy motýlů na lokalitě, a to ohniváček modrolehý *Lycaena hippothoe* a o. celičkový *L. virgaureae*. Ohniváček modrolesklý *L. alciphron* je v tomto ohledu skromnější – v NPP Na požárech mu stačí velmi podmačené pcháčové louky.

Intenzivní obnovní management měl za následek kaskádu změn. Tam, kde památku pokrývaly husté porosty vrb a stínily dospělé smrky, rostou dnes bíle

Perleťovec mokřadní *Boloria aquilonaris*, foto Z. Blažková.

kvetoucí koberce suchopýru úzkolistého *Eriophorum angustifolium*, pod kterým najdeme ve srovnatelném počtu růst mochnu bahenní *Comarum palustre* a prstnatce májové *Dactylorhiza majalis*. S výskytem suchopýru na lokalitě se pojí jiný historicky doložený výskyt motýla, a to vzácného okáče stříbrookého *Coenonympha tullia*, kriticky ohroženého druhu červeného seznamu ČR (Hejda a kol. 2017), pro kterého je suchopýr jedinou živnou rostlinou. Poslední záznam o jeho výskytu pochází z 60. let minulého století. Je na místě otázka, jak je to s jeho výskytem nyní. Víme, že v blízkosti lokality na německé straně o něm záznamy nejsou. V Česku se vyskytuje už jen na Šumavě. Divoká sukcese lučních biotopů českoleské památky, která zde vládla, před současnými zásahy ochránců, pro něj mohla být fatální. Na druhou stranu, okáč stříbrooký je pohříchu podobný běžnému okáči pohánkovému *Coenonympha pamphilus*, který se v památce vyskytuje běžně, a nebylo by to poprvé, kdy nějaký druh v Českém lese, potažmo celé ČR, unikal pozornosti v důsledku záměny s běžným protějškem. Příkladem budiž bělásek jižní *Pieris mannii*, v ČR domněle vyhynulý druh, který “vstal

z mrtvých” v roce 2018 u Českých Budějovic. V roce 2019 se objevil i na Domažlicku a poté na řadě dalších lokalit v Čechách (podrobněji viz Český les 18/2019).

Poněkud zarážející se naopak jeví absence vřetenušky mokřadní *Zygaena trifolii*. Podle dostupných znalostí o nárocích druhu má v památce všechno, co potřebuje. Od podmáčených ploch po enklávy s hustým porostem štírovníků rodu *Lotus*. A přece zde nebyla zaznamenána. Nejbližší zaznamenaný výskyt v Česku je přitom 16 km vzdušnou čarou v Málkově pod Přimdou, kde se vřetenuška vyskytuje na podstatně menší a podstatně méně vyhovující ploše. Ještě blíž jsou známy nálezy z německé strany ze širšího okolí Georgenbergu, Schwanhofu a Brünstu, které sousedí s chráněným územím Moorgebiet bei Georgenberg, jež navazuje na NPP Na požárech. Ze samotného Moorgebiet bei Georgenberg ovšem nejsou známy žádné nálezy druhu (Dolek, ústní sdělení).

Ne všechny části památky jsou zamokřené, i v mokřých částech je patrná jistá míra vysychání a přechod k sušším habitatům. A tak se stalo, že na okraji největšího

Soumračník jahodníkový *Pyrgus malvae*, foto Z. Blažková.

Hnědásek jitrocelový *Melitaea athalia*, foto Z. Blažková.

Vážka čtyřskvrnná *Libellula quadrimaculata*, další obyvatel slatinných luk NPP Na požárech, foto Z. Blažková.

Kopulující pár okáčů prosíčkových *Aphantopus hyperanthus*, foto Z. Blažková.

Tři na jednoho, vřetenuška *Zygaena sp.* a zelenáčci šťovíkoví *Adscita statures*, foto Z. Blažková.

rašeliniště Českého lesa se kuriózně objevil soumračník čárkovaný *Hesperia comma*, druh pastvin, stepí a výslunných stanovišť. Lze předpokládat, že v budoucnosti se větší část území NPP Na požárech změní v druhově pestrý smilkový trávník, a zároveň s tím dojde k proměně současné, typicky mokřadní, druhové skladby. Perleťovce severního tak vystřídá perleťovec malý *Boloria dia*, hnědáška jitrocelového *Melitaea athalia* nahradí třeba hnědásek podunajský *Melitaea britomartis* (podrobněji viz Český les 21/2022) a místo mokřadních ohniváčků se zde budeme vídat stepní modrásky.

Co nám tedy říká druhové složení motýlů NPP Na požárech? Historicky vznikla rozmanitá mozaika biotopů, a třebaže došlo k jistému poklesu této pestrosti prostředí v důsledku sukcese, motýlí fauna zareagovala rychle na obnovní management. Nadto můžeme v současnosti říci, že dochází k výrazným výkyvům v druhovém složení i početnosti přítomných druhů v důsledku meziročních rozdílů počasí. Což dokládají

rozdílné výsledky z let 2005, 2019 a 2022. Výskyt suchomilných druhů v některých partiích ukazuje na přítomnost odpovídajících stanovišť vzniklých v důsledku úbytku srážek i podzemních vod. Najdeme zde druhy náročné na strukturu prostředí. Druhy nenáročné, běžné i vzácné. To všechno dokládá, že v kontextu CHKO Český les se jedná o mimořádné území a jeho ochrana je jednou z hlavních priorit AOPK ČR.

Použitá literatura:

Červený J. (2019): Inventarizační průzkum denních motýlů na národní přírodní památce Na Požárech (CHKO Český les). Ms. [Závěr. zpráva, depon. in: AOPK ČR, RP SCHKO Český les]

Hejda R., Farkač J. a Chobot K. (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky Bezobratlí. Příroda 36: 1–612.

Zimmermann K. (2005): Inventarizační průzkum NPP Na požárech z oboru zoologie – denní motýli (Lepidoptera). – Ms. [Závěr. zpráva; depon. in: AOPK ČR, RP SCHKO Český les, Přimda].

Chřástal vodní *Rallus aquaticus*, foto P. Lang

CHŘÁSTAL VODNÍ

– přehlížený obyvatel
rybníků Tachovské brázdy

Autor: **Martin Liška**

DRUHŮ PTÁKŮ, O JEJICHŽ POČETNOSTI A ROZŠÍŘENÍ MÁME V MNOHA OBLASTECH NAŠÍ REPUBLIKY JEN VELMI KUSÉ ZNALOSTI, NENÍ MÁLO. VYNIKAJÍ MEZI NIMI DRUHY SE SKRYTÝM ZPŮSOBEM ŽIVOTA – TŘEBA TAKOVÉ, KTERÉ JE OBTÍŽNÉ ZJISTIT VIZUÁLNĚ, A JEJICHŽ AKUSTICKÉ PROJEVY JSOU OBVYKLE OMEZENÉ NA VEČERNÍ AŽ NOČNÍ HODINY. TO JE I PŘÍPAD DRUHÉHO NEJHOJNĚJŠÍHO Z NAŠICH CHŘÁSTALŮ, OBYVATELE RÁKOSIN CHŘÁSTALA VODNÍHO *RALLUS AQUATICUS*. PRÁVĚ JEMU SE LETOS VĚNOVALA AOPK ČR, KTERÁ ORGANIZOVALA JEHO CELOSTÁTNÍ MONITORING. JEDNOU Z MAPOVANÝCH OBLASTÍ BYLO TACHOVSKO, KDE CHŘÁSTALY SČÍTAL AUTOR TOHOTO ČLÁNKU. NEŽ SI PŘEDSTAVÍME VÝSLEDKY LETOŠNÍHO MAPOVÁNÍ, BUDE VHDNÉ NEJPRVE ZMÍNIT NAŠE ZNALOSTI O TOMTO DRUHU NA TACHOVSKU „PŘED VÝKOPEM“ TĚCHTO PRACÍ.

Nový rybník mezi Starým Sedlištěm a Doly, významná lokalita výskytu rákosních druhů ptáků, foto M. Liška

Díky dlouholetému pracovníkovi Muzea Českého lesa v Tachově a nestorovi západočeské ornitologie, dr. Pavlu Řepovi, si můžeme snadno udělat alespoň základní obrázek o rozšíření chřástala vodního v naší oblasti. Na stránkách tohoto časopisu vyšel v roce 2019 článek o výskytu tohoto druhu v Českém lese a jeho podhůří (Řepa 2019). Co se týče stavu na Tachovsku do roku 2019, mohu tedy snadno odkázat na tento článek, a nyní můžeme přejít k letům 2020–2022, tedy sezónám předcházejícím letošnímu „ostrému“ monitoringu.

Ve veřejně dostupných ornitologických databázích (AVIF, eBird) je z let 2020–2022 celkem 14 záznamů o výskytu chřástala vodního (tabulka 1). Jak by se mohlo z přiložené tabulky zdát, je chřástal vodní v naší oblasti jen řidce až vzácně se vyskytujícím druhem. Zdání ovšem může klamat, a jak si dále ukážeme, velkou část jeho „vzácnosti“ lze skutečně přičíst na vrub tomu, že v dnech (zvláště ranních až dopoledních) hodinách, kdy aktivuje velká většina ornitologů (včetně autora tohoto článku), chřástal vodní aktivuje spíše náhodně a nepříliš často. Vrcholy cirkadiánní aktivity tohoto druhu spadají do pozdních večerních hodin (stmívání) a hodin velmi časně ranních (úsvit,

viz Trnka a kol. 2003). Pravděpodobnost zjištění druhu lze rovněž velmi výrazně zvýšit použitím hlasové provokace – tedy přehráváním teritoriálního hlasu chřástala z reproduktoru. Na takovou provokaci chřástali obvykle dobře reagují (začínají se sami ozývat), což nám umožňuje zefektivnit a zjednodušit monitoring. Hlasovou provokaci lze s úspěchem použít u mnoha dalších vokalizujících živočichů – ptáků (sovy, šplhavci...), obojživelníků (žáby) či savců (jelenovití, vlk...). Sluší se dodat, že hlasová provokace by se měla z etických důvodů používat jen po dobu nezbytně nutnou k zjištění dotyčného jedince/potvrzení negativní kontroly, nikoliv k systematickému trápení živočicha „protože si jej chci prohlédnout/vyfotit“.

Nyní se již můžeme pustit do výsledků letošního intenzivního monitoringu chřástala vodního, provedeného autorem tohoto článku v Tachovské brázdě. Předem bylo vybráno celkem 50 rybníků, rozdělených rovným dílem do dvou podoblastí, vytýčených tak, aby tvořily uzavřenou lokalitu (tj. aby byly sčítány všechny rybníky na dotyčném území). Severní „shluk“ zahrnuje 25 rybníků v severní části Tachovské brázdě na rozhraní okresů Tachov a Cheb

datum	lokality	obec	počet	pozorovatel
25. 3. 2020	Borský rybník	Tisová	1	Liška
2. 4. 2020	Tažný rybník	Bor	1	Liška
19. 4. 2020	rybník Velký Rudolf	Nahý Újezdec	1	Liška
26. 4. 2020	Borský rybník	Tisová	1	Pudil
15. 7. 2020	Borský rybník	Tisová	1	Růžek
24. 4. 2021	Borský rybník	Tisová	1	Pudil
28. 4. 2021	Dlouhý/Bonětický r.	Bonětice	1	Liška
28. 4. 2021	Oběšený rybník	Nový Dvůr	1	Liška
1. 5. 2021	Tuněchodský ryb.	Tuněchody	1	Schröpfer
28. 5. 2021	rybník Újezd	Nahý Újezdec	1	Liška
10. 7. 2021	Tuněchodský ryb.	Tuněchody	1	Schröpfer
2. 10. 2021	Úhoří rybník	Bor	1	Uhrová
13. 5. 2022	ryb. Horní Skviřín	Skviřín	1	Liška
31. 8. 2022	Andělský rybník	Tisová	1	Koranda

Tabulka 1 | Pozorování chřástala vodního na Tachovsku v letech 2020–2022 (zdroj: AVIF, eBird).

(okolí obcí Planá, Chodová Planá, Kyjov, Zadní Chodov a Trstěnice), jižní „shluk“ 25 rybníků se pak nacházel v samém centru Tachovské brázdy, v Tisovsko-sedlištské rybníční soustavě (okolí obcí Doly, Staré Sedliště, Tisová, Lhotka, Kumpolec, Jemnice a Hlinné). Největším sledovaným rybníkem byl rybník Modrý u Hlinného v jižní podoblasti (37,89 ha), nejmenším naopak rybník Houslový u Kyjova v podoblasti severní (0,16 ha). Nejnižše položeným byl rybník Kočičí u Kumpolce v jižní podoblasti (460 m n. m.), nejvýše položeným pak rybník Vdovec (Nový) u Zadního Chodova v severní podoblasti (546 m n. m.). Všechny rybníky byly během jara a počátku léta 2023 navštíveny celkem třikrát (po jedné kontrole v dubnu, květnu a červnu) ve večerních hodinách (od západu slunce zhruba do půlnoci), přičemž byly nejprve zjišťovány spontánní hlasové projevy chřástalů vodních, teprve pro potvrzení případné negativní kontroly bylo použito krátké hlasové provokace. K monitoringu byly vybírány večery s vhodnými povětrnostními

podmínkami (počasí beze srážek, silného větru a bez zásadních teplotních extrémů). Sčítáním bylo dohromady (včetně přesunu mezi jednotlivými rybníky) stráveno zhruba 60 hodin (za 12 sčítacích večerů).

Celkem bylo zjištěno 22 obsazených lokalit (44 %), přičemž o něco více jich bylo v jižní podoblasti (Tisovské rybníky), 12 oproti 10 na severu (Plánsko). Je potěšující, že byl chřástal vodní zjištěn na všech rybnících, tvořících Přírodní rezervaci Tisovské rybníky (Andělský, Bezděkovský, Borský, Malý a Velký Podveský, Velký Jemnický), což dokladuje význam rezervace pro výskyt druhu. Nejpočetnější lokalitou byl nicméně rybník Nový u obce Doly, kde se naráz ozývalo až pět jedinců chřástala vodního, podobných počtů dosahoval už pouze Velký podveský u Tisové. Rybník Nový má vzhledem k zachovalosti břehových porostů význam i pro další druhy (viz dále). Podobný význam mají v severní podoblasti rybník Chodovoplánský (mezi Ch. Planou a Trstěnicemi) a mokřad na Plánském potoce na okraji Plané (místně zvaný U Kokorudi),

na těchto lokalitách byli zjištěni až tři volající ptáci. Přehled o početnosti druhu na sledovaných lokalitách podávají tabulky 2 a 3. Celkovou početnost chřástala vodního na 50 sledovaných rybnících v Tachovské brázdě lze na základě výsledků letošního monitoringu odhadnout na 25–45 volajících jedinců, což ovšem rozhodně neznamená většinu celkové populace v Tachovské brázdě. Jen odhad pro celou Tachovskou brázdou můžeme podle autora názoru prostou

extrapolací směle zdvojnásobit (50–90 volajících jedinců) a stále nebude nijak zásadně nadhodnocený, a přičteme-li předpokládané výskyty na dalších lokalitách ve východní polovině okresu Tachov, odhad pro celý okres můžeme stanovit přinejmenším na 60–110 volajících jedinců. Celostátní odhad početnosti z let 2014–2017 mluví na území ČR o výskytu 800–1600 párů (Šťastný a kol. 2021), ale podle názoru autora je dramaticky podhodnocený.

Tabulka 2 | Výsledky sčítání chřástala vodního v severní části Tachovské brázdy (Plánsko).

rybník	obec	kontrola duben 2023	kontrola květen 2023	kontrola červen 2023	celkem
Anenský	Planá	0	0	0	0
Černý (Z. Chodov)	Zadní Chodov	0	0	0	0
Červenohájský	Chodová Planá	0	1	0	0–1
Houslový	Kyjov	0	0	0	0
Chodovoplánský	Chodová Planá	2	2–3	2–3	2–3
Klukovský	Trstěnice	0	0	0	0
Knížecí	Trstěnice	0	0	0	0
Kokoruďa	Planá	2–3	1–2	1	1–3
Krásný	Chodová Planá	0	0	0	0
Kravský	Trstěnice	1	1–2	1	1–2
Labutí	Planá	0	0	0	0
Lichvář	Planá	0	0	0	0
MalýRoh	Planá	0	0	0	0
Mlýnský	Chodová Planá	1	0	0	0–1
Mýtný	Chodová Planá	1	1	1	1
Nový (Vdovec)	Zadní Chodov	1	0	0	0–1
Nový velký	Planá	0	0	0	0
Pařezový	Chodová Planá	0	0	0	0
Podhájský	Kyjov	0	0	0	0
Senný	Trstěnice	0	1	0	0–1
Soví	Planá	0	0	0	0
Velký Roh	Planá	0	1	1	1
Vilémův	Planá	0	0	0	0
Výprask	Kyjov	0	1	0	0–1
Zaječí	Trstěnice	0	0	0	0

Chřástal vodní
– přehližený obyvatel rybníků Tachovské brázdy

rybník	obec	kontrola duben 2023	kontrola květen 2023	kontrola červen 2023	celkem
Andělský	Tisová	1–2	1–2	min. 2	1–2
Bezděkovský	Tisová	1	1	1	1
Borský	Tisová	2	3	3	2–3
Březový	Hlinné	0	0	0	0
Dřevěný (Jemnice)	Jemnice	0	0	0	0
Františkův	Kumpolec	0	0	0	0
Horní hlinenský	Hlinné	2	1	2	1–2
Kočičí	Kumpolec	0	0	0	0
Komáří	Lhotka	0	0	0	0
Kovářský	Jemnice	0	0	0	0
Lihovarský	Lhotka	0	1	1–2	1–2
Lipový	Lhotka	0	0	0	0
Malý jemnický	Jemnice	1	2	0	1–2
Malý podveský	Tisová	0	1	0	0–1
Mělký	StaréSedliště	0	0	0	0
Modrý	Hlinné	2	1	2–3	2–3
Nový (Doly)	Doly	2–3	5	3–4	3–5
Pijavka	Tisová	0	0	0	0
Ptačí	Lhotka	0	0	0	0
Smutný	Lhotka	0	0	0	0
Střední hlinenský	Hlinné	0	0	0	0
Suchý	Tisová	0	2–3	3	2–3
Velký jemnický	Jemnice	2	1–2	1	1–2
Velký podveský	Tisová	0	5	min. 4	4–5
Vinný	Lhotka	0	0	0	0

Tabulka 3 | Výsledky sčítání chřástala vodního ve střední části Tachovské brázdy (Tisová a okolí). Názvy rybníků chráněných v PR Tisovské rybníky a PR Mělký rybník vytištěny tučně.

Odhad početnosti chřástala vodního zkrátka vyžaduje přesná data získatelná pouze pracným monitoringem, a nemusíme si nic nalhávat – pro většinu území naší republiky je nemáme. Druh tedy rozhodně ani zdaleka není na Tachovsku natolik vzácný, aby se dalo bezprostředně uvažovat o ohrožení jeho další existence v oblasti. Je také hojnější, než se ve svém souhrnném článku o krátkokřídlých ptáčích Tachovska domnívá již výše citovaný dr. Řepa (2011). Neznamená

to ale, že jej můžeme zcela ponechat jeho osudu, naopak. Chřástal vodní může dobře posloužit jako tzv. „druh deštníkový“, který může pomoci chránit další druhy vázané na rákosiny. To můžeme velmi dobře vidět na příkladu výše zmíněného rybníka Nový (mezi Starým Sedlištěm a Doly), v jehož rákosinách najdeme, na poměry Tachovska, impozantní kolekci rákosních druhů. Žijí zde všichni naši rákosníci – r. obecný *Acrocephalus scirpaceus*, r. proužkovaný

A. schoenobaenus, r. zpěvný *A. palustris*, i poměrně vzácný r. velký *A. arundinaceus*, dále strnad rákosní *Emberiza schoeniclus*, slavík modráček střeoevropský *Luscinia svecica cyanecula*, velmi vzácná cvrčilka slavíková *Locustella luscinioides*, existují odsud i historické údaje o výskytu sýkořice voušaté *Panurus biarmicus*. Z nepěvců kromě chřástala vodního zmiňme alespoň potápku malou *Tachybaptus ruficollis*, slípku zelenonohou *Gallinula chloropus*, motáka pochopa *Circus aeruginosus*. Z pohledu letos nasbíraných dat (i těch získaných v rámci jiných autorových projektů) se tato lokalita jeví jako kandidát na územní ochranu (třeba na zahrnutí do existující PR Tisovské rybníky).

Během monitoringu chřástala vodního se autor setkal s mnoha dalšími zajímavými druhy živočichů, a proto považuje za vhodné se přinejmenším o některých z nich zmínit. Na celkem sedmi lokalitách byl zjištěn další přehlížený druh s noční aktivitou – křepelka polní *Coturnix coturnix*, na čtyřech lokalitách potápka malá, na jedné lokalitě (Soví rybník u Plané) slípka zelenonohá. Jeřáb popelavý *Grus grus* byl zaznamenán na třech lokalitách, vodouš kropenatý *Tringa ochropus* a kulík říční *Charadrius dubius* na jedné společně (Zaječí rybník u Trstěnic). Byly zjištěny i dva druhy sov – hojnější kalous ušatý *Asio otus* byl nalezen na třech lokalitách (z toho dvakrát pískající, čerstvě vyvedená mláďata), vzácnější výr velký *Bubo bubo* na dvou lokalitách. Z řádu pěvců byla nejcennější zjištění velmi vzácné cvrčilky slavíkové a slavíka modráčka střeoevropského na Novém rybníce, o něco hojnější slavík obecný *Luscinia megarhynchos* byl zjištěn na dvou lokalitách. Na dvanácti lokalitách v jižní podoblasti (okolí Tisové) byla zjištěna naše nejkrásnější žába, rosnička zelená *Hyla arborea*, na dvou lokalitách pak blatnice skvrnitá *Pelobates fuscus*. Zmije obecná *Vipera berus* byla nalezena mrtvá na lesní cestě u rybníka Chodovoplánský u Trstěnic, se živou vydrou říční *Lutra lutra*

se autor naopak setkal na hrázi rybníka Mělký u Starého Sedliště. Návštěvu naší přírody za vláhého jarního večera lze tedy jen doporučit, a právě v tomto směru se budou ubírat poslední odstavce tohoto článku.

Pro čtenáře, kteří by se chtěli seznámit s chřástalem vodním, ale i s dalšími jeho spolubydlícími blíže, doporučíme tři lokality, kde tak mohou celkem snadno učinit. První z nich je již několikrát zmíněný rybník Nový mezi Doly a Starým Sedlištěm (vycházka k rybníku z místa vhodného pro parkování viz <https://mapy.cz/s/gevogukote>). Návštěvu lokality lze doporučit v klidný, teplý večer na přelomu dubna a května, kdy se kromě volajících chřástalů ozývají dva až tři zpívající samečkové cvrčilky slavíkové a podobný počet slavíků modráčků střeoevropských. Uslyšíte několik volajících rosniček zelených a s trochu štěstím se, stejně jako autor článku, potkáte i s kalousem ušatým hnízdícím v polním lesíku jižně od rybníka. Navštívíte-li rybník ve dne, můžete se setkat s husami velkými, jeřáby popelavými, orlem mořským *Haliaeetus albicilla* a mnoha dalšími druhy vodních ptáků.

Druhý tip na vycházku budeme situovat přímo do okolí Tisové, kde máme hned tři rybníky s výskytem chřástala vodního na dohled od vsi. Zaparkujete-li v centru této obce, můžete si dopřát okruh okolím rybníků Suchý, Malý a Velký podveský orientační plánec trasy viz <https://mapy.cz/s/bohulepacu>). Na přelomu dubna a května zažijete ohlušující koncert rosniček zelených, který patří k nejozoruhodnějším zážitkům, které příroda Tachovska nabízí. Pokud rosničky nepřehluší všechno ostatní, což se může snadno stát, zaslechnete chřástala vodního, slavíka modráčka střeoevropského a další druhy. Návštěvu lokality lze doporučit i ve dne, kdy se zde mimo pestré sbírky vodních ptáků můžete setkat například se stále ještě poměrně vzácným bramborníčkem černohlavým *Saxicola torquata*, či ubývající čejkou chocholatou *Vanellus vanellus*.

Nejdobrodružnější z našich tipů na vycházku, vhodný spíše již pro terénu uvykklé „fajnšmekry“ vybavené nepromokavou obuví, bude Chodovoplánský rybník, ležící na okraji lesního komplexu jihozápadně od hlavní silnice I/21 mezi Chodovou Planou a Trstěnicemi (plánek trasy viz <https://mapy.cz/s/lomabuzale>). Kdo se nezalekne lehce zarostlé lesní cesty napříč pasekou, dojde až na hráz čistého lesního rybníčku, kde se za vláhého jarního večera dá zažít koncert volajících zelených skokanů *Pelophylax esculentus* s. l., chřástalů vodních a potápek malých. Ve dne uvidíte na lokalitě například motáka pochopa, kopřivku obecnou *Anas strepera* a v širším okolí třeba i jeřába popelavého.

Závěrem lze konstatovat, že početnost chřástala vodního v naší oblasti je zřejmě podstatně vyšší, než jsme doposud předpokládali, což dokazuje stále ještě relativní zachovalost přirozeného charakteru břehových porostů na některých rybnících v Tachovské brázdě. Neměli bychom ovšem usnout na vavřínech, ať už jako výzkumníci, tak jako ochránáři – vždy je co vylepšovat a stav rybníků celkově rozhodně

uspokojivý není. Autor článku také doufá, že se za chřástalem vodním a jeho přáteli z rákosí vypravíte, milí čtenáři, a že nejen tam budete jednat v duchu starého, ovšem stále platného hesla „Poznej a chraň!“.

Použitá literatura:

AVIF: Pozorování ptáků – Faunistická databáze ČSO [online]. Praha: ČSO, 2023 [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://birds.cz/avif/>

eBird: Chřástal vodní - druhová mapa - eBird [online]. Ithaca: Cornell Lab of Ornithology, 2023 [cit. 2023-09-01]. Dostupné z: <https://ebird.org/map>

Řepa P. (2011): Krátkokřídílí (Gruiformes) Tachovska. *Panurus*, 20(1), 69–92.

Řepa P. (2019): Chřástal vodní v Českém lese a jeho podhůří. *Český les: příroda a historie*. 18(1), 48–51.

Šťastný K., Bejček V., Mikuláš I. a Telenský T. (2021): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2014–2017. Praha: Aventinum.

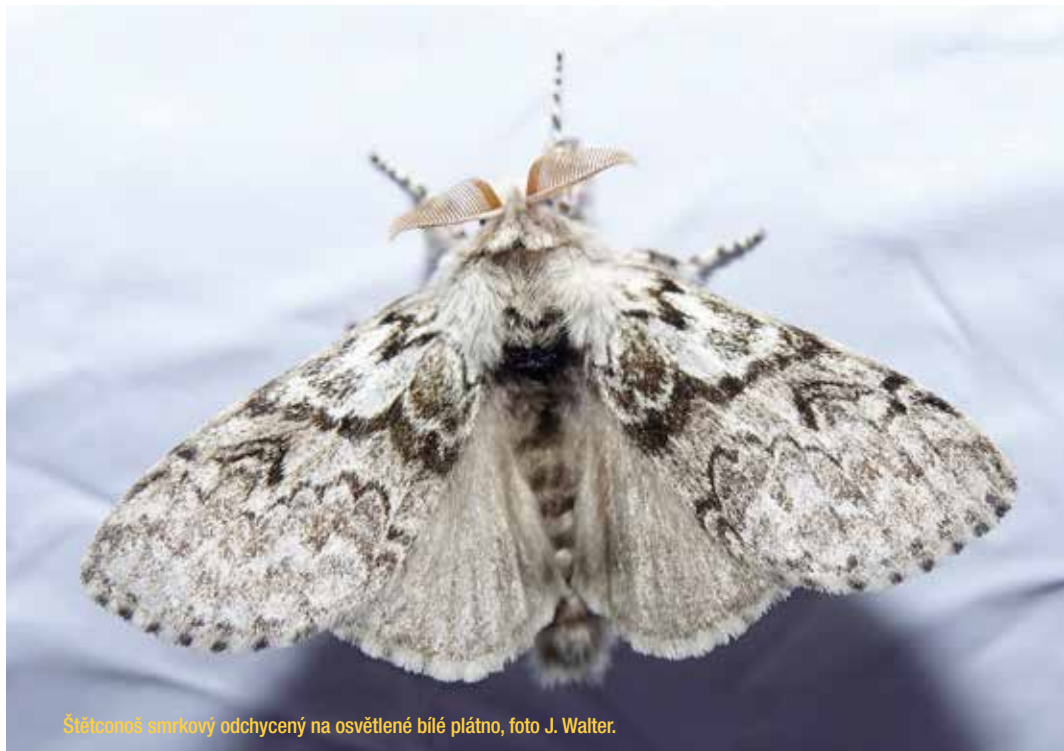
Trnka A., Čapek M. a Kloubec B. (2003): *Vtáky Národnej prírodnej rezervácie Parížske močiare*. Bratislava: Veda.

● ZPRÁVY SPRÁVY

O AMERICKOU ZAHRADU V CHUDENICÍCH BUDE DOBŘE POSTARÁNO

Pátek třináctého ledna rozhodně nebyl smolným dnem pro Americkou zahradu u Chudenic. Právě v tento den totiž zástupci AOPK ČR, LČR a Městyse Chudenice podepsali dohodu o společné péči o tento arboristický skvost, který se pyšní nejucelenější sbírkou severoamerických dřevin v České republice. Založil ji hrabě Evžen Černín v roce 1842 jako školku okrasných dřevin pro park u nedalekého zámku Lázeň. Díky dlouholeté historii se zde nacházejí dřeviny, které jsou stářím a vzrůstem unikátní i v evropském měřítku, například největší exemplář dřínu květnatého v ČR nebo douglaska tisolistá – jedna ze tří nejstarších v Evropě. Foto M. Prokopová.

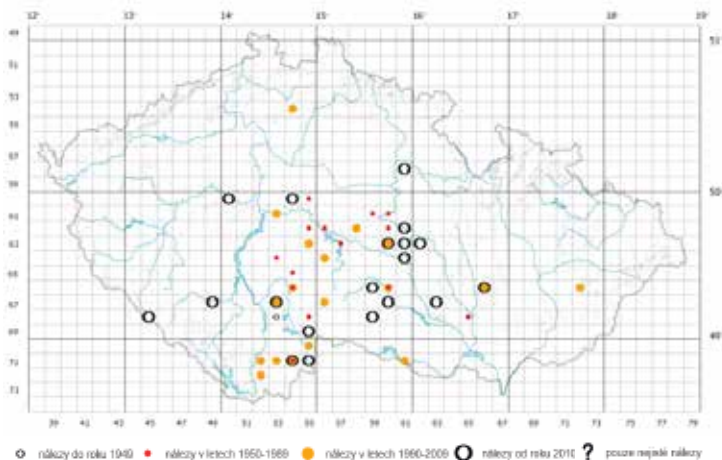
Štětconoš smrkový odchycený na osvětlené bílé plátno, foto J. Walter.

ŠTĚTCONOŠ SMRKOVÝ

v PR Diana

Autor: **Jan Walter**

PŘÍRODNÍ REZERVACE DIANA JE UNIKÁTNÍ LOKALITA SE ZACHOVALÝMI BUKOVÝMI LESY S PŘÍMĚSÍ PŘEDEVŠÍM SMRKU, JAVORU, JÍROVCE A DALŠÍCH DŘEVIN. NOČNÍ MOTÝLI PR DIANA BYLI DOPOSUD VELKOU NEZNÁMOU, PROTOŽE ZDE NEBYLI V MINULOSTI SYSTEMATICKY SBÍRÁNI. PRŮZKUMEM PROVEDENÝM V ROCE 2022 BYL ZJIŠTĚN JEDEN ZVLÁŠTĚ CENNÝ NÁLEZ – OHROŽENÝ (HEJDA A KOL. 2017) ŠTĚTCONOŠ SMRKOVÝ *CALLITEARA ABIETIS* Z ČELEDI EREBIDAE. TENTO EUROSIBIŘSKÝ MOTÝL ROZŠÍŘENÝ V SEVERNÍ ČÁSTI STŘEDNÍ EVROPY AŽ PO JAPONSKO JE SVÝM VÝSKYTEM VÁZÁN NA STARÉ POROSTY S VÝSKYTEM SMRKU NEBO JEDLE, KTERÉ PŘEDSTAVUJÍ HLAVNÍ ŽIVNOU ROSTLINU PRO HOUSENKY.

Výskyt štětconoše smrkového *Calliteara abietis* v ČR podle záznamů v NDOP.
Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2023.

Lov na osvětlené bílé plátno v PR Diana, foto I. Hradská.

Preferuje rozvolněnou strukturu jehličnatých porostů, které jsou však na našem území poměrně vzácné. Rozpětí křídel tohoto druhu je od 36 do 52mm. Samice klade vajíčka v korunách stromů, na jejich kůru nebo větvičky, přičemž klade až 400 vajíček. Housenky se zprvu živí mladými měkkými jehlicemi, později i staršími tužšími. Na podzim slézají ze stromu k přezimování. Přezimující housenky žijí od července do května, kdy se kuklí v oválném zámotku v mechu. Jedná se o lokální druh, v České republice vzácný a pro oblast Českého lesa, respektive pro Plzeňský kraj o jeden z mála výskytů. Jedinci tohoto druhu (celkem 6 exemplářů) byli v PR Diana odchyceni

na osvětlené bílé plátno žárovkou Arcadia D3 Compact Reptile Lamp 23W 7.0 UVB dne 21. 6. 2022. Pro přežití štětconoše smrkového na lokalitě bude nutné zachovat staré rozvolněné smrkové porosty a pokud možno v rozumné míře podpořit ty nově vznikající obohacené o jedli bělokorou.

Použitá literatura:

Hejda R., Farkač J. a Chobot K. (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky Bezobratlí. Příroda 36: 1–612.

Macek J., Dvořák J., Traxler L. a Červenka V. (2007): Motýli a housenky střední Evropy. Noční motýli I. Academia, Praha.

● ZPRÁVY SPRÁVY

STUDÁNKA POD ČERCHOVEM UŽ ZASE SLOUŽÍ VEŘEJNOSTI

Letos v říjnu byla slavnostně otevřena opravená Emerichova studánka pod Čerchovem. Jméno dostala na počest tehdejšího majitele panství, hraběte Emericha ze Stadionů, který byl velkým podporovatelem turistiky a dal turistům na Čerchově pozemky na stavbu chaty a rozhledny. Ze studny byla čerpána voda do Pasovského chýše.

Za finanční podpory Plzeňského kraje, přeměnily DML bývalou vodárnu v malou turistickou útulnu. Vznikla tak půvabná stavba připomínající kapličku. Místo se opět stalo turistickým cílem. Foto J. Forst.

Kormorán malý *Microcarbo pygmaeus*
na Velkém podveském rybníce v PR Tisovské rybníky, foto G. Uhrová.

DVA NOVÉ DRUHY

avifauny Plzeňského kraje

Autoři:

Martin Liška, Libor Schröpfer, Pavel Růžek, Gabriela Uhrová a Rudolf Uher

NEJEN NÁŠ LIDSKÝ SVĚT, ALE I SVĚT PŘÍRODY JE V NEUSTÁLÉM POHYBU, A TAK SE ROZŠÍŘENÍ A POČETNOST MNOHA ŽIVOČIŠNÝCH I ROSTLINNÝCH DRUHŮ PRAKTICKY BEZ PŘESTÁNÍ MĚNÍ. NĚKTERÉ ZMĚNY JSOU Kladné, NĚKTERÉ NIKOLIV, NĚKTERÉ DRUHY S NAPĚTÍM OČEKÁVÁME, NĚKTERÉ PŘEKVAPÍ I ZKUŠENÉ PŘÍRODOVĚDCE. V PŘEDKLÁDANÉM ČLÁNKU SI UKÁŽEME DVA NOVÉ PŘÍRŮSTKY PTAČÍ FAUNY PLZEŇSKÉHO KRAJE, KTERÉ SE V LÉTĚ 2023 SHODOU OKOLNOSTÍ OBJEVILY S Odstupem jednoho měsíce v přírodní rezervaci Tisovské rybníky na Tachovsku.

Začneme méně překvapivým, byť velmi potěšujícím objevem, který jsme vlastně do jisté míry očekávali, protože vývoj v okolních regionech v poslední době takového očekávání nahrával. Jde o pozorování kormorána malého *Microcarbo pygmaeus*. Tento sarmatský prvek evropské fauny a nejmenší ze tří evropských druhů kormoránů prodělal v posledním století poměrně zajímavý vývoj, co se týče rozšíření a početnosti na evropském kontinentu. Ještě publikace Fauna ČSSR (Hudec a Černý 1972) a Fauna ČR a SR (Hudec a Štastný 1994) mluví o trvalém úbytku a ústupu kormorána malého z Evropy a předkládají výčet zemí, ze kterých již vymizel. První celoevropský atlas hnízdního rozšíření ptáků Evropy z 80. let 20. století (Hagemeyer a Blair 1997) ukazuje na hojnější výskyt jen v povodí dolního Dunaje, v Bulharsku, Rumunsku a na jihu Ukrajiny. Další několik hnízdišť leželo v severním Řecku, v tehdejší Jugoslávii (Vojvodina, Skadarské a Prespanské jezero), Maďarsku (Hortobágy) a po jednom hnízdišti také na jaderském pobřeží Itálie a v jižním Rusku. Další výskyt pak navazovaly na Středním východě až po Perský záliv a Aralské moře (Hudec a Štastný 1994). Kormoránů malých ubývalo zejména v souvislosti s přímým pronásledováním, a také s vysoušením, kultivací a znečišťováním čistých sladkovodních mokřadů, které jsou domovem tohoto druhu. V této době byl výskyt kormorána malého v ČR naprostou senzací. Faunistická komise ČSO, která se zabývá ověřováním výskytu málo běžných nebo pro území ČR dosud zcela neznámých druhů ptáků, do roku 2002 eviduje pouhých osm pozorování tohoto druhu (FK ČSO 2023). Vzhledem k tomu, že se podařilo vesměs zajistit ochranu posledních hnízdišť na Balkáně, že došlo k omezení pronásledování a také v souvislosti s vlivem klimatické změny (druh je teplomilný) se v závěru minulého století začal vývoj obracet a kormoránů malých v Evropě od té doby stále

přibývá. Podle nového evropského atlasu hnízdního rozšíření ptáků z let 2013–2017 (Keller a kol. 2020) druh hnízdí na mnoha lokalitách v Maďarsku a na Balkáně, pro nás jsou zajímavá hnízdní na východním Slovensku (NPR Senianske rybníky) a v Rakousku (Neziderské jezero). Na jižním Slovensku na Dunaji pod Bratislavou (VN Gabčíkovo) leží také významné zimoviště. V České republice se kormorán malý od roku 2005 objevuje již každoročně, a od roku 2017 dokonce Faunistická komise ČSO výskyt kormorána malého ani neposuzuje (FK ČSO 2023). K zásadnímu průlomů došlo v roce 2022, kdy asi 40 párů kormoránů malých zahnízdilo na VN Nové Mlýny na jižní Moravě (ČSO 2022). Dnes již v rybníkatých oblastech jižních Čech a na jižní Moravě není problém setkat se s desítkami jedinců tohoto druhu naráz (AVIF). Plzeňskému kraji se kormoráni malí ovšem dlouho vyhýbali, až do letošního srpna.

Dne 10. srpna 2023 pozorovali Gabriela a Rudolf Uhrovi dva jedince kormorána malého na rybníce Velký podveský v PR Tisovské rybníky, jak sedí ve vysoké zaplavené trávě na břehu. Vzhledem k tomu, že kormoráni nelovili ani se jinak neprojevovali (pozorováno nebylo typické sušení peří s roztaženými křídly a pootvřeným zobákem), domnívá se pozorovatelka, že přilétli na rybník krátce před jejich příchodem, dokonce na ni působili dojmem „jako by byli ztraceni“. Kormoráni byli pozorováni pouze zmíněného 10. srpna, později již nebyli zjištěni. Jedná se o první zastižení druhu v Plzeňském kraji, a o teprve čtvrtý záznam pro západní Čechy včetně Karlovarského kraje (dva údaje z Karlovarska a jeden ze Sokolovska, vše z roku 2021, viz Jaška 2022). Výskyt na Tisovských rybnících zapadá do kontextu dvou letních předloňských údajů z Karlovarského kraje. Zřejmě jde o pohnízdni rozptyl ptáků z hnízdišť na jihovýchod od nás. Je pravděpodobné, že vzhledem k expanzi druhu ve střední

Jespák skvrnitý *Calidris melanotos* (vpravo) s jespákem obecným *Calidris alpina* (vlevo) a čírkou obecnou *Anas crecca* (uprostřed), foto G. Uhrová.

Evropě se s kormoránem malým budeme i v západních Čechách setkávat stále častěji, a je otázkou, jak bude přijat rybářskou veřejností. Jeho větší příbuzný kormorán velký *Phalacrocorax carbo* je u rybářů velmi neoblíbený a lze čekat, že ani přijetí kormorána malého nebude právě vřelé. Nezbývá, než doufat, že vědci a ochránci přírody zvládnou rozšíření kormorána malého na naše území vhodně komunikovat, a že se tento krásný druh u nás zabydlí natrvalo.

Druhý letos zjištěný nováček fauny Plzeňského kraje je výrazně větším překvapením, než kormorán malý. Jespák skvrnitý *Calidris melanotos* je i v celoevropském měřítku nehojným zatoulancem. Podle celoevropského atlasu hnízdního rozšíření ptáků ojediněle hnízdí na norských souostrovích Lofoty a Špicberky a poloostrově Varanger v norském pohraničí s Finskem a Ruskem (Keller a kol. 2020). Areál výskytu druhu je arktický, od ruského poloostrova Tajmyr přes Čukotku a Aljašku až po ostrov Southampton v Hudsonově zálivu v Kanadě (Hudec a Štátný 1994). Jespák skvrnitý je tažný a jeho zimoviště leží na východě Austrálie, Novém Zélandu a zejména v Jižní

Americe. Cestou na zimoviště se však občas (zvláště na podzim) zatoulá i do Evropy. Tito zatoulanci se vyskytli ve většině zemí Evropy a Středomoří, od Islandu a Velké Británie (nejběžnější zatoulanec ze Severní Ameriky z řádu bahňáků) po Izrael a Egypt. V České republice se jedná o velmi vzácný výskyt druhu, který byl podle Faunistické komise ČSO od prvního záznamu u nás v roce 1973 (Lednické rybníky, Břeclavsko) do roku 2022 zjištěn pouze osmnáctkrát. Téměř vždy se jednalo o jednotlivé ptáky (až na nejistý výskyt druhého jedince u Bzence na Hodonínsku v říjnu 1997), a kromě tří výjimek (duben až květen) se všechna pozorování týkala podzimního tahu, tedy období od konce července do začátku listopadu (FK ČSO 2023). Nejvíce pozorování je dle Faunistické komise ČSO z Jihomoravského, Zlínského a Jihočeského kraje (po čtyřech údajích), po dvou údajích z Královéhradeckého a Moravskoslezského kraje a po jednom z Pardubického a Ústeckého (Kyjická nádrž u Jirkova, okres Chomutov). Posledně uvedený údaj byl dosud nejbližším k hranicím Karlovarského a Plzeňského kraje.

Dne 27. srpna 2023 pozorovali Libor Schröpfer a Pavel Růžek na bahnité kose uprostřed rybníka Borský v PR Tisovské rybníky neobvyklého bahňáka, který upoutal jejich pozornost zvláště ostrým rozhraním mezi čárkovaným břichem a téměř bílým břichem, světlými proužky na zádech, připomínajícími bekasinu otavní *Gallinago gallinago*, a delšími křídly. V obou případech jde o typické znaky jespáka skvrnitého (Svensson 2012). Oba pozorovatelé si byli svým určením jisti, nicméně definitivně určení potvrdil až další ornitolog Milan Haas 29. srpna 2023 (včetně fotodokumentace). Následně se s druhem setkala řada dalších pozorovatelů, přičemž naposledy byl zřejmě zjištěn 3. září 2023 Zdeňkem Valešem (AVIF, eBird). Kromě tohoto výjimečného zatoulance, jehož zjištění je prvním údajem o tomto druhu pro západní Čechy (Plzeňský a Karlovarský kraj), byla na lokalitě mezi 27. srpnem a 3. zářím 2023 zjištěna řada dalších zajímavých druhů (AVIF, eBird). Z nich vyniká čtrnáct dalších druhů bahňáků, včetně kulíka písečného *Charadrius hiaticula*, jespáka křivozobého *Calidris ferruginea*, jespáka malého *Calidris minuta*, vodouše rudonohého *Tringa totanus* či vodouše tmavého *Tringa erythropus*. Zjištěny byly dva vzácné druhy kachen, čírka obecná *Anas crecca* a čírka modrá *Spatula querquedula*, z dalších vrubozobých – husice liščí *Tadorna tadorna* a husice rezavá *Tadorna ferruginea*. Pozorováni byli také dravec ostrůž lesní *Falco subbuteo*, dva druhy chřástalů – vodní *Rallus aquaticus* a kropenatý *Porzana porzana*, či rybák černý *Chlidonias niger*, ze vzácnějších pěvců – břehule říční *Riparia riparia* a moudivláček lužní *Remiz pendulinus*.

Výčet zajímavých druhů zjištěných v letošním létě v PR Tisovské rybníky dokazuje, že toto chráněné území má stále velký význam nejen jako hnízdiště vodních ptáků, ale i jako jejich tahová zastávka. Podle názoru prvního z autorů je nepochybné, že

význam PR Tisovské rybníky překračuje hranice okresu Tachov, a že toto území je tedy jedním z nejvýznamnějších chráněných mokřadů v západních Čechách. Je nepochybné, že na stavu některých rybníků v rezervaci je stále co zlepšovat – jak je vidět, smysl to má a i nadále jistě mít bude. Oba rybníky zmíněné v tomto článku i zbytek PR Tisovské rybníky vřele doporučujeme k návštěvě, třeba tam nějaká další překvapení čekají právě na Vás!

Použitá literatura:

AVIF: ČSO: Pozorování ptáků – Faunistická databáze ČSO. Dostupné z: <https://birds.cz/avif/>. Navštíveno 6. 9. 2023.

ČSO (2022): V Česku poprvé zahnízdil kormorán malý. Dostupné z: <https://www.birdlife.cz/v-cesku-poprve-zahnizdil-kormoran-maly/>. Navštíveno 6. 9. 2023.

eBird: Cornell Lab of Ornithology: Poslední návštěvy – Plzeňský kraj, Czech Republic – eBird. Dostupné z: <https://ebird.org/region/CZ-PL/activity?yr=allam=>. Navštíveno 6. 9. 2023.

FK ČSO (2023): Faunistická komise ČSO. Dostupné z: <http://fkco.cz/fk/posuzovane.html>. Navštíveno 6. 9. 2023.

Hagemeyer W. J. M. a Blair M. J. (1997): The EBCC atlas of European breeding birds: their distribution and abundance. T a A D Poyser, London.

Hudec K. a Černý W. (1972): Fauna ČSSR, Ptáci: Aves, díl I. Academia, Praha.

Hudec K. a Šťastný K. [eds.] (2005): Fauna ČR a SR, Ptáci: Aves, 2., přeprac. a dopl. vyd. Academia, Praha.

Jaška P. (2022): Kormorán malý v Karlovarském kraji. Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje. 2022(1), 42–43.

Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanesi P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M. V., Bauer H. G., Foppen R. P. B. (2020): European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. Lynx edicions, Barcelona.

Svensson L. (2012): Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu. 2., opr. a rozš. vyd. Ševčík, Plzeň.

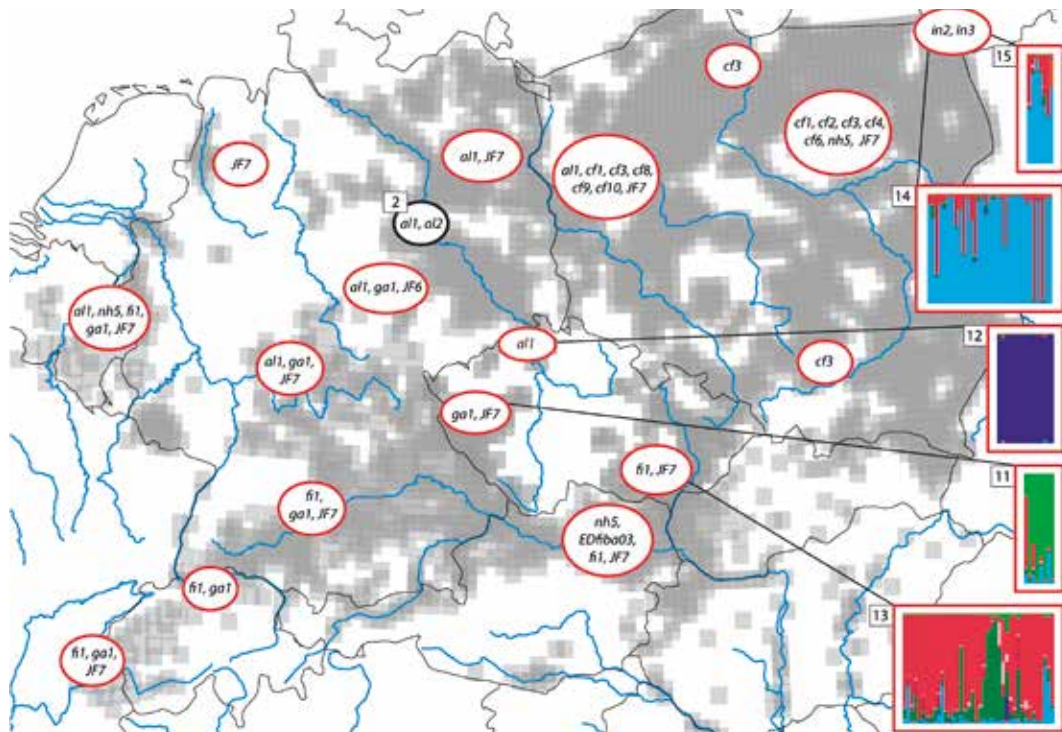
Bobr evropský *Castor fiber*, foto V. Bystřický.

Jakou má **OSÍDLENÍ BOBRŮ**

vnitřní a vnější dynamiku aneb co již
víme o bobrech v Českém lese?

Autor: **Aleš Vorel**

BOBR EVROPSKÝ *CASTOR FIBER* MÁ NA ZÁPADNÍ HRANICI ČR A PŘÁVĚ V ČESKÉM LESE DRUHOU NEJSTARŠÍ POPULACI V NAŠÍ ZEMI (PLATIL TO I PRO BÝVALÉ ČESKOSLOVENSKO). CELÝ ČLÁNEK SE BUDE LEHCE PROLÍNAT S NAŠIMI VÝZKUMY POPULACE BOBRŮ V KRAJINÁCH ČESKÉHO LESA.

Distribuce forem bobřů ve střední části Evropy, na českém území se dominantně vyskytují: al1 – labští bobři, ga1 – potomci francouzských bobřů, JF7 – potomci ruských bobřů (oblast Voroněže), fi1 – bobři původem z Norska. Zdroj: Munclinger a kol. 2022.

Poprvé jsem se ve zdejší území objevil na podzim roku 1997. Tehdejší moji mentoři prof. Štastný a prof. Bejček se v té době v Českém lese často vyskytovali – snažili se postihnout status zde mizejícího tetřívka obecného. Vedle toho se však začali zajímat o tehdy velmi vzácného až raritního bobra, o kterém tehdy nebylo ve střední Evropě známo téměř nic. To, co jsem při svých prvních cestách v okolí Svaté Kateřiny a Železného spatřil, tedy co vše bobři v krajině dokáží, mne jako studenta ohromilo. Schopnosti bobřů modifikovat krajinu, převrátit některé její parametry, zvodnit území, promyšleným plánem pracovat s hrázemi a různě vzdálenými břehovými porosty – to vše

byly impozantní aspekty, jež byly již tehdy patrné. Už proto se tento neuvěřitelný zástupce hlodavců stal objektem mého absolutoria. Posléze se však náš „vztah“ přelil do následné výzkumné práce celého nově vznikajícího týmu na ČZU. Po více než dvaceti pěti letech výzkumu se celé naší skupině podařilo zdejší populaci prozkoumat nebývale dobře, osídlení bobřů v Českém lese se totiž stalo jednou z našich zásadních modelových populací. V tomto článku se tedy pokusím shrnout alespoň část z toho, co o bobrech nejen v Českém lese lze nyní již říci. Snahou bude poskytnout podrobnou představu o lokální dynamice jejich populace.

Vznik zdejšího osídlení

Je velmi dobře známo, že bobři byli v minulosti v mnoha evropských zemích (nás nevyjímaje) vyhubeni. Nebudu zde

popisovat v detailu důvody, řekl bych, že jsou notoricky známé, tedy jen heslovitě: chutné maso, ceněná kožešina, žádané

anální žlázy a úbytek biotopů. Všechny tyto faktory hrály roli, jen v rozdílných lidských epochách působily některé silněji než ty zbývající (příčiny vyhynutí blíže viz Vorel a kol. 2016). Nicméně, v průběhu 20. století se v mnoha zemích podařilo opět osídlení bobrů obnovit.

V bývalém Československu (posléze v Česku) byla populace bobrů obnovena dvěma cestami. Jednak v 90. letech minulého století proběhla na Olomoucku několikanásobná reintrodukce, bobři zde byli vysazováni; zdrojem reintrodukce byly mladé populace v severovýchodním Polsku a přilehlé Litvě (Vorel a Kostkan 2005). Druhou cestou, jak osídlení v ČR vznikalo, bylo spontánní šíření jedinců ze sousedních zemí, jelikož v našem okolí probíhaly také reintrodukce – šlo o Rakousko, Bavorsko a Polsko (Šafař 2002). Výjimkou byli bobři v Sasku,

ti se nešířili díky reintrodukci, ale naopak, v Sasku-Anhaltsku, nebyli nikdy vyhynuti; a tedy jen díky ochranné podpoře zdejší populace začala expandovat všemi směry. Kolem roku 1992 se tak bobři rozšířili i na českou část Labe. Ovšem prvními, kdo dosáhl hranic tehdejšího Československa, byli bobři vysazení nedaleko Vídně, na konci 70. let 20. století se první pionýři objevovali na slovenském Záhoří a také na Břeclavsku. Ze severovýchodu, z Polska, se do oblasti Slezska v 90. letech 20. století šířili bobři, kteří v Polsku byli přesídlováni v rámci vnitřních reintrodukcí. Posledním zásadním zdrojem bobrů bylo Bavorsko, odtud se šířili též všemi směry. Z našeho pohledu ale šlo o zdroj, který plošně (na celé společné česko-bavorské hranici) založil silnou populaci v dnešních krajích Karlovarském, Plzeňském a Jihočeském.

Původ západočeských bobrů

Jak bylo řečeno na západní a jihozápadní straně ČR vznikalo od 80. let 20. století silné osídlení. Jakého jsou původu tyto bobři?

Dle publikovaných zdrojů (např. Zahner 1997) probíhala v Bavorsku rozsáhlá reintrodukce, která začala v 60. letech a skončila v 90. letech 20. století. Existovalo několik zdrojů, odkud vysazování bobrů pocházeli; objevili se zde jedinci z bývalého Sovětského svazu (ze západní části Ruska a z Běloruska), z Norska ale i z Francie. A právě posledně jmenovaný zdroj je pro oblast České lesa podstatný. Původ zdejších bobrů nás zajímal velmi záhy, proto jsme od roku 2004 odchyťovali místní jedince s cílem zjistit, odkud pocházejí. Bobrům odchytným pomocí živochytných pastí jsme v terénní pojezdě laboratoři odebrali krev na analýzu DNA. Až v loňském roce vyšla rozsáhlá genetická studie o původu všech podstatných populací bobrů v ČR (Munclinger a kol. 2022); ta srovnávala naše vzorky se vzorky z ostatních euroasijských tzv. refugiálních populací (to jsou malé

zbytkové populace, ve kterých na počátku 20. století perzistovali poslední žijící bobři). Výsledky prokázaly, že ČR je velmi pestrou směsicí bobrů z různých částí Evropy a Asie, a dále že v Českém lese dominují bobři z francouzského refugia – s podstatnou příměsí i dalších zdrojů (např. bobrů z ruské Voroněže anebo dvou typů z Běloruska). A přestože u Pasova na řece Innu byli vysazeni bobři původem z Norska, k nám již jedinci tohoto původu nedoputovali, spíše je přetlačili bobři voroněžští a běloruští. Mimochodem, v tomto kontextu nás pak nemůže překvapit, že dále do vnitrozemí se šířili bobři právě z výše zmiňovaných zdrojů, tedy na Berounce a pak v Praze na Vltavě jsou v silné převaze bobři původem z Francie, pak z Voroněže a z Běloruska. Naproti tomu, proti proudu Labe, se do českého vnitrozemí šíří bobři z německého saského refugia, kteří reprezentují geneticky dosti odlišnou větev a jsou tedy doposud dobře rozpoznatelní (viz obr. na str. 68).

Terénní pojezdná laboratoř, práce se vzorky po odběru bobrům (na obrázku Jan Náhlavský), foto A. Vorel.

Bobr vypouštěný po aplikaci vysílačky, (srpen 2009, Kateřinský potok – Šestý Železný Hamr), foto A. Vorel.

Telemetrie bobrů je možná díky směrové anténě a přijímači, vysílačem je zde zařízení instalované na bobrovi (září 2011, Berounka – Krašov), foto J. Vorlová Kortanová.

Sociální život bobrů

Bobři žijí v našich podmínkách v sociálním uspořádání zvaném rodina. Každá rodina má své vlastní teritorium, které je obhajováno rodiči samcem a samicí. Součástí rodiny jsou pak zpravidla dvě generace potomků – tohoroční a potomci z loňského roku. Bobři se reprodukují jednou za rok, během května se rodí samici vrh o velikosti 2–4 jedinců. V Českém lese byla na počátku našeho výzkumu průměrná velikost jedné rodiny okolo 5,5 jedinců. Ovšem s pokračujícím stárnutím populace se snižovala schopnost reprodukce samic (v důsledku naplnění

kapacity území a snižování potravní báze), což se podepsalo na poklesu průměrné velikosti – dnes ji odhadujeme na 4,5 jedinců. Neklesá velikost vrhu, spíše se všechny samice v populaci nerozmnožují každý rok (Vorel a kol., nepublikováno).

Také máme již dobře zdokumentováno, že mladí bobři opouštějí svou rodinu obvykle ve věku jednoho až tří let, ovšem nejčastěji v necelých dvou letech. K procesu šíření (tzv. disperzi) dochází nejsilněji v předjaří a během jara. Tou dobou se vydávají mladí jedinci na prodlužující se průzkumné cesty

z rodného teritoria, až se jednou již domů nevrátí a vydají se hledat partnera, ideálně s vlastním teritoriem. Proces opouštění je založen na pudu mladých jedinců, kteří jsou hnáni vůlí nalézt svého reprodukčního partnera a s ním v novém teritoriu založit novou rodinu. Tak dochází k přirozené obměně potomků v původních rodinách a mohou se rodičům dále rodit noví jedinci. Bobři se mohou rozmnožovat již ve věku necelých dvou let, tato schopnost však trvá pravděpodobně do věku sedmi let; přičemž celkově se bobři v našich podmínkách dožívají věku 8–10 let. Po vypadnutí jednoho člena rodičovského páru nastává rozpad tohoto páru,

kdy v teritoriu dožije zbývající jedinec. Zajímavý je však proces náhrady jedince v páru, v době, kdy se ještě pár rozmnožuje. Příčin, kdy jeden z páru vypadne, je více (dopravní mortalita, predace, onemocnění či zranění, povodně atp.), pak nastává celkem plynulé zastoupení chybějícího partnera novým, zpravidla nepřibuzným jedincem, často je původní partner nahrazen výrazně mladším. Všechny zmíněné procesy, ke kterým v bobřích rodinách dochází, jsou takřkájící unisex, čili všechny děje se odehrávají bez rozdílu v obou pohlavích (např. nahrazování jsou i samci i samice, u obou pohlaví dochází shodně k disperzi).

Teritorialita bobrů

V dalším kroku výzkumu bobrů (i v Českém lese) jsme se věnovali prostorovým aspektům jejich života. Naším cílem bylo poznat, jak velká teritoria bobři obývají, zda jsou v jiných částech střední Evropy teritoria srovnatelná anebo nějak ve velikosti odlišná. V posledku jsme se snažili nalézt techniku, jak teritoria monitorovat i bez příspěvku sofistikovaných metod. Telemetrický výzkum opět obnášel letní odchvy dospělých jedinců v mnoha teritoriích, pak připevnění vysílaček (viz obr. na předcházející straně)

a velmi náročnou noční podzimní a zimní telemetrii.

Jak bylo řečeno již výše, bobři žijí v rodinách a ty obhospodařují vždy určité území – teritorium. Na příkladu Českého lesa si teritorium lze představit tak, že jde o úsek vodního toku, kdy oba břehy jsou zabrány a obhájovány jednou bobří rodinou. Ve zdejším území jde o rozsah okolo jednoho kilometru (nejčastěji se zde teritoriální délka pohybuje mezi 600–1 500 metry). Každé teritorium

● ZPRÁVY SPRÁVY

O NIVU NEMANICKÉHO POTOKA PEČUJE VLASTNÍK POZEMKŮ S AOPK ČR

Téměř 700 hektarů mokřadů, rašelinišť, luk, rákosin a lad protkaných meandrujícími potoky a lužními lesy patří k největším a nejcennějším v Plzeňském kraji. Tento ostrov přírody v zemědělské krajině osídlili rostliny a živočichové, kteří jinde kvůli intenzivnímu hospodaření přišli o svůj životní prostor. Niva Nemanického potoka je součástí evropské soustavy chráněných území Natura 2000 a leží v I. a II. zóně CHKO Český les.

Většinový vlastník pozemků pan Štěpán Bečvář podepsal na jaře dohodu o způsobu hospodaření s ředitelem AOPK ČR Františkem Pelcem. Zemědělec se dobrovolně zavázal, že bude dodržovat při hospodaření některé konkrétní postupy a AOPK ČR přislíbila finanční podporu některých opatření. Foto: K. Marková.

Vývoj břehových porostů a zamokření stanoviště v důsledku dlouhodobého osídlení bobry; snímky jsou z následujících let: a) 2003, b) 2006, c) 2008, d) 2012; (Kateřinský potok – pod Hošťkou), zdroj: © Mapy.cz.

má jasnou hierarchickou strukturu, tedy má své okraje, aktivně užívanou plochu a své centrum. V centru bývají umístěny nory či hrad (v jednom teritoriu může být i více hradů), zde bobří ve dne odpočívají a také se zde reprodukují a pečují o mláďata. Ve velké části teritoria pak je aktivně využívaná plocha, zde bobří aktivně a intenzivně hledají a konzumují potravu. Tato aktivní část se může v čase měnit, posouvat, zvětšovat, či zmenšovat, záleží na početnosti bobří rodiny a aktuálních potřebách, ale také na aktuální nabídce porostů (zásadního potravního zdroje) v teritoriu. Aktivní část může zabírat velkou část obhajovaného území, ale velmi často tvoří jen jeho polovinu. Zbytek

teritoria je sice obhajován, ale nemusí aktuálně (v daný rok) sloužit k potravnímu využití. Poslední částí teritoria jsou zmíněné okraje, zde bobří jen značí své hranice; tato místa navštěvují jen pro kontrolu, zda není na blízku nějaký konkurent. Své teritorium si rodičovský pár musí intenzivně obhajovat proti konkurentům, cílem je uhájit dostatek potravních zdrojů pro příslušníky celé rodiny. Obhajoba se děje zejména pomocí chemické komunikace, kdy si bobří značí pomocí svých specifických análních žláz důležité části teritoria – za nejpodstatnější body považují hranice či okraje svých teritorií. Již víme, že intenzivní popud k obraně teritoria mají bobří zejména na jaře;

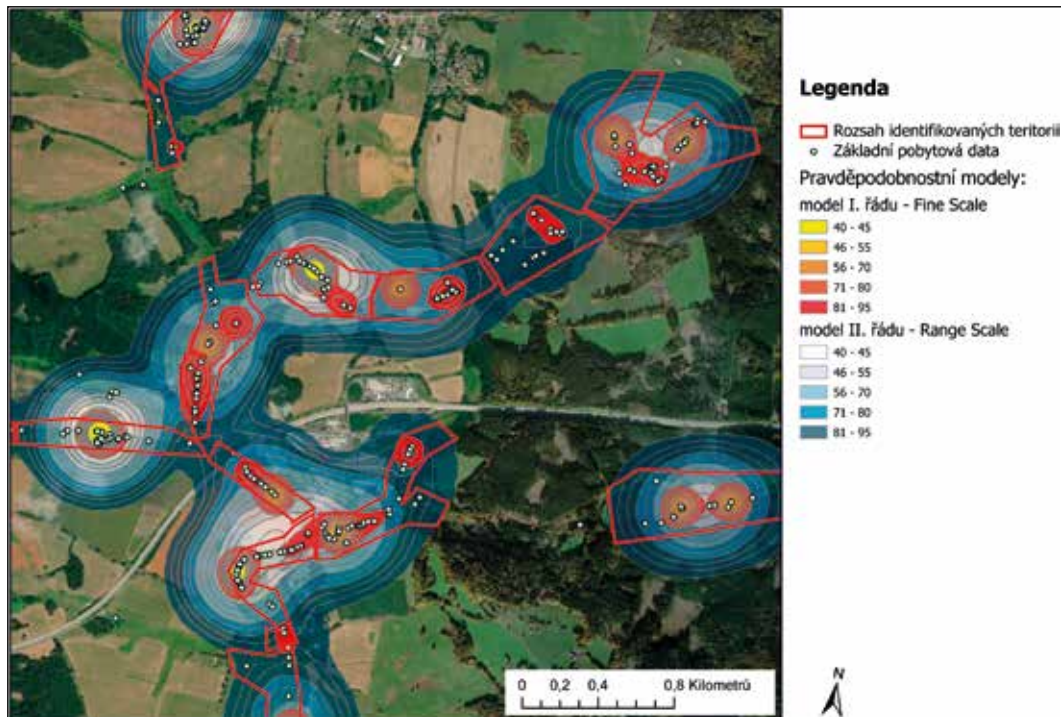

Typický rozpad porostů po dlouhodobém osídlení lokality několika generacemi bobrů (září 2015, Železná), foto A. Vorel.

s koncem zimy – jak začíná proces disperze mladých jedinců – si musí rezidentní rodičovské páry bobrů svá teritoria hlídat. Jinak by v nich mohli být nahrazeni, vyhnáni či by jim mohl kus teritoria být ukrojen sousedícími konkurenty. Teritorium tedy každoročně podléhá snaze o jeho revizi; dokud je rodičovský pár, jakožto jeho držitel, schopen teritorium ubránit, pak jej užívá celý následující rok.

Zásadně důležitým faktorem existence teritoria je důvod, proč o něj usilovat. Jinými slovy, zda uvnitř je k dispozici dostatek potravních zdrojů. Opět, v podmínkách Českého lesa, kdy v zimě zde doposud dochází k zámrazu a alespoň nějaké sněhové pokrývce, je v zimě zásadním a limitujícím zdrojem bobrů dostatek břehových porostů listnatých dřevin (jde o klíčovou potravu pro přezimování). S pokračující dobou osídlení teritoria jsou tyto zdroje postupně spotřebovávány; dřeviny sice regenerují (jsou nahrazovány kořenovými výmladky), ale tyto mladé porosty jsou v prvních letech pro bobry nestravitelné, tedy k nevyžití. Dříve zmíněná délka teritoria má

tedy jednu základní funkci: teritorium musí obsáhnout tolik potravních zdrojů, aby tyto zdroje vystačily pro celou bobří rodinu na několik let. Bobři pak postupně zdroje spotřebovávají, v rámci teritoria je tak patrná změna v aktivně užívaných částech – mezi lety se tedy bobři s potravní aktivitou mírně přesouvají. Samozřejmě nejde o nekonečný proces, dříve nebo později – dle schopností bobrů a dle jejich početnosti – potravní zdroje ve formě dřevin dojdou. Pak nastává zánik teritoria, zpravidla se to potká i s rozpadem reprodukční schopnosti dosavadního rodičovského páru. K opuštění teritoria v důsledku vyčerpání zdrojů tak dojde v řádu několika měsíců. Pakliže je bobří rodina ještě funkční (rodičovský pár se je schopen rozmnožovat), celá rodina se musí přesunout do nového teritoria. K tomuto procesu došlo v Českém lese již na několika lokalitách (např. v oblasti Hošťky, viz obr. na vedlejší straně), kdy se bobři museli přesunout do jiné lokality. Nicméně, v současných podmínkách Českého lesa, je nové teritorium zpravidla kvantitativně a kvalitativně horší než to původní opuštěné. Co je

Příklad analýzy Kernel density estimation, která pomocí pravděpodobnostních modelů odhaduje tzv. utilizační distribuci bobří; generované shluky I. a II. řádu indikují centra a rozsahy teritorií bobří; analýza využívá pouze distribuci pobytových známek (obydlí, okusů atd.), zdroj: ČZU, mapový podklad © ČÚZK.

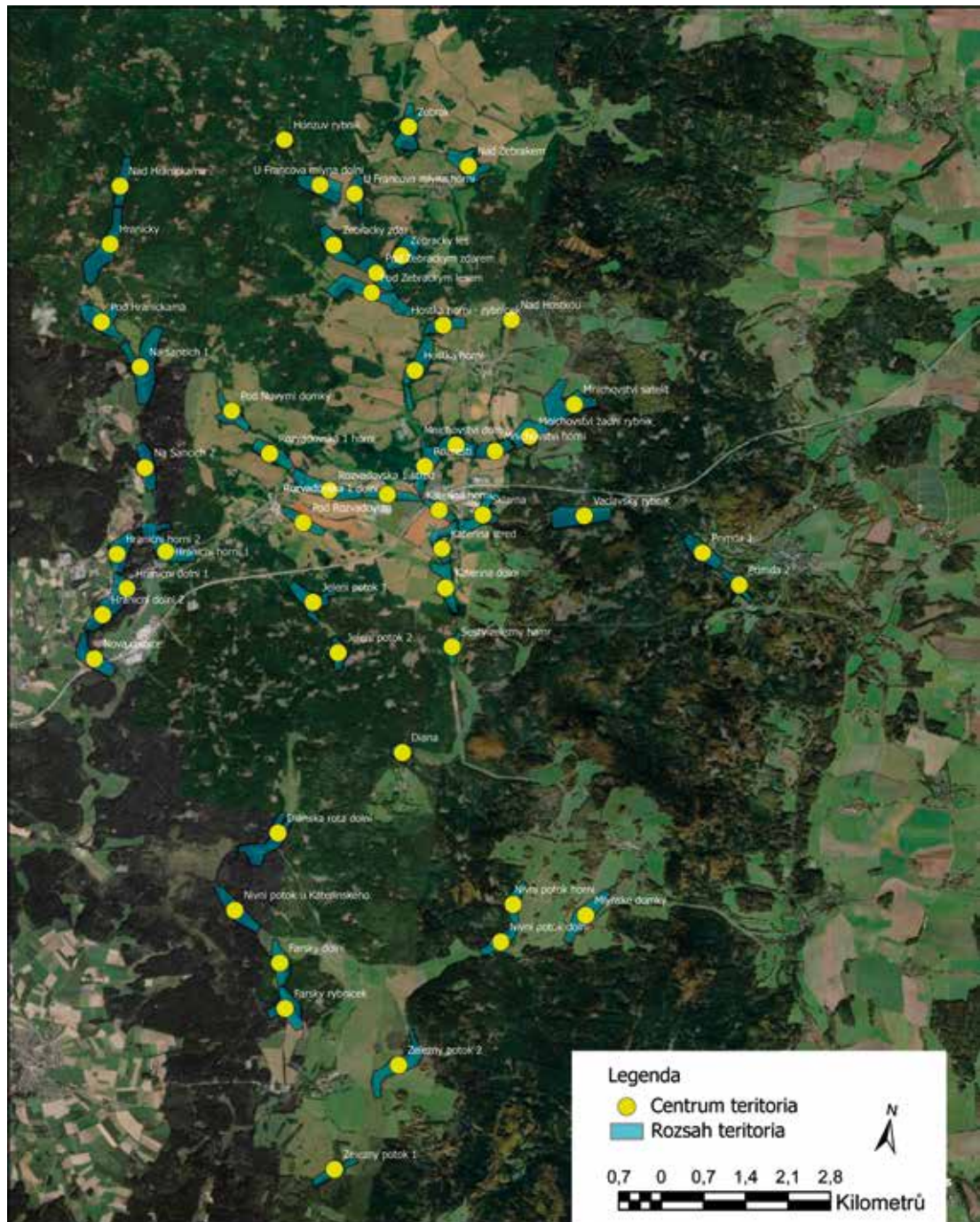
však důležité, tak původní území v mezičase, kdy není osídleno, má prostor k regeneraci. Postupně dochází zejména k obnově břehových porostů. V horizontu několika let může být původní území opět zabráno novou anebo i původní bobří rodinou, koloběh a vnitřní cykličnost bobřího osídlení se uzavře. Z časové perspektivy bývá po první kolonizaci teritorium aktivně využíváno

Dynamika v populaci

Od prvních okamžiků naší práce na bobrech v Českém lese jsme sledovali proces expanze populace bobří. Naším hlavním studijním územím byl rozsah dnešního území Evropsky významné lokality Kateřinský a Nivní potok (soustavy NATURA 2000), ale sledovali jsme též rozvoj osídlení mimo tato dvě povodí. Od roku 1997 jsme v pravidelných periodách sledovali rozvoj a dynamiku v osidlování tohoto nemalého

řádově jedno až dvě desetiletí, pak je opuštěno (viz obr. na str. 73), ale po dalších 5–10 letech může být opět osídleno. Tuto přirozenou cykličnost se nám podařila prokázat již na několika úsecích Kateřinského i Nivního potoka, sledovali jsme vrchol osídlení, pak jeho ústup, opuštění, fázi regenerace a opětovnou rekolonizaci po obnově stanovištních (potravních) zdrojů.

povodí, a v této aktivitě pokračujeme doposud. Struktura populace bobří je definována počtem obhajovaných (existujících a obývaných) teritorií bobří. Tedy k popisu stavu populace v jednom konkrétním roce „postačuje“ nalézt a odhadnout počet obývaných teritorií. Což není lehký úkol, protože badatel musí projít celé území a hledat aktivní pobytové známky, evidentní bobří stavby (hráze a hrady). Někdy o osídlení

Stávající situace v populaci bobra evropského v oblasti Kátekského a Nivního potoče (zimní sezóna 2022/2023), zdroj: data © ČZU, mapový podklad © ČÚZK, mapa © AOPK ČR, 2023.

Velmi exponované suboptimální teritorium bobrů u Nových Domků, bobři v prudkém a málo vodném toku vytvořili kaskádu malých hrází, které zdolávají prudký podélný sklon; primární spotřebovanou dřevinou v tomto teritoriu je bríza a smrk, foto A. Vorel.

hovoří pouze daleko méně nápadné struktury (shluky čerstvých okusů nebo zásobárny či výlezy z nor). Z těchto terénních dat jsme pak, pomocí statistických a pravděpodobnostních modelů, schopni stanovit rozsah a rozmístění center teritorií bobrů (jak vypadá procedura odhadu teritorií, ukazuje obr. na straně 74). Celý tento nelehký postup jsme několik let kalibrovali právě i na území Českého lesa. Posloužila nám k tomu mimo jiné výše zmiňovaná telemetrie, kdy jsme se prostorovou aktivitu vysílačkami osazených bobrů snažili determinovat pomocí shluků v terénu zjištěných pobytových známek. Dnes jsme pomocí taktó verifikovaného modelu schopni odhadnout pravděpodobnost existence teritoria na základě okusů, a to s relativně vysokou přesností kolem 90 %.

Od roku 1997 počet teritorií rychle rostl (Šimůnková a Vorel 2015), první důvod je prostý – Kateřinský i Nivní potok jsou přímo napojeny na zaplněné toky v Bavorsku. Druhým důvodem je rozsah povodí – jeho kapacita. Po příchodu prvních kolonizantů z Bavorska sice přicházeli další, ale již rezidentní jedinci se začali záhy sami

reprodukovat, a počali vymezené území zásobovat také svými potomky. Kolonizace celého území tak proběhla velmi rychle, relativně brzy byla zaplněna všechna možná i nemožná stanoviště (viz mapa osídlení na straně 75). Bobři v území, z prvotně osidlovaných naprosto vhodných údolních toků a zdejších rybníků, postupně museli stoupat na suboptimální stanoviště – k pramenům s prudšími málo vodnými toky (viz obrázek výše, extrémně exponované teritorium ve svahu na malém toku pod Novými Domky). Tento vývoj má dva důvody, jednak to byl pokračující přísun nových imigrantů, kteří v pokračujících letech šíření neměli dostatek optimálních biotopů. Za druhé se projevila i vnitřní cykličnost v již existujících a nejstarších bobřích teritoriích (viz předchozí kapitola). Jak bylo řečeno životnost jednoho teritoria má svůj vymezený čas; zpravidla bývá teritorium osídleno několika generacemi rodičovských bobrů (viz kapitola Sociální život bobrů) – majitelé jednoho teritoria se mohou vystřídat. Ovšem to, kolik generací rodičů se v teritoriu obmění, je dáno dalšími podmínkami – zejména úživností prostředí,

tedy dostatkem zdrojů v teritoriu.

Potrava zdejších bobrů

Tím se dostáváme ke vztahu cykličnosti v životě teritoria a kvalitě potravních zdrojů v jeho vnitřní ploše. Je obecně známo, že bobři jsou výhradními býložravci. Jejich potrava se skládá z mnoha zdrojů. Základními potravními složkami jsou ve vegetační sezóně všemožné byliny na březích vodních toků, od podzimu pak bobři přecházejí na méně výdatný ale trvalý zdroj, kterým je kůra a malé větve listnatých dřevin. Zcela nejoblíbenějšími dřevinami jsou topoly a vrby (bez ohledu na konkrétní druhy, Vorel a kol. 2015). Vzhledem k charakteru porostů Českého lesa je zdejší potrava podobná spíše kompozici typické pro chladné oblasti výskytu bobrů. Kromě uvedených dvou dřevin zde v potravě dominují též břízy, méně oblíbenou je olše, méně hojně se zde objevují okusy na jeřábech, lískách či javorech (lokálně lze zaregistrovat i okus smrků a borovic, ale nejde o primární a podstatný zdroj). U bylin si lze potravu bobrů představit tak, že co roste na březích, to konzumují, tedy silně jsou spásány trávy, maliníky, sítiny, tužebníky, z vodních rostlin s velkou oblibou konzumují lekníny a stulíky.

S ohledem na dlouhodobá data z Českého lesa je zajímavá dynamika spotřeby dřevin.

Bobr a vlk

Novinkou ve výzkumu populace bobrů v Českém lese je jejich predace vlkem. Návrat vlka se odehrává v českých zemích od roku 2012, od té doby vzniklo zejména v pohraničních horách silné osídlení. V Českém lese víme o návratu vlků a o jejich trvalé přítomnosti od zimy 2018/2019. V tuto chvíli jsou známa dvě rezidentní osídlení (smečky), která shodou okolností mají ve svém akčním radiu celou výše popísanou a intenzivně studovanou populaci bobrů. Jelikož o vztahu vlka a bobra z literatury nevíme dosti, bude velmi zajímavé studovat, do jaké míry může vlk ovlivňovat

Jak bylo řečeno, dřeviny jsou zásadní determinantou trvalého osídlení a jsou zásadní pro délku osídlení každého teritoria. V prvních dvou desetiletích existence zdejších bobrů kopírovalo umístění teritorií distribuci dvou dřevin: vrb a topolů; tam, kde se tyto dřeviny ve vyšší míře vyskytovaly, tam vzniklo a trvalo bobří osídlení. Dlouhodobá existence však snížila množství těchto dřevin, došlo k rozpadu některých teritorií nebo k jejich posunu. Potravně bobři začali přecházet na alternativní dřeviny, tou hlavní v Českém lese byla a stále je bříza; bobři si tímto rodem kompenzují nedostatek vrby a topolu. Zajímavý je též vztah bobrů k olším, vzhledem k jejich častému výskytu v Českém lese. Ač se jí bobři snaží co nejvíce vyhýbat, tak ji na druhou stranu vcelku často okusují; v zahraniční literatuře je popsáno bobry specifické využití této dřeviny – používají ji velmi často do svých staveb (hráze a hrady). Snaha vyhýbat se olši je patrná opět při porovnání distribuce bobřích teritorií versus rozšíření olše v břehových porostech. Tam kde vidíme čistou monokulturu olší na březích vodních toků, tam za 30 let co jsou bobři v Českém lese, nevzniklo trvalé teritorium.

svou podstatnou a zde hojnou kořist (Gable a kol. 2018). Obecně lze říci, že bobr byl vždy zásadním druhem ve vlčí potravě; nejvíce evidencí o vzájemném vztahu obou druhů je doloženo ze severní Ameriky. Ví se například, že některé vlčí smečky se na lov bobrů specializují, v jejich potravě pak může být tento hlodavec na prvních místech preferencí. To se již potvrzuje na bavorské straně Šumavy, kde dle rozboru vlčích trusů, je bobr třetí nejčastější položkou (po jelenovi a srnci). Z našich výzkumů již víme, že vlci dokáží svou predaci bobrů modifikovat tvar a druhové složení břehových

porostů – intenzivní predace vlky u bobrů snižuje jejich tlak na břehové dřeviny. Z evropských výsledků je také vidět, že nejčastěji se predace na bobrech odehrává ve vegetační sezóně; jednak tou dobou jsou bobří častěji mimo své stavby a také jsou

v rodinách čerstvá mláďata (Myslajek a kol. 2019). Rozhodně bude zajímavé sledovat, jak se návrat vlka může propsat do dynamiky bobrů v tomto velmi podrobně sledovaném území.

Epilogue

Z centrální oblasti Českého lesa se nám podařilo zjistit velké množství údajů o populační dynamice bobrů. V tomto článku jsem se snažil popsat a představit vnitřní i vnější dynamiku osídlení. Ona pomáhá pochopit, jak bobeř v krajině funguje a co v souvislosti s jeho dlouhodobou existencí v území lze očekávat. Zdá se, že toto území

má již nastartovanou vnitřní dynamiku, která reaguje na kapacitu území a respektuje limitující zdroje. Nicméně bude velmi zajímavé, jak se v tomto území projeví návrat vlka. Budeme se snažit, spolu s celou mou výzkumnou skupinou, se tomuto tématu v dalších letech věnovat.

Poděkování

Všechny zde uvedené výsledky byly dosaženy za významného přispění mých kolegů či studentů, jmenovitě bych chtěl zmínit alespoň ty zásadní (abecedně řazeno): Vojtěch Barták, Vít Dvořák, Lenka Hamšíková, Jan

Horníček, Jana Korbelová, Josef Korbel, Jaroslav Maloň, Jan Náhlovský, Miroslav Rybář, Milič Solský, Kamila Šimůnková, Lenka Válková, Barbora Vlachová.

Použitá literatura:

- Gable T. D., Windels S. K., Romanski M. C. a Rosell F. (2018): The forgotten prey of an iconic predator: a review of interactions between grey wolves *Canis lupus* and beavers *Castor* spp. *Mammal Review*, 48: 123–138.
- Munclinger P., Syrůčková A., Náhlovský J., Durka W., Saveljev A. P., Rosell F., Stubbe A., Stubbe M., Ulevičius A., Samiya R., Yanuta G. a Vorel A. (2022): Recovery in the melting pot: complex origins and restored genetic diversity in newly established Eurasian beaver (*Rodentia: Castoridae*) populations. *Biological Journal of the Linnean Society*. 135: 793–811.
- Myslajek R. W., Tomczak P., Tol kaczk K., Tracz M., Tracz M. a Nowak S. (2019): The best snacks for kids: the importance of beavers *Castor* fiber in the diet of wolf *Canis lupus* pups in north-western Poland. *Ethology Ecology and Evolution*, 31: 506–513.
- Šafář J. (2002): Novodobé rozšíření bobra evropského v České republice. *Příroda* 13: 161–196.
- Šimůnková K. a Vorel A. (2015): Spatial and temporal circumstances affecting the population growth of beavers. *Mammalian Biology – Zeitschrift Für Säugetierkunde*, 80: 468–476.
- Vorel A. a Kostkan V. (2005): Rešerše a hodnocení realizovaných a probíhajících projektů aktivní ochrany bobra evropského (*Castor fiber*) v České republice. 407–414. In: Kumstátová T., Nová P. a Marhoul P. [eds.] (2005): *Hodnocení projektů aktivní podpory ohrožených živočichů v České republice*. AOPK ČR, Praha: 432.
- Vorel A., Dostál T., Uhlíková J., Korbelová J. a Koudelka P. (2016): Průvodce v soužití s bobrem. ČZU v Praze, Praha: 1–142.
- Vorel A., Válková L., Hamšíková L., Maloň J. a Korbelová J. (2015): Beaver foraging behaviour: Seasonal foraging specialization by a choosy generalist herbivore. *Behavioral Ecology and Sociobiology*, 69:1221–1235.
- Zahner V. (1997): *Der Biber in Bayern*. Bayerischen Landesanstalt für Wald und Fortwirtschaft.

Památník padlým v 1. světové válce v bývalé Bystřici, foto V. Bystřický.

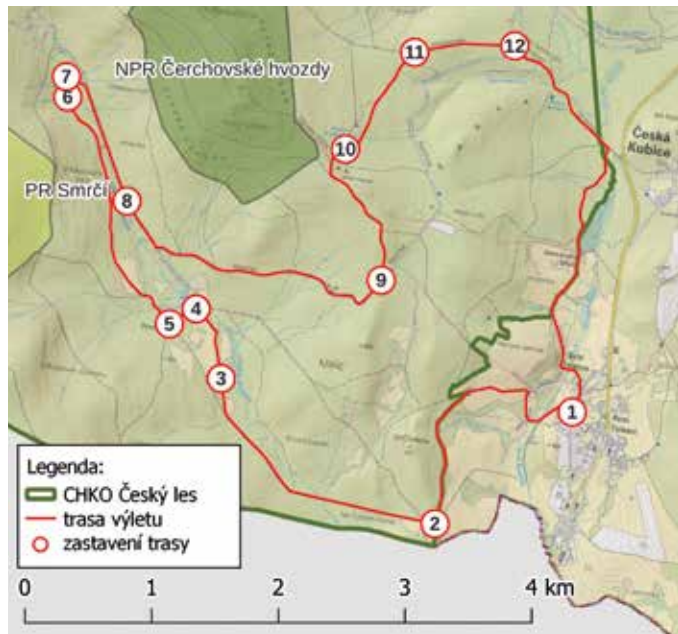
Tip na výlet

POZNEJTE TAJUPLNÝ ČERCHOVSKÝ LES

se Zapomenutým údolím

Autor: **Miroslav Žižka**

VÝLET PRO ZDATNÉ PĚŠÍ TURISTY NEBO KRATŠÍ VÝLET PRO CYKLISTICKOU RODINU S DĚTI, PŘI KTERÉM NA TRASE DLOUHÉ 17 KM NAVŠTÍVÍ MNOHO ZAJÍMAVÝCH MÍST V LESÍCH POD ČERCHOVEM.

- 1 – výchozí bod, 2 – Ovčí vrch, 3 – Dubovka v Zapomenutém údolí, 4 – pomník v bývalé Bystřici, 5 – bývalá rota PS a Vatikánský smrk, 6 – Smrk u Zámečku, 7 – Zámeček a rybník, 8 – tůň pro obojívělníky, 9 – odbočka u „Fremuťárny“, 10 – Česká studánka, 11 – Zelená chýše, 12 – Jubilejní hájek

Kartografická prezentace © AOPK ČR, podkladová data © ČÚZK, 2023. Použitá data: ZM25, DEM © ČÚZK; AOPK ČR 2023.

Památník padlým v 1. světové válce v bývalé Bystřici, foto V. Bystřický.

Výchozím bodem je obec Dolní Fojmava. Z veřejného parkoviště v centru obce vede trasa po žluté turistické značce směrem k vysílači u rozcestí nad Fojmavou. Dále pak vlevo po zelené značce až k odpočívadlu Ovčí vrch, kde se otevře výhled na hraniční přechod a za ním masiv Hoher Bogen s dvěma věžemi nad bavorským městem Furth im Wald. Jedna z věží, která dříve sloužila jako odposlouchávací stanoviště jednotek NATO, je dnes celoročně přístupná jako rozhledna s úctyhodnou výškou 75 metrů.

Za odpočívadlem pokračuje vpravo neznáčená lesní cesta až do samotného Zapomenutého údolí a zaniklé obce Bystřice (dříve Fuchsova huť). Zapomenuté údolí dostalo název po stejnojmenném románu chodského spisovatele Jana Vrby z roku 1938. Tato cesta před rokem 1990 kopírovala drátěný

zátaras s oraným pásem, jakožto součást tzv. železné opony. Na samém začátku údolí se po pravé straně otevírají louky, které protíná chráněná památná alej Dubovka v Zapomenutém údolí. Obě strany historické cesty lemují 86 dubů letních starých více než 150 let. Cesta pod alejí je pravidelně sekána a je sjízdná i na kole. Z aleje je nutné vydat se 300 metrů po kosené louce k památníku obětí 1. světové války, který v letošním roce prošel rozsáhlou rekonstrukcí. Odtud vede stará lipová alej do míst, kde stával zámeček šlechtického rodu Kinských, který po roce 1950 sloužil jako kasárna Pohraniční stráže. Celý zchátralý areál kasáren byl asanován v roce 2021. Rota stála v centru zaniklé obce Bystřice, tato v roce 1934 měla 331 obyvatel většinou německé národnosti. Celá, kdysi rozlehlá ves o 34 domech byla zbourána po odsunu

Lávka na hrázi rybníka u Zámečku, foto M. Žižka.

Průřez „Vatikánským smrkem“, foto M. Žižka.

Česká studánka, foto V. Bystřícký.

německého obyvatelstva a vzniku hraničního pásma. Méně známou zajímavostí tohoto místa je, že z prostoru před zámečkem byl v roce 2013 odvezen vánoční smrk na Svato-petrské náměstí ve Vatikánu.

Od malého infopanelu u „Vatikánského smrku“ vede trasa k historickému mostku z počátku 19. století a dál po zelené turistické značce. Asi 200 metrů za mostkem uhýbá vpravo na lesní cestu s názvem Ptačí a po 1,5 km dorazí k památnému stromu Smrk u Zámečku. Smrk roste vlevo nad cestou a patří mezi největší v Českém lese. Jeho výška je 45 metrů a objem dřeva je 26 m³, což ho řadí dokonce mezi největší v republice. Jen nedaleko od lesního velikána je možné se pokochat pohledem na krásný lesní rybníček, nad jehož hrází stával do 70. let 20. století lovecký zámeček, z něhož se dochoval pouze kamenný oblouk vstupních dveří. Zámeček nebo spíše velká vila patřila taktéž

rodu Kinských, za druhé světové války zde byl několikrát ubytován při lovu nechvalně známý nacistický maršál Hermann Göring. Po válce chvíli sloužila jako hájovna a poté Pohraniční stráž, která ji jako nepotřebnou zbourala.

Další část výletu vede po cyklotrase č. 36, tento 3,5 km dlouhý úsek po zpevněné lesní cestě je lemován několika novými tůněmi pro obojživelníky, které vybudovaly Domažlické městské lesy za finanční podpory z Programu péče o krajinu poskytované prostřednictvím AOPK ČR. Na křižovatce zvané u Fremutárny odbočí z cyklotrasy č. 36 doleva nově opravená Hánova cesta, z ní asi po jednom kilometru odbočíme vpravo k České studánce. Studánka je skryta pod mírným svahem na modré turistické trase. Altán nad studánkou byl opětovně vybudován v roce 1990. Je stejný jako ten, který zde slavnostně otevřeli domažličtí turisté v roce

Zelená chýše, foto V. Bystřícký.

„Třešňovka“ – výsadba starých odrůd jablek nad Dubovkou v Zapomenutém údolí, foto M. Žižka.

1901 a který za doby železné opony zchátral a zanikl. Voda má kvalitu kojenecké a stálou teplotu okolo 7 °C po celý rok. Každoročně se zde koná již tradiční odemykání a zamýkání studánky za hojně účasti turistů z Čech i Bavorska.

Po osvěžení u studánky ubíhá trasa po žluté turistické značce k historické lovecké chatě Zelená chýše, která byla postavena na začátku 20. století a nedávno prošla rekonstrukcí. Na dřevěném obložení chaty lze najít mnoho vyrytých dat návštěv, z nichž některé jsou ještě z předválečného období. Dnes chata slouží hajným a lesním dělníkům Domažlických městských lesů. Kolemjdoucí mohou posedět na lavičkách a pozorovat život v další z tůní a poté se vydat dolů z kopce po červené turistické značce k další zastávce. Po necelém kilometru klesání v přirozeně se zmlazujících porostech buku lesního nás infopanel upozorní na další zajímavé místo

Čerchovských lesů, a to na tzv. Jubilejní hájek, který byl založen v roce 1928 k desátému výročí vzniku Československé republiky a možná i k příležitosti dokončení zalesnění holin po kalamitě bekyně mnišky *Lymantria monacha* v letech 1919–1925. Hájek zaujímá plochu 80 arů a jeho 303 stromů představuje 22 domácích i cizích druhů dřevin. Součástí hájku je i další památný strom Modřín v Jubilejním hájku. Jedná se o 45 metrů vysoký modřín japonský *Larix kaempferi*, který je chráněn od roku 2003.

Od poslední zastávky zbývají do cíle necelé čtyři kilometry. Trasa dále vede po červené turistické značce k rozcestí nad Českou Kubicí, kde uhýbá doprava, po cyklotrase č. 3, k rozcestí Nad Folmavou, odtud opět po žluté turistické značce zpět do výchozího bodu na parkovišti v Dolní Folmavě.

Přejeme Vám na cestách v Českém lese hodně šťastných kilometrů a hezkých zážitků.

Slunečný **DEN ČESKÉHO LESA** prozářil Landart

DEN ČESKÉHO LESA V ŽELEZNÉ U BĚLÉ NAD RADBUZOU SE NESL NA VLNĚ LANDARTU. PROBÍHAL V PARKU SMÍŘENÍ, OBOŘE SRDÍČKO A U RESORTU ČESKÝ LES. BĚHEM AKCE BYLA SLAVNOSTNĚ ODHALENA „VESNICE“ – OBŘÍ KRAJINNÁ INSTALACE SYMBOLIZUJÍCÍ NOVOU IMAGINÁRNÍ VRSTVU OSÍDLENÍ V MÍSTĚ ZÁKLADŮ ZANIKLÝCH DOMŮ, JEJICHŽ OBYVATELÉ BYLI NUCENĚ VYSÍDLENI.

Součástí programu byly komentované vycházky nebo landartové dílny, kde si návštěvníci vyrobili zajímavé výtvary z přírodnin, malovali na kamínky a zapojili se kolektivního landartového díla. Děti si také užily vodní atrakce na Železenském

rybníku nebo stromovou lanovku či loutkové divadlo. V průběhu celého dne tvořil v parku dřevosochař trůn pro lesního ducha Českého lesa, který na závěr akce předal ceny vylosovaným účastníkům.

Foto J. Hrdá.

FOTOSOUTĚŽ 2023

1. MÍSTO
Milan Mareš

Zimní ráno na Starém Hirštejně

2. MÍSTO
Milan Mareš
Zrcadlení, Postřekovské rybníky

3. MÍSTO
Milan Mareš
Mlha na blatech, pohled na Postřekovské rybníky ze Sádku

4. MÍSTO
Milan Mareš
Voda padá

5. MÍSTO
Jaroslav Ševčík
Kostel sv. Martina v Klenčí

V letošním roce se zúčastnili pouze soutěžící
v kategorii 18–99 let.

Název:
Český les příroda a historie 22

© ZO ČSOP Sylva Lunae,
nám. Jindřicha Kolowrata 112, 348 06 Přimda

Vydal:
ZO ČSOP Sylva Lunae ve spolupráci s Agenturou
ochrany přírody a krajiny ČR, Regionálním pracovištěm
Správa CHKO Český les, nám. Jindřicha
Kolowrata 287, 348 06 Přimda

Grafická úprava a tisk:
CHIC DESIGN, s.r.o.,
Křimická 756, 330 27 Vejprnice

Rok vydání: 2023

Vydání: 1.

Počet stran: 88

Vychází nepravidelně.

Autoři textů
Blažková Zuzana, Edl Jan, Fiala Tomáš, Chlevištan
Jiří, Chvátal Václav Fred, Kašparová Markéta,
Liška Martin, Mudra Petr, Procházka Zdeněk,
Růžek Pavel, Schröpfer Libor, Uher Rudolf, Uhrová
Gabriela, Vetrák Miroslav, Vorel Aleš, Walter Jan,
Zelený Luboš, Žižka Miroslav

Autoři fotografií
Blažková Zuzana, Bystrický Václav, Dattelzweig
Alfred, Edl Jan, Fiala Tomáš, Forst Josef, Gold
Hugo, Hájek Jakub, Hlinková Daniela, Hradská
Ivana, Hrdá Jana, Chlevištan Jiří, Chvátal Václav
Fred, Juráková Jana, Kašparová Markéta, Lang
Petr, Liška Martin, Mareš Milan, Marková Kateřina,
Ševčík Jaroslav, Mudra Petr, Procházka Zdeněk,
Prokopová Milena, Tauš Miroslav, Uhrová Gabriela,
Vetrák Miroslav, Vorel Aleš, Vorlová Kortanová Jana,
Walter Jan, Zelený Luboš, Žižka Miroslav

Redakce
Z. Blažková, V. Kopečková, T. Peckert,
M. Prokopová.

Vydavatel nenese odpovědnost za údaje a názory
autorů jednotlivých článků.

INFORMACE PRO AUTORY:

Rukopisy zasílejte na adresu
AOPK ČR, RP Správa CHKO Český les,
nám. Jindřicha Kolowrata 287, 348 06 Přimda
nebo elektronicky
na ceskyles@nature.cz.

Redakce si vyhrazuje právo provádět jednoduché
formální úpravy textů.

Uzávěrka pro následující číslo je
31. května 2024.

ISSN 2788-3221
ISBN 978-80-11-03641-6
(brožováno)

Blíž přírodě

Pojďte s námi do přírody!

- Navštivte přírodně cenné lokality po celé České republice.
- Vydejte se s námi pěšky, na kole či s kočárky na naučné stezky.
- Sledujte rostliny a živočichy z vyhlídek a pozorovatelén.
- Objevte s námi orchidejové louky, pralesy a památné stromy.
- Podívejte se do nitra obnovených rašelinišť a mokřadních luk.
- Vyberte si lokalitu na www.blizpriode.cz a vyrazte s NET4GAS a ČSOP do přírody!

Rozvíjíme společensky odpovědnou politiku ochrany přírody s ohledem na současné a budoucí generace a jsme jedním z největších firemních dárců v oblasti ochrany přírody v České republice.

www.blizpriode.cz

A stylized, graphic illustration of a forest scene. The background is a light blue sky. The trees are rendered with thick, dark, expressive black outlines and some brown and tan washes for texture and shading. The ground is a mix of yellow, tan, and brown tones, suggesting a forest floor or a path. The overall style is reminiscent of a woodcut or a graphic print.

Český les

22/2023

ISBN 978-80-11-03641-6

9 788011 036416